

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

CENTRUL DE ANALIZĂ POLITICĂ
ȘI TEHNOLOGII SOCIALE “CAPTES”

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

PARTEA XVII

CHIȘINĂU – 2001

***MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVII. /
CAPTES. – Chișinău, 2001. – 200 pag.***

În această culegere sînt examinate diferite probleme ale vieții social-politice din Republica Moldova, rezultatele dezvoltării social+economice și politice în ultimii 10 ani. Sunt prezentate articole în care se analizează specificul alegerilor parlamentare și prezidențiale din Republica Moldova, rezultatele, strategiile și tehnologiile electorale, comportamentul politic al alegătorilor, rolul și impactul mass-media în companiile electorale, aplicarea diferitor metode informaționale, sociologice și politologice în studierea fenomenelor politice. Au fost analizate procesule formării culturii politice și societății civile democratice, afirmarea identității naționale, migrația de muncă, fenomenul tălhăriei, dezvoltarea businessului în Moldova, etc. Materialele sunt dedicate studenților, profesorilor, celor ce se interesează de știință politică contemporană.

*Coordonator
Valeriu MOȘNEAGA,
doctor habilitat, profesor*

Recomandată pentru editare
de Consiliul Facultății Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative

Articolele apar în redacția autorilor

© – Chișinău, USM - 2001

S U M A R

<i>Anghel E.</i>	<i>Valorificarea populismului în discursul politic.</i>	5
<i>Belostecinic A., Peru A.</i>	<i>Infotactici de conservare a imaginii plauzibile: crearea imaginii prin minciună politică și tac- tici de manipulare.</i>	9
<i>Боцан И.</i>	<i>Политическое развитие Республики Мол- дова за десять лет независимости.</i>	21
<i>Булова М.</i>	<i>Электоральное поведение молодежи в по- литическом пространстве Республики Молдова.</i>	39
<i>Busuioc S.</i>	<i>De la identitate națională la construcție politică.</i>	45
<i>Димитриев Р.</i>	<i>Сравнительный анализ государственной политики развития новых форм кредит- но-договорных отношений</i>	49
<i>Dimitriev R., Ciornîi A.</i>	<i>Reglementarea de stat a asigurării ca garanției de executare a contractelor de credit în Mol- dova</i>	61
<i>Гудым А.</i>	<i>Экономическое развитие Республики Мол- дова за десять лет независимости.</i>	65
<i>Hîrbu D.</i>	<i>Afirmarea ordinii sociale în conștiința și prac- tica cetățenilor Republicii Moldova.</i>	75
<i>Fruntașu P., Varzari P.</i>	<i>Societatea civilă și statul: modele de interac- țiune.</i>	81
<i>Мельник Г.</i>	<i>Масс-медиа в формировании нового поли- тического дискурса в России.</i>	96

<i>Мошняга В.</i>	<i>Молдавские гастарбайтеры в Западной Европе: состояние и проблемы.</i>	113
<i>Мошняга В., Коман А., Руснак Г.</i>	<i>Трудовая миграция населения Республики Молдова: состояние и специфика регулирования.</i>	134
<i>Tanasă R.</i>	<i>Modele ale comportamentului electoral (modelul rațional).</i>	146
<i>Rusanovschi M.</i>	<i>Principalele modalități de apărare a dreptului de proprietate în Republica Moldova.</i>	153
<i>Saca S.</i>	<i>Integrarea genurilor în societate în contextul transformărilor democratice.</i>	157
<i>Solomon C.</i>	<i>Aspecte ale culturii politice în Republica Moldova în perioada de tranziție</i>	162
<i>Varzari P., Tăbîrță S.</i>	<i>Cultura politică în societățile post-comuniste: realități și perspective.</i>	175
<i>Visterniceanu E.</i>	<i>Obiectul componenței de infracțiune a tâlhăriei.</i>	188
<i>Visterniceanu E., Brînză S.</i>	<i>Tâlhăria săvârșită în urma înțelegerii de către un grup de persoane.</i>	195

VALORIFICAREA POPULISMULUI ÎN DISCURSUL POLITIC

Elvira ANGHEL
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie
Lector

În toate formele sale de manifestare, discursul politic vizează reprezentarea realității prin prisma intereselor politice. Este specific relațiilor dintre guvernanți și guvernați și e adresat deopotrivă rațiunii și sensibilității.

Studiul obiectiv al discursului politic include nu numai analiza semanticii cuvintelor, a stilului de comunicare, a avantajelor pe care le urmărește emițătorul, dar și a reacțiilor auditoriului la acest limbaj.

Problemele publice și circumstanțele în care este emis discursul modelează elementele sale: unele rămân relativ stabile, altele în virtutea cerințelor se schimbă. Anume aceste modificări generează duplicitatea termenilor. Este o diferență între sensul cuvintelor “comuniști”, “trecut” percepute de tineri și de oamenii în etate.

Pentru atragerea simpatiei și obținerea acordului public spre realizarea sau motivarea unor acțiuni este folosit discursul populist. Acest tip de discurs este utilizat și pentru construirea imaginii unui lider sau a grupului pe care-l reprezintă. Funcția semnificativă a stilului populist constă în liniștirea maselor, astfel, încât grupurile direct implicate să poată avea o mai mare libertate de acțiune în stadiile ulterioare ale definirii respectivei politici. În mod constant se încearcă convingerea publicului că direcția aleasă de guvernanți trebuie acceptată de toți.

În ceea ce privește structura discursului, stilul populist se rezumă la premise, deducții și concluzii care iau forma fie a unor promisiuni sau “amenințări”. Și unele și altele constituie premisele apelurilor pentru sprijinul public, care este elementul cel mai evident al discursului populist.

“A venit timpul ca în funcțiile cheie ale statului să fie promovați oameni care au toate calitățile necesare pentru un conducător dornic să-și servească poporul”¹.

“Dar numai împreună cu poporul, cu oamenii vom realiza intențiile noastre...”².

Analiza semantică a cuvintelor utilizate în cadrul acestui tip de discurs implică în sine o reacție contradictorie între emiter - recepționare. Înaintea campaniei electorale parlamentare din februarie 2001, majoritatea populației, în special oamenii de la 45 de ani și mai mult erau pentru revocarea trecutului. Astfel, 44% din cei 1096 de persoane intervievate în 12 unități teritorial-administrative considerau nivelul de trai mult mai bun până la 1991; 46% - mai bun. Calitatea conducerii țării era mult mai bună pentru 29%, iar pentru 41% - mai bună până la 1991³. Această situație a constituit una din cauzele principale ale alegerii PCRM ca partid majoritar parlamentar.

După 6 luni de guvernare conform rezultatelor sondajului “Opinia populației referitor la sărăcie și inegalitate” realizat în luna august 2001 în cadrul proiectului PNUD, “Dezvoltarea Capacității pentru Monitorizarea Sărăciei”, în colaborare cu Departamentul Statistică și Sociologie, 67,9% din populația Moldovei se consideră săraci, iar 53,6% apreciază situația lor drept mai rea decât cu 3-5 ani în urmă, iar 11,1% consideră situația lor extrem de înrăutățită, 35,8% se așteaptă la o înrăutățire a situației, 8,8% se așteaptă la o înrăutățire drastică a situației lor⁴.

“Trecutul” a fost mesajul de manipulare camuflat al actualei elite guvernamentale. Însă semantica “trecutului” se schimbă în discursul ei când referințele sunt altele decât “secolul de aur” al regimului sovietic.

“Într-o societate în criză trecutul joacă un rol predominant. Blochează imaginația...Astfel spus cel care trăiește obsesiv în trecut riscă să nu înțeleagă urgențele prezentului și să refuze viitorul...”⁵.

Aceste “confuzii semantice” discursive sunt construcțiile strategice utilizate de elita politică pentru o mai bună manevrare a opiniei publice în direcția aprobării acțiunilor sale.

¹ «Țara», 2001, 22 februarie.

² «Moldova Suverană», 2001, 3 aprilie.

³ Barometrul de Opinie Publică - 2000. / IPP. – Chișinău, august 2000.

⁴ «Dialog», 2001, 15 octombrie.

⁵ «Moldova Suverană», 11 octombrie 2001.

Utilizarea și acceptarea acestui tip de discurs demonstrează faptul că publicul manifestă un anumit interes în procesul de luare a deciziilor. Iar elita politică prin mijloacele discursive tinde să accentueze “rolul important” al maselor în procesul de guvernare. “Și noi și poporul punem mari speranțe în noua sesiune”⁶. “De aceea realizarea sarcinilor trebuie să devină cauza întregii societăți, a tuturor cetățenilor”⁷.

Semnificația răspunsului este motivată de accentuarea construcțiilor emoționale pe care se bazează discursul populist, care exprimă ceea ce toată lumea crede, fără ca nimeni să gândească. Judecând după sondajele preelectorale (numai 42% erau siguri de participarea lor la alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001, ceilalți – 21% probabil nu, 19% sigur nu, 5% - nu știu)⁸, mulți alegători sunt indiferenți de campania electorală, de aceea previziunea rezultatelor alegerilor se deduce mai ușor din reacția emotivă vizavi de unii sau alți candidați, decât apelând la opiniile alegătorilor privind calitatea direcției politice propusă de acest candidat.

Nivelul stării de tensiune joacă un rol important. Structura valorilor creează o atât de mare tensiune, încât răspunsurile raționale vor fi minime, iar sugestiile și protecția simbolică vor fi acceptate imediat.

Eficiența discursului populist devine mai mare odată cu utilizarea modului indirect de convingere. Spre deosebire de convingerea directă care ia forma unui sistem de argumentație pentru viitoare acțiuni politice și stimulează reacții logice, convingerea indirectă se bazează pe aluzii, care sunt supuse aprobării fără o raționalizare preventivă. Îndeosebi, această situație se valorifică, dacă liderul e un bun orator, devine impresionant prin manifestarea intențiilor bune și aduce o mulțime de argumente, care iau forma criticistă a aparențelor. Aceasta și explică fluctuația masivă a electoratului în timpul alegerilor de la o extremă la alta.

Discursul populist devine convingător dacă se apelează și la emoții negative, generate de critica excesivă a oponenților, de accentuarea greșelilor și mai puțin a rezultatelor pozitive obținute de ei. Și aici comparația devine principalul element de descriere a avantajelor și dezavantajelor dintre “ei-noi”.

“(P.Lucinschi) Adept al compromisului cu orice preț, dacă prețul nu amenință cu pierderea postului”⁹.

⁶ «Comunistul», 2001, 27 iulie.

⁷ «Comunistul», 2001, 7 septembrie.

⁸ Barometrul de Opinie Publică - 2000. / IPP. – Chișinău, august 2000.

⁹ «Comunistul», 2001, 2 februarie.

“(V.Voronin) În numele cauzei știe a merge la compromisuri, dar la unele deschise și cu conturarea clară a granițelor până la care acestea sunt posibile”¹⁰.

Cu cât devin mai puternice emoțiile negative, cu atât mai clară devine reacția auditoriului. Însă jocul bazat pe frică, pe negație nu este capabil tot timpul să conducă la rezultatele dorite. De aceea comunicarea cu publicul devine mai convingătoare, dacă ea se axează pe emoțiile pozitive generatoare deseori de promisiuni iluzorii. Convingerea este cimentată dacă se apelează și la rațiune iarăși în parametri comparației “ei-noi”. În situația creată auditoriul ia decizii pripite, impulsive.

“Conducerea Guvernului Moldovei este convinsă că în viitorul cel mai apropiat va realiza o îmbunătățire substanțială a nivelului de trai al populației prin promovarea în continuare a reformelor”¹¹.

Alinând limbajul auditoriului, discursul populist pune în umbră atitudinea critică a receptorului pentru a obține acordul sau în cel mai rău caz tăcerea. Agresând auditoriul acest tip de discurs ignoră celelalte procese care au loc în societate și le pot reduce autoritatea și propria eficiență.

Apelările la emoție și nu la rațiune în mesaje transmise tot timpul s-au bucurat de rezultatele favorabile în manipularea maselor de către elită.

Totuși în situația când știința și logica sunt considerate cele mai accesibile căi spre adevăr, se așteaptă ca apelurile la rațiune să constituie instrumentul principal al discursului politic. De aceea utilizarea eficientă a stilului populist ascunde apelul emoțional sub masca definirii problemelor. Reprezentanții politici justifică forma de reglementare guvernamentală pe care o susține pe motivul că ea va realiza scopurile propuse în rezolvarea problemelor existente.

“Pe baza renașterii economiei urmează să rezolvăm importante probleme sociale: perfecționarea administrării locale pentru a apropia puterea de om, a depăși birocratismul și samovolnicia funcționării, perfecționarea legii privind asigurarea cu pensii”¹².

“Se întreprind deja acțiuni concrete pentru a proteja producția autohtonă. Aceasta înseamnă că vor fi asigurate noi locuri de muncă, garantate salarii și în buget se vor efectua defalcări respective”¹³.

¹⁰ *Barometrul de Opinie Publică - 2000. / IPP. – Chișinău, august 2000.*

¹¹ *«Moldova Suverană», 2001, 30 mai.*

¹² *«Moldova Suverană», 2001, 3 octombrie.*

¹³ *«Moldova Suverană», 2001, 30 mai.*

Patosul sentimental mascat sau direct prezent în argumentările politice și reacțiile la ele, creează o aparentă realitate a bătăliei politice, a importanței problemelor existente.

Ca manifestare a unui potențial critic, discursul guvernanților trebuie interpretat nu ca o simplă manifestare a lor, dar ca important demers în viața politică a democrației mediatizate.

INFOTACTICI DE CONSERVARE A IMAGINII PLAUZIBILE: CREAREA IMAGINII PRIN MINCIUNĂ POLITICĂ ȘI TACTICI DE MANIPULARE

*Ala BELOSTECINIC
Chișinău, Republica Moldova
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Doctor, conferențiar*

*Aurelia PERU
Chișinău, Republica Moldova
Comentator politic*

Din arsenalul tacticilor informaționale inerente complexului sofisticat de creare a imaginii politice face parte și minciuna politică. În disputa dintre elitele politice pentru cucerirea unor segmente electorale argumentul plauzibil al minciunii politice îl constituie principiul makiavelic, și aceasta din considerentul că politica și morala sînt două fenomene, de regulă, divergente în actul guvernării. Punctele de tangență apar rar, în funcție de prioritățile liderului politic sau ale Statului makiavellic.

În contextul dezbaterilor vis-à-vis de oportunitatea sau inoportunitatea minciunii politice în procesul de fabricare a imaginii unui lider, vom remarca că adevărul politic, de cele mai multe ori, nu coincide cu edevărul conduitei sociale sau morale. Cunoscuta frază a lui Benjamin Franklyn “poți păcăli o parte din viață

toată lumea, mai poți apoi păcăli toată viața o parte din lume, dar nu poți păcăli toată viața toată lumea”,¹⁴ indică limitele discursului minciunos.

Pentru a “păcăli o parte din lume” /electorat/, actorii politici recurg la două categorii distincte ale discursului minciunos:

- prima categorie servește intereselor imediate ale celui care-și dorește o imagine pozitivă;
- a doua categorie cuprinde minciunile caritabile.

Pentru liderii politici dezinformarea este echivalentă cu o sursă de date cu acces preferențial pentru “inițiați”, din care se pot obține maximum de avantaje posibile în raport cu “masa neștiutoare”, fiind totodată și o modalitate particulară de autolegitimare.

Singura împrejurare în care minciuna politică poate servi scopuri caritabile, este minciuna publică, destinată calmării neliniștilor comunitare și consolidării imaginii liderului abil și stăpîn pe situație. Elocvente în acest sens sînt catastrofa de la Cernobîl (aprilie 1986) sau naufragierea vârfului de lance al Flotei Maritime Ruse, submarinului “Kursk” (12 august 2000). Conservarea informației despre producerea unor catastrofe sau calamități naturale a fost un atribut ideologic în perioada totalitară de guvernare în spațiul sovietic și avea drept scop alimentarea mitului de stat supraputere. Tactica desinformărilor sau de omitere a informației veridice urmărea, totodată, și crearea unei imagini pozitive, ireproșabile a conducătorului unui stat “unde soarele nu apune nicicînd”.

Uzanțele mesajului minciunos pot servi nu doar creării imaginii pozitive, dar și a creării imaginii negative. Atît în regimurile monopartide, cu un lider autoritar, cît și în sistemele pluripartide, democratice, minciuna politică devine arma de distrugere morală a rivalilor politici. În istorie sînt cunoscute cazuri, cînd liderii autoritari au recurs la uzanțele minciunii politice pentru a elimina “partenerii incomozi”. Un exemplu elocvent de minciună politică din Rusia stalinistă a fost cazul generalului Tuhacevski (1937). Vis-à-vis de circumstanțele, care au dus la condamnarea și executarea sa – organizarea unui complot al generalilor ruși și germani împotriva politicii expansioniste a Moscovei – toate iau adus maximum de profit politic lui Stalin.

Perpetuînd argumentele în favoarea minciunii ca instrument de creare a imaginii negative, Harold Lasswell, consideră că minciuna politică (“mecanis-

¹⁴ Teodosescu Gh. *Putere, autoritate și comunicare politică./ Nemira. – București, 2000, p.238.*

mul inducerii în eroare”), constă într-un exercițiu de adormire a suspiciunii adversarului, pentru ca momentul declanșării acțiunii propriu zise să-l găsească nepregătit să opună rezistență unei decizii, care lezează grav interesele, avantajându-le, în schimb, ale grupului.¹⁵ Din acest punct de vedere sociologul american distinge două tipuri de minciună politică: *minciuna tactică* și *minciună mediatică*.

Cea dintâi, *minciuna tactică*, constă într-o disimulare premeditată a intențiilor unei persoane sau ale unui grup pentru a nu fi cunoscute de adversari, obligându-i astfel pe aceștea să ia decizii greșite și să poată fi luați prin surprindere de anumite decizii, care-i privesc nemijlocit. Disimularea presupune nu numai o tăcere “tactică” din partea celor care uneltesc lovitura, ci chiar o modificare a conduitei acestora pentru a nu trăda prin nimic intențiile reale.

Relievent în acest sens devine comportamentul fracțiunii P.P.C.D.- iste din forul legislativ în momentul procedării la vot a celor două candidaturi la funcția de președinte a Republicii Moldova – Vladimir Voronin și Pavel Barbalat. Inițial cei 11 deputați P.P.C.D.-iști declară că vor boicota ședința, pentru ca în debutul procedurii de vot ca-și anunțe participarea.¹⁶ Postfactum, aceștea recunosc că au stricat buletinele, făcându-le nevalabile, pentru a demonstra astfel, că candidatura unui comunist pentru funcția supremă în stat este susținută nu doar de fracțiunea comunistă, ci și de unii deputați democrați, lăsând să se înțeleagă, că voturile suplimentare pro-Voronin, sunt furnizate de către fracțiunea lui M.Snegur. Re-

¹⁵ Teodorescu Gh. *Putere, autoritate și comunicarea politică*. / Nevira. - București, 2000, p.240

¹⁶ La 1 decembrie 2000 în Parlamentul Republicii Moldova s-au desfășurat primele alegeri ale președintelui Republicii Moldova în condițiile noii forme de guvernământ – republică parlamentară. Pentru funcția de șef al statului au fost propuși doi candidați: V.Voronin, (din partea fracțiunii comuniste) și P.Barbalat (din partea fracțiunilor de centru dreapta). În primul tur de scrutin, invalidat, Voronin a obținut 48 de voturi, Barbalat, - 37, iar 15 buletine au fost declarate nevalabile. În aceeași zi, alegerile au fost repetate. Rezultatul primului tur de scrutin: Voronin – 50, Barabalat – 35. La 6 decembrie a avut loc cel de al doilea tur de scrutin, la care au participat 99 de deputați: Voronin – 59, Barbalat – 35, 5 buletine – invalidate. La 21 decembrie, la primul tur al alegerilor repetate PDM, C.D.M., P.F.C.D. și P.P.C.D. boicotează ședința parlamentară, legislativul demonstrându-și astfel incapacitatea de a desemna șeful statului. La 31 decembrie, președintele în exercițiu P.Lucinschi emite decretul de dizolvare a Parlamentului.

curgând la o astfel de tactică din arsenalul minciunii politice, creștin-democrații favorizează crearea imaginii negative a liderului P.R.C.M., formațiune cu care vor fi nevoiți să partajeze electoratul de dreapta, în eventualitatea (la momentul istoric respectiv), dizolvării forului legislativ.

În ce privește *minciuna mediatică*, aceasta presupune o formă de mijlocire în promovarea interesului de grup. În cazul minciunii mediatice, este vizată imaginea adversarului, și nu a subiectului însuși, iar procedura scoaterii lui din cursă implică opinia publică să denigreze anumite atitudini, conduite, valori, sau mentalități, considerate retrograde, conservatoare, ori îndreptate împotriva intereselor comunității.

De regulă, demonizarea liderilor politici prin crearea imaginii negative este o procedură de eliminare din calea intereselor elitei politice a celor mai incomozi adversari. În România, bunăoară, exacerbind anumite greșeli ale monarhiei din perioada carlistă, liderii stângii politice postrevoluționare au insinuat prin discurs propagandistic existența unei relații nemijlocite între revenirea regelui Mihai I în țară și interesul unor reprezentanți ai partidelor istorice de a-și recupera vechile priorități. O astfel de minciună politică a constituit vertebra campaniei propagandistice a stângii postcomuniste din România.

Invocându-se diverse activități sau intenții de perspectivă ale puterii, opoziția, de asemenea, recurge la mecanismul minciunii mediatice. Astfel, cu câteva luni până la desfășurarea alegerilor din Transnistria, mediile de informare de la Chișinău bulversează opinia publică prin informația, potrivit căreia, V.Voronin și-ar fi anunțat intenția de a candida la prezidențialele din autoproclamata Republica Moldovenească Nistreană. Potrivit agenției de presă rusă "Interfax" Voronin și-a motivat disponibilitatea prin faptul că autoritățile nistrene nu recunosc guvernul Moldovei. Voronin, care este originar din zona transnistreană, a estimat doar, că ar putea obține rezultate mai bune decât Igor Smirnov.¹⁷

Rivalii politici ai lui V.Voronin contribuie la mediatizarea informației respective pentru a-i deteriora astfel imaginea liderului de la Chișinău, care s-ar lăsa antrenat într-o acțiune constituțională, dar desfășurată într-un stat neconstituțional, autoproclamat. Pentru a sparge "zidul" imaginii sale negative, Voronin este nevoit să infirme zvonul în cadrul unei conferințe de presă, organizată ad-hoc în incinta președenției.

Pentru a-și adjuceca o imagine plauzibilă, actorii politici au nevoie, desigur și de programe electorale concludente. În acest caz minciuna politică devine ele-

¹⁷ "Jurnal de Chișinău", 2001, 29 iunie, p.21.

ment inerent majorității dezideratelor electorale. După cum afirma Huga de Gro-tuis, minciunile fățișe au fost întotdeauna considerate mijloace fățișe de atingere a scopurilor politice.¹⁸ A promite electoratului, fiind conștient de incapacitatea de a realiza dezideratele sale de program, este, la fel, o minciună politică, una bine chibzuită și premeditată. Ori, a promite dreptatea pentru toți este echivalent cu a substitui imposibilitatea realizării sale practice cu iluzia participării fiecăruia la împărțirea în regnurile democratice. Cel care a dezavuat minciuna politică fiind Emmanuel Cant, după care minciuna “nu se justifică niciodată, nici pentru a sal-va un prieten de la moarte”¹⁹. Dar în jocurile politice nu este loc pentru ecest ra-ționament.

În perioada scrutinelor electorale, cetățeanul de rînd, de regulă, nu citește programele electorale. Acesta cade pradă, în principal, sloganurilor și reclamei electorale, care în multiplele cazuri înserează, în ultimă instanță, o minciună po-litică în dimensiuni lexicale mai reduse, dar cu un impact mai eficient.²⁰ Însă de-seori, minciuna politică electorală permite, în consecință, partidelor de opoziție să stigmatizeze formațiunea politică ajunsă la guvernământ. De exemplu, liderul P.P.C.D.-ist I.Roșca susține că partidul comunist nu are dreptul să modifice lim-ba, istoria și cultura nației, deoarece comuniștii au fost aleși numai pentru “pro-misiunea de a vinde salam și pîine la prețuri mici”²¹.

Minciuna politică va penetra și discursul inaugural al ex-președintelui Petru Lucinschi: “Un lider nou, o politică nouă, o viață decentă”. Devansându-l în pre-zidențialele din 1996 pe contracandidatul său, M.Snegur, nou alesul Președinte

¹⁸ Keane J. *Mass media și democrația*. / Institutul European. - Iași, 2000, p.90.

¹⁹ Cant E. *Ecrit et discours politique*. - Paris, 1964, p.21.

²⁰ De exemplu: în alegerile parlamentare din februarie 2001, Blocul electoral “Plai natal”, lansează sloganele: “Dreptate în societate, bunăstare în casa”; “Noi vrem: să legalizăm economia și să mărim pensiile; să le dăm celor în puteri locuri de muncă, iar celor slabi - grija noastră”. Blocul electoral “Alianța Braghiș”: “Ceilalți doar promit, pe cînd Braghiș – face. Nu judeca omul după vorbe, ci după fapte!” P.R.C.M.: “Echipa Snegur susținută de dumneavoastră va pune capăt haosului în economie, va restabili ordinea și dreptatea, va asigura poporului un trai demn și o viață normală. Echipa Snegur este unica forță care poate opri dezastrul dezlănțuit în ultimii 4 ani”, P.C.M.: “Înainte de a lăsa buletinul în urna electorală, amintiți-vă și gândiți-vă ce ne-a dat tuturor puterea sovietică, pe care o ponegrecesc atît de mult democrații și ce avem în schimb de la reformele democraților? Nu permiteți să fiți înșelați din nou.”

²¹ “Jurnalul național”, 2001, 7 septembrie, p.3

încearcă să-și creeze imaginea “unui mai bun gospodar” decât predecesorul său: “Noului guvern îi revine sarcina vindecării treptate dar hotărâte a situației economice. În cel mult doi ani de zile declinul economic va fi oprit. În mod prioritar, guvernul va asigura lichidarea restanțelor la salarii și pensii, îmbunătățind această situație oră de oră, zi de zi.”²²

Spre finele mandatului Lucinschi, însă, restanțele la plata pensiilor și salariilor capătă proporții exacerbate. Datoriile bugetare vor fi considerabil reduse abia în ajunul alegerilor parlamentare din 2001. Observatorii politici vor face o paralelă între această performanță și lansarea în alegerile generale a premierului Dumitru Bragiș, liderul Blocului Electoral “Alianța Bragiș”. Concurenții electorali vor eticheta generozitatea tardivă a premierului drept un truc electoral sfidător.²³

Rolul minciunii în menținerea imaginii plauzibile a conducătorului este abordat și în “Principele” lui Machiavelli. Aici o întâlnim sub calificativul “viclean, viclenie”. Celebrul florentin remarcă, că e lăudabil, ca un principe să se țină de cuvânt, să fie cinstit și nu viclean, dar totuși experiența diferitor timpuri arată, că faptele mari au fost săvârșite de acei principii, care au ținut prea puțin seama de cuvântul dat și care au știut prin viclenia lor să amețiască mintea oamenilor, iar pe urmă i-au înfrânt pe cei, care au crezut în cinstea lor²⁴.

Prin urmare, afirmațiile machiavelice despre omul - Centaur politic- jumătate om, jumătate animal, - presupun, că cel ce face jocul politic este constrâns să folosească în mod egal și după caz, ambele virtuți pentru a-și duce la bun sfârșit proiectele. El trebuie să fie în mod simultan și vulpe și leu. Orice exces într-un sens sau altul îi anulează șansa de a izbuti în politică. Prin urmare, minciuna practică de politician nu este “ceea ce recuză moralitatea și bunul simț al omului de rînd, ci valoarea omului de rînd pentru care el o face”.

Minciuna politică, “viclenia”, devine o calitate inerentă și a actorului politic contemporan. Bunăoară, ex-președintele Republicii Moldova Petru Lucinschi

²² *Din discursul inaugural al Președintelui Republicii Moldova P.Lucinschi. // “Moldova suverană” 1997, 15 ianuarie.*

²³ *De exemplu, în fluturașul electoral al “Alianței Bragiș”, printre cele 13 argumente pentru a o vota, se conține și cel referitor la lichidarea restanțelor de plată: “Bragiș a plătit în anul 2000 16 pensii, achitînd toate datoriile guvernelor anterioare.”*

²⁴ *Machiavelli N. Principele. / Minerva. - București, 1995, p.89*

insista asupra faptului, că în politică, există un fel specific de a fi cinstit, un om politic “nu poate spune pe de-a dreptul tot ce crede”.²⁵

Așa dar, minciuna ca element intrensec imaginii virtuale este vehiculată indiferent de regimul politic. În acest sens, majoritatea politicianilor este convinsă de faptul, că jumătate din politică înseamnă construirea unei imagini, iar cealaltă jumătate, arta de a-i face pe oameni să creadă în această imagine, oricare ar fi adevărul. Aceste considerente vin odată în plus să confirme dictonul: politicianii pot fi înțeleși urmărindu-le picioarele, nu și gura.

Arta minciunii politice este arma de care uneori fac abuz și consilierii de imagine și, în special purtătorii de cuvânt guvernamentali. Arta minciunii prin intermediul relațiilor publice este foarte dezvoltată în SUA, unde personalul de la Casa Albă încearcă în permanență să modeleze imaginea președintelui în mass media. Începând cu mandatul președintelui american Truman, declarațiile de deschidere pregătite minuțios de consilierii săi, furnizează materialul reporterilor de serviciu. Administrația oferă o serie de servicii presei, interviuri, conferințe de presă, ropoarte zilnice, facilități de deplasare. Informațiile reprezentând ocazii deosebite pentru a difuza minciuni nevinovate. Când aceste metode potențial minciunoase dau greș, administrația de stat încearcă să pedepsească mass media pentru ilustrare injustă, nefavorabilă. În cazuri extreme, li se interzice mijloacelor de comunicare ostile administrației accesul la sursele oficiale.

Minciuna de rutină s-a proliferat în ramurile civile și militare ale statului american în timpul războiului din Vietnam și din Golful Persic.²⁶

Autorul bestseller-urilor internaționale “Șocul viitorului” și “Al treilea val” Alvin Toffler identifică un alt arsenal de dezinformare premeditată pentru crearea imaginii plauzibile prin manipularea opiniei publice:

- *tactica omisiunii*;
- *tactica pipetei*;
- *tactica suflatului înapoi*;
- *tactica minciunii gogonate*;
- *tactica inversării*.²⁷

Abordând *tactica omisiunii*, autorul pornește de la idea, că mesaje politice, fiind mai conștient selectate, implică deseori apariția unor “găuri” enorme acolo, unde cineva smulge din mesajul politic fapte relevante. În acest sens omi-

²⁵ Lucinschi P. *Răspunsuri la 59 de întrebări ale alegătorilor*. - Chișinău, 1996, p.19-20.

²⁶ Washington, *plans an Aggressive War*. - New York, 1971, p.175.

²⁷ Toffler A. *Puterea în mișcare*. / ANTET. - Prahova, Pp.276-277

siunile fac parte din modalitățile de disimulare a intențiilor adversarilor politici pentru a-și masca dimensiunea unor pretenții. De regulă, liderii politici recurg la omisiuni, atunci când li se solicită să-și explice intențiile de viitor după obținerea victoriei electorale. Astfel, la eventuala întrebare despre desemnarea unor persoane la principalele funcții în stat, jurnaliștii obțin un răspuns evaziv. În cazul nominalizării veridice a iminenților guvernanți, acestea din urmă riscă să se expună unor vehemente atacuri mediatice, coordonate de adversarii politici. Refuzul categoric al liderului de a oferi un răspuns tranșant se interpretează ca incapacitatea liderului de a lua decizii. În consecință, ca regulă, se vehiculează ipoteze despre existența unor grupuri de presiune, e.t.c.

În această ordine de idei, drept soluție remediantă pot servi confesiunile celebrului cardinal francez Mazarini, după care, dacă angajamentele riscă să te coste scump, e necesar să adaugi câteva clauze suficient de vagi, care ar putea fi interpretate într-o formă mai mult sau mai puțin generală. Se indică de la bun început convenționalitatea respectării promisiunii prin următoarele expresii: “numai cu condiția de a exista ...” sau “numai cu condiția de a nu exista...”. Numai astfel, dacă circumstanțele o vor cere, liderul politic va putea denunța angajamentele sau promisiunile publice făcute anterior, fără a-și dezamăgi simpatizanții.

Atunci când elitele politice sau liderii autoritari intenționează să fractureze configurația unor evenimente, astfel încât acestea să devină mai puțin vizibile pentru cetățenii de rând se recurge la *tactica pipetei*. Ea implică un proces de mediatizare picurat în doze mici la intervale mari. De regulă, tactica pipetei este utilizată de către șefii de state sau guverne în cazul unor catastrofe de proporții, calamități naturale, pentru a nu împacienta exacerbant spiritele și opinia publică. Concludentă în această ordine de idei este “operația Cozlodui”, desfășurată în perioada de guvernare a cabinetului Ciubuc-2.²⁸

Experții celor mai actuale tehnologii electorale dau preferință, însă, *tacticii suflatului înapoi*, grație capacității deosebite de persuasiune. După Toffler, această tactică presupune o poveste falsă, plantată în străinătate pentru a fi culeasă și retipărită în presa autohtonă. Aplicarea tacticii suflatului înapoi în toilul

²⁸ “Operația Cozlodui”, coordonată de ministrul de stat (din acea perioadă) N.Cernomaz, vehement criticată de opoziție și mișcarea ecologistă, presupunea tranzitarea prin Moldova a unor deșeuri radioactive de la stația atomică Cozlodui /Bulgaria/, în Federația Rusă. Adevărul despre eventualul pericol la care se expunea populația băștinașă a fost mediatizat dozat de presa guvernamentală.

campaniilor electorale urmărește drept scop denigrarea personalității adversarului politic. Sub aspect autohton, reamintim filmul "Buchetul Moldovei", transmis de canalul de televiziune rus NTV cu puțin timp până la dizolvarea parlamentului Republicii Moldova prin decret prezidențial (31 decembrie 2001). Pelicula a făcut dezvăluiri spectaculoase despre legăturile clanurilor mafioate cu familiile liderilor politici aflați la putere: M.Snegur, N.Andronic, D.Diacov. Mai apoi, urmînd modelul tacticii suflatului înapoi, "cazul M.Snegur", "cazul Diacov" vor fi înserate în broșura "Cartea neagră a corupției" editată de către P.P.C.D. în perioada alegerilor parlamentare din 2001.²⁹

Alături de tacticile contemporane de manipulare a opiniei electorale, nu și-au atenuat capacitatea de convingere nici tacticile relativ învechite sau istorice. Dintre acestea face parte și tactica *minciunii gogonate*. Autorul acesteia este considerat ministrul de propagandă a lui Hitler - Josef Goebbels, care pornea de la idea, că dacă o minciună este macro, atunci ea va fi crezută mai ușor decât un conglomerat de microminciuni. Din categoria macrominciunii face parte și raportul răspîndit de Moscova în 1987, potrivit căreia epidemia mondială de S.I.D.A. ar fi fost lansată de către C.I.A. în timpul experimentelor cu agenți de război biologici.

Justificarea în societate a tacticii minciunii gogonate necesită un alibi sau un argument plauzibil. Argumentul plauzibil se infiltrează în mesajul politic ca fiind un truc de disimulare a intenției de a minți. Bunăoară, opinia publică era din abundență informată despre bolile de care suferea B.Elțin. În cazul escivării președintelui de a lua o decizie tranșantă, în special, de rezonanță internațională, creatorii de imagine ai acestuia invocau argumentul plauzibil – starea de sănătate, care-i împedica participarea la respectiva reuniune. Atentatele cu bombe în Moscova, de care erau suspectați rebelii ceceni, au servit drept argument plauzibil pentru declanșarea operațiunilor militare în Cecenia.³⁰ În scopul culpabilizării lui M.Snegur pentru legăturile sale cu gruparea mafiotă "Solntevskoe", rivalii politici, de asemenea, invocă argumentul plauzibil în elucidarea "Cazului

²⁹ În campania electorală 2001 P.P.C.D. obține 8,18% din sufragiul general, sau 11 mandate parlamentare: 8,5% - județul Cahul, 13%- județul Chișinău, 9,3% - județul Lăpușna, 6,8% - județul Tighina, 9,7% - județul Ungheni, 1% - județul Taraclia.

³⁰ Potrivit presei britanice, însă, în organizarea actelor teroriste din vara lui 1999 la Moscova au fost implicate serviciile speciale rusești.

Snegur”.³¹ Drept consecință, imaginea liderului P.R.C.M. va fi grav deteriorată, întrucât la calificativele de președinte cu mâinile în sânge (învinuirea lui Snegur pentru declanșarea războiului din 1992), se adaugă și imaginea unui președinte mafiot.³²

Culmea obrăzniciei, pe care și-o permit unilateral sau reciproc adversarii politici în războiul de imagini este considerată *tactica inversării*. Aceasta presupune schimbarea în sens opus a conținutului mesajului politic. Un exemplu istoric de recurgere la uzanțele inversării este incidentul produs între prim-ministrul izraelian I.Shamir și ministrul de externe al Israelului Șh. Peres, care se aflau într-o relație tensionată.³³

Studiind exersarea tehnologiilor electorale contemporane de manipulare a opiniei publice în diverse circumstanțe, putem determina încă un obiectiv al minciunii politice ca metodă de autolegitimare a liderului politic. Aceasta implică atenuarea trecerii subite de la o politică la alta, de la unele deziderate electorale la altele printr-un comportament verbal adecvat. Astfel, în lexicologia de specialitate poate apare un termen nou – *minciuna postelectorală*.

Minciuna postelectorală devine un cvazi echilibru minciunii electorale, totodată, ea este identică unei profilaxii de excludere a eventualelor contradicții dintre lideri și sublideri, dintre lideri și partidele acestora în cazul revizuirii an-

³¹ La 25 august 1989 în orașul canadian Toronto a avut loc nunta fiului lui B.Bernștein. Reputația businessmanului este dubioasă, el fiind direct legat cu structurile mafiot, iar afacerile purtând un caracter clandestin. În calitate de oaspeți la această nuntă au fost M.Snegur, ex-președinte RM, președinte al P.R.C.M., N.Andronic, pe atunci prim-vice-ministru în guvernul Sturza, vice-președinte al P.R.C.M., alte câteva din filiera grupării moscovite mafiot “Solntevskoe”. Se consideră că nunta a fost doar un pretext, obiectul discuțiilor fiind situația social-politică din Moldova, unde cei din gruparea mafiotă au interese mari.

³² Aceste momente își găsesc oglindire în antipropaganda “echipei Snegur” lansată de rivalii anonimi în perioada electoralei 2001: “Oameni, fiți vigilenți: Snegur din nou vrea să ajungă la putere!” “Snegur și echipa lui înseamnă repetarea posibilă a războiului sănger de pe Nistru!” “Snegur și echipa lui înseamnă puterea corupției și mafiei”.

³³ I.Șamir a instruit ministerul de externe să-și notifice ambasadele din toată lumea că Șh. Peres nu are autoritate să convoace o conferință internațională, orientată spre rezolvarea problemei arabo-israeliene. Personalul lui Peres din Ministerul de Externe a primit mesajul primului ministru, dar pur și simplu l-a neglizat și a trimis telegrame în care se spunea exact contrariul.

gajamentelor electorale. Iminența unui asemenea incident a încercat s-o evite președintele V.Voronin, rostind un mesaj în parlament cu prilejul încheierii sesiunii de primăvară-vară în 30 iunie 2001.³⁴ Mesajul rostit în fața parlamentarilor de comunistul V.Voronin s-ar părea că simulează teoriile liberaliste de consolidare a economiei. De fapt, primul secretar al C.C. renunță public, dar dozat, de la clișeele comuniste de fortificare a statului. Din acest moment elitele politice și mediile autohtone vor lansa supoziții vis-à-vis de iminenta scindare a comuniștilor în aripa radicalistă ortodoxă și aripa apropiată aspirațiilor social-democratice de stînga. O asemenea poziționare a liderului comuniștilor în parlament, denotă faptul, că un președinte comunist vrea să pară mai puțin comunist.

Tactica minciunii postelectorale încheie astfel, gala info-tacticilor pe care le acreditează un lider politic pentru a-și proteja imaginea în circumstanțe social-politice și non-politice nefavorabile, sau pentru manipularea maselor electorale în favoarea sa. Infotacticile sunt ghidate, de regulă de lideri, der executate docil de echipele de consilieri de imagine, deși practica internațională atestă și raporturi inverse. Această interdependență și efectele ei au fost supranumite drept tactica “nevoii-de-a-nu-ști”, care este folosită de subordonați pentru a proteja liderul, lăsîndu-l neafectat de evoluția unor evenimente mai puțin importante, așa, încât acesta să nu se consume preventiv, dar să-și păstreze capacitatea de a lua decizii tranșante în situațiile cheie. În timpul anchetei “Irangate” circula prin Washington o glumă care demonstra exact acest principiu:

- De cîți consilieri la Casa Albă e nevoie ca să înșurubeze un bec?
- De nici unul. Preferă să-l țină pe Reigan în beznă.³⁵

În aceeași manieră, consilierii de imagine abordează – în funcție de circumstanțe – “tactica forțatului-de-a-nu-ști”, mai popular cunoscută drept memoriul C.I.A. sau “cover your ass” (acoperă-ți fundul). Conform tacticii respective actorul politic transmite informația unui alt subiect al puterii, astfel, ca în caz de

³⁴ V.Voronin reitiera în fața deputaților: “În primele patru luni ale activității noii puteri noi n-am reușit să elaborăm o strategie clară și transparentă de renovare a țării noastre. Da, noi am venit la putere cu anumite rețete, dar situația în țară s-a dovedit a fi mult mai dramatică, decât se vedea din opoziție. Situația a cerut soluții noi... Dacă cineva este atât de naiv și consideră că măsurile de interzicere, majorarea amenzilor și a penalizărilor agenților economici fortifică rolul statului, acesta greșește... Este nevoie de debirocratizare a aparatului de stat”

³⁵ Toffler A. Puterea în mișcare. / ANTET. - Prahova, p.275.

aggravare a consecințelor, primul deținător al informației să poată împărți vina cu receptorul secund.

Alături de minciuna politică propriu zisă, folosită în scopul manipulării maselor electorale, științele politice atestă tehnici de persuasiune și mai sensibile – *tehniciile subliminale*. În dicționarul de neologizme se conține următoarea explicație a noțiunii: sub pragul conștiinței. Cei care cunosc tehnicile subliminale de manipulare pot face cu omul orice. Astfel, un om absolut normal, se poate transforma la un moment dat într-o mașină fără rațiune.³⁶

O modalitate clasică de aplicare a tehnicii subliminale, care a scandalizat opinia publică, ține de numele ex-președintelui francez Francois Mitterand. În timpul campaniei electorale din 1988, genericul de știri al postului TV francez “Antenne 2” a transmis de 2949 ori o imagine a președintelui Mitterand, candidat care a fost reales în această funcție. Aplicarea procedurii cunoscut sub denumirea de “*cadru 25*” este calificată pe plan internațional drept infracțiune morală și este pedepsită prin lege, întrucât se consideră, că reprezintă o formă de manipulare a subconștientului maselor împotriva voinței acestora. Legislația italiană, de exemplu, prevede excluderea automată din cursa electorală a concurenților care fac uz de această metodă. Procedura este interzisă de întreaga legislație internațională referitoare la publicitate, în special, la cea politico-electorală, fiind interzisă în 1953, după ce de această tehnologie s-a folosit compania “Pepsi”, căreia ulterior i-au fost aplicate sancțiuni financiare dure.

Procedul montajului subliminal de natură să influențeze subconștientul telespectatorilor este interzis și în legislația Republicii Moldova prin Art.12 al Legii cu privire la publicitate din 1997. Cu toate acestea, în campania electorală 2001 au fost înregistrate încălcări a legislației respective. Astfel, subiectul electoral P.P.C.D. sesizează Curtea Constituțională în legătură cu faptul, că unii concurenți electorali – P.R.C.M. și P.D.M. ar folosi montajul subliminal la realizarea spoturilor electorale difuzate de televiziune. P.D.M. a utilizat montajul subliminal de la începutul campaniei electorale, înserând în spoturile sale, la fiecare schimbare de secvență video, un semicadru care reprezintă imaginea lui Ion Sturza și sloganul său electoral. Același procedeu îl folosește și mișcarea “Pentru Ordine și Dreptate”, care pe parcursul unei emisiuni de 5 minute a înserat fotograme ce conțin cuvintele “Jos mafia”.

³⁶ Бодалев А.А. Сухов А.Н. Основы социально-психологической теории. – Москва, 1995. с.361-362.

Concluzionând, putem remarca că fenomenul minciunii politice implică din start divizarea societății în două tabere compatibile, neantagoniste, dar situate pe diferite poziții în topul ierarhiilor, care, în cele din urmă, se disting în guvernanță și guvernați. Actul guvernării presupune o continuă rotație a grupelor sociale din tabăra guvernaților în cea a guvernanților, și vice-versa. În această ordine de idei minciuna politică servește drept armă de cucerire prin metode persuasive a unor poziții elitare în tabăra guvernanților. Prin urmare, minciuna și manipularea nu pot fi omise din actul guvernării, și mai cu seamă, din multiplele strategii de accesare la putere. Minciuna, ca fenomen imoral, poate fi stigmatizată, dar rolul ei în procesul de manipulare a guvernaților de către guvernanți nu poate fi neglizat. În această conjunctură, rolul științelor politice, la fel a eforturilor societății civile, este de a ridica cultura politică a maselor electorale, ca acestea din urmă să poată conștientiza procesele de manipulare și deosebi valorile de non-valori. Numai o astfel de societate nu va cădea pradă totalitarizmului și regimurilor pseudo-democratice.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА ЗА ДЕСЯТЬ ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ.

Игорь БОЦАН

Кишинэу, Республика Молдова

Международный Фонд избирательных систем

Директор программы

Введение

Политическое развитие Республики Молдова было predeterminedено несколькими факторами, среди которых: отсутствие демократического опыта, как у граждан, так и у нарождающейся политической элиты; качество и политическая этика этой элиты; внешнее воздействие со стороны западных демократических и финансовых организации и, конечно, со стороны России. Я постараюсь показать, как взаимодействие эти факторов привело к той политической ситуации, которую мы имеем сегодня в Молдове. Также, я попытаюсь показать что трансформация, направленная на преодоление сложившегося status-quo, в принципе, возможна.

1. События, определившие политическое развитие Республики Молдова.

События, предшествующие декларации независимости Республики Молдова, во многом, предопределили дальнейшее развитие страны. Освоение демократического опыта Молдовой началось в 1987 г. с развития так называемого Демократического Движения в Поддержку Перестройки (ДДПП). Это было неформальное движение, которое было создано интеллигенцией и наиболее либерально настроенной частью коммунистов. Декларированной целью ДДПП было поддержка Горбачева в борьбе с ортодоксальными коммунистами.

Позже, однако, ДДПП раскололась по национальному и языковому признакам. Причиной тому послужило политика направленная на устранение лингвистического дисбаланса в общественно-политической жизни Республики Молдова. Новое языковое законодательство, принятое в 1989 г., предусматривало, что язык общения с чиновниками выбирает гражданин. Это либо румынский, либо русский язык. Это было воспринято русскоязычным населением с опасением, из боязни не оказаться вытесненными из официальной политической и общественной жизни, хотя законом предусматривались длительные периоды для освоения румынского языка.

В свою очередь, молдавская общественность утвердилось во мнении, что русскоязычные сограждане противятся устранению несправедливости, связанной с вытеснением из общественной жизни, в годы советской власти, языка местного населения. Это противостояние привело к развитию, так называемой “митинговой демократии». Естественно, появились новые лидеры, которые возглавили, так называемое, движение за “национальное возрождение”, основой которого стал Народный Фронт (НФ). В противовес им было создано «Интернациональное Движение» русскоязычных граждан.

После свержения режима Чаушеску в Румынии, на своем съезде НФ постановил, что объединение с Румынией является программной целью. Это привело к еще одному расколу, уже в среде коренного населения - на молдаван и румын. Выборы в Верховный Совет Молдавской ССР, в 1990 г. показали, что три категории граждан, которые идентифицировали себя как: румыны, молдаване и русскоязычное население, поддерживают политические течения, примерно одинаковой силы.

Таким образом, раскол молдавского общества произошел задолго до приобретения Республикой Молдова независимости с 1991 году.

Этот раскол выгоден и является и поныне очень эффективным средством в борьбе за власть, за контролирование определенными политическими группировками определенных сегментов электорального поля.

Свидетельством тому является призыв разных политиков самого высокого уровня, которые публично обращаются перед выборами к гражданам, политическому классу, средствам массовой информации с призывами способствовать разработке объединяющей национальной идеи, приемлемой для всех граждан Республики Молдова, и могущей стать основой для строительства независимого молдавского государства.

Это происходит до сих пор, потому что в глазах многих граждан и политиков независимость Республики Молдова есть всего лишь “подарок судьбы”, которым политический класс не знает как распорядиться. Действительно, с самого начала приобретения независимости существовали три возможности распорядиться ею: вернуться под покровительство России, объединиться с Румынией, и развивать независимое молдавское государство. Повторюсь, эти три варианта предопределяют до сих пор поведение политических сил и избирателей. Следует заметить, что в первые годы независимости, сторонники первых двух вариантов развития страны, рассматривали третий вариант как промежуточный, компромиссный, а потому метастабильный.

В самом деле, процесс обретения независимости Республикой Молдова был, по большому счету, процессом реагирования политической элиты Республики Молдова на события, которые происходили в России. В Москве, на смену противоборства Горбачева с ортодоксами из КПСС, пришло более сложное противоборство Ельцина и его окружения с Горбачевым. Существует устойчивое мнение, что развал СССР имел первопричиной борьбу за власть между Горбачевым и Ельциным, а не натиск национальных движений на окраинах СССР. Хотя, безусловно, национальные движения способствовали этому, подводя шаг за шагом к той грани, за которой возврат к прежним государственным отношениям становился невозможным. Поэтому, принято считать, что первый гвоздь в гроб СССР был забит Верховным Советом РСФСР, который 12 июня 1990 г принял декларацию о суверенитете России. Только после этого начался так называемый “парад суверенитетов”. Республика Молдова среагировала лишь 23 июня, приняв собственную декларацию о суверенитете.

Далее началась борьба вокруг нового союзного договора, которая завершилась путчем 19 августа 1991 г. и последующими декларациями неза-

висимости. Это произошло тогда, когда командам, которые работали в Ново-Огареве, были переданы все полномочия для подготовки документов, касающихся нового союзного договора, и всем стало ясно, что документы готовит не ЦК КПСС, а президентская, горбачевская структура. Это означало, что центр политической активности из ЦК переместился в президентскую структуру. На фоне этого и грянули события, связанные с ГКЧП, развалом СССР и появлением новых независимых государств. Так что не стоит преувеличивать вклад национальных движений в обретении независимости бывшими союзными республиками. Это звучит не очень героически, но мне кажется, что все происходило именно так.

Все это важно для более глубокого понимания возникновения приднестровской проблемы, которая и поныне является одним из главных сдерживающих факторов развития молдавской государственности, а также развития экономики, ибо и приднестровская республика планировалась тоже в Москве.

Позже, когда начались экономические преобразования, раскол Молдовы по национальному и территориальному признакам усугубилось еще и расколом по имущественному признаку.

2. Политическая элита Республики Молдова и методы ее политической борьбы

Непоследовательность внутренней и внешней политики Республики Молдова объясняется качеством политической элиты страны.

Самое меткое замечание по поводу политической элиты Республики Молдова сделал бывший председатель законодательного органа страны, Думитру Дьяков. Он заявил, что непоследовательность политики Республики Молдова исходит из отсутствия опыта государственного строительства у политиков и чиновников. Вчерашние агрономы, писатели, журналисты, идеологические работники коммунистической партии стали вдруг президентами, министрами, депутатами, дипломатами, политическими лидерами. Им пришлось делать большую политику, разрабатывать то, что принято называть стратегией развития внутренней и внешней политики, без какой-либо подготовки и элементарных знаний. Естественно, эта политика делалась больше на эмоциях и волевых порывах, чем на основе понимания политической ситуации, и оценки возможных последствий. Более того, этому внезапно появившемуся политическому классу выпала задача на-

чать экономические преобразования, приватизацию государственной собственности, которую, естественно, они хотели провести в свою пользу.

Методы политической борьбы в Республике Молдова не отличались разнообразием на протяжении всего этого времени. Однако, все же, определенные отличия существовали в разные периоды.

Сами периоды политической борьбы можно условно разделить на романтический и прагматический. Следует заметить, что прагматики положили основания своим богатствам и влиянию, а некоторые даже псевдогосударственным структурам, именно в романтический период. Собственно, прагматический период начался, когда романтики поняли, что проводимая ими политика является источником власти и богатства для прагматиков.

А) Можно условно считать, что романтический период политической борьбы начался вместе с перестройкой, и продлился до парламентских выборов 1994 г. Это период, когда политические силы только выявляли и пытались сформулировать те ценности, на основании которых они собирались завоевать доверие граждан.

В этот период политические силы правого толка выступали за демократизацию общества, «национальное возрождение», приватизацию государственной собственности, ориентацию на объединение с Румынией. Позже они объявили, что разделяют либеральные и христианско-демократические ценности. Их лидеры были, в основном, из писательской и журналистской среды, и выдвинулись благодаря своему красноречию во времена расцвета «митинговой демократии».

Представители этой политической ориентации считают себя румынами. У них сформировались навыки политиков в реальной политической борьбе, однако, у них никогда не было административных навыков. На парламентских выборах в феврале 1990 г, под их знамена в парламент прошло примерно 30% депутатов. Надо отдать им должное, и отметить, что именно они инициировали наиболее прогрессивные законопроекты в области реформирования экономики, местного самоуправления и т.д. Однако поспешность, с которой они хотели достичь этих целей, привела к печальным последствиям.

Во-первых, они дали повод для обвинения в радикализме, что позволило их политическими противникам принять ответные меры, которые особенно проявились в Приднестровском конфликте и на юге республики, в зоне компактного проживания гагаузов. Во-вторых, начиная с 1990 г., само движение начало раскалываться из-за стратегических разногласий, а позже

и из-за более прозаических причин – постоянного выяснения, кто внес больший вклад в развитие национального возрождения. Это и сейчас проявляется, особенно в канун выборов. В результате с 1990 г. присутствие правых сил в парламенте сократилось почти в 3 раза. И это особенно печально, ибо впоследствии эти политические силы стали достаточно умеренными, сменив лозунги объединения с Румынией на лозунги постепенного приближения Молдовы к Европейскому Союзу, где в рамках Европы регионов могла бы осуществиться их мечта об едином экономическом и культурном пространстве румын.

В противоположность правым политическим силам политические силы левого толка, особенно «Интердвижение», выступали за сохранение коммунистических ценностей, и воссоздание СССР. Они способствовали развитию сепаратизма как орудия против политики, проводимой правыми силами. Собственно, Приднестровская республика появилась как орудие прессинга на руководство Республики Молдова для недопущения возможного выхода из СССР и подписания нового союзного договора в 1991.

Интересно заметить, что последний председатель КГБ СССР Вадим Бакатин признал в своих мемуарах, что одновременное возникновение *интердвижений*, практически во всех союзных республиках, было делом рук организации, которую он возглавлял. В Молдове, именно интернациональное движение «Унитатеа – Единство» выступало выразителем левых идей в период запрета Коммунистической партии в 1991–1993 гг. Однако, оно было вымыто с политической арены, как только в 1993 г. разрешили коммунистическую партию.

Там, где есть крайности, всегда появляются и предлагают свои услуги, так называемые, «центристы». Они выступают за умиротворение, как правых, так и левых, не забывая, однако, о собственных интересах. Именно, такая политическая сила, состоящая из региональной коммунистической номенклатуры, создала Аграрно-Демократическую Партию (АДПМ) в 1990 г. и постаралась лавировать между «правыми» и «левыми». Она смогла к концу «романтического» периода (в 1994 г.) завоевать за счет симпатии избирателей, отвергающих политические крайности, парламентское большинство.

Б) Прагматический период политической борьбы начался сразу же после парламентских выборов 1994 г., когда на повестку дня стала необходимость принятия новой конституции страны и проведения массовой, а потом и денежной приватизации государственной собственности. Можно

считать, что этот период продлился до парламентских выборов 2001 года, когда произошла смена всей правящей верхушки.

На выборах в 1994 г. центристы из Аграрно-демократической партии получили 43% голосов и благодаря пропорциональной избирательной системе - абсолютное большинство в парламенте. В самом начале все высшее руководство страны: премьер-министр, председатель парламента и президент объединилось вокруг АДПМ, однако через год партия раскололась из-за амбиции этих лидеров, желающих, видимо, в одиночку контролировать, в первую очередь, приватизационные процессы.

Всего через год, тогдашний, президент, Снегур, обидевшись, что конституция, принятая 29 июля 1994 г., сильно урезала его полномочия, создал собственную Партию Возрождения и Согласия (ПВС). А еще через год страна прошла через конституционный кризис, когда президент стал выяснять отношения с Правительством и Парламентом, кто контролирует назначение и снятие силовых министров. Позже, в 1996 г., все три высшие руководители страны сошлись в борьбе за президентское кресло, которую выиграл председатель парламента Петру Лучинский. Таким образом, в 1996 г. на смену бывшему секретарю ЦК КПМ, пришел бывший первый секретарь той же самой партии.

Нахождение Петра Лучинского на посту президента Республики Молдова с 1996 до 2000 г. запомнилось борьбой за укрепления своей власти. Это еще больше раскололо "центристские силы". И в результате, эти годы были во многом потерянными для экономических реформ. Победив на выборах в 1996 г. с лозунгом "Порядок, Стабильность, Благополучие", Лучинский обещал подать в отставку через 2 года, если не удастся переломить ситуацию.

Следует отметить, что точно также поступил в 1994 г. Лукашенко в Беларуси. Но если Лукашенко мешала оппозиция и он начал активно бороться с нею, то Лучинскому, как выяснилось позже, через 2 года после своего избрания, помешала Конституция. Поэтому, оставшиеся два года правления были посвящены изменению конституции, с целью сконцентрировать всю власть в свои руки. В конечном итоге президент проиграл свое противостояние с парламентскими фракциями, которые модифицировали конституцию наоборот, и Республика Молдова из полупрезидентской стала парламентской республикой. Сам бывший президент был вынужден покинуть большую политику.

Почему же так случилось? Во-первых, потому что молдавские политические партии и представляющие их парламентские фракции, по выражению самих сторонников бывшего президента, это всего лишь представители мощных политико-экономических кланов, которые не могли допустить концентрацию всей власти в руки президентского клана. К тому же лидеры почти всех партий страдают синдромом *отцов основателей*.

Во-вторых, бывший президент, был заподозрен в неискренности. Так, будучи председателем парламента (1993 г. по 1996 г.) он активно выступал за парламентскую форму правления, а, став президентом страны, вдруг захотел изменить форму правления в президентскую республику. Естественно, он был заподозрен в том, что вместе со своим окружением движим желанием контролировать всю власть для направления приватизационных процессов в выгодное им русло.

В самом деле, на первом этапе, пока разрабатывалось и принималось законодательство по приватизации, был интерес контролировать этот процесс с позиции председателя законодательного органа, а когда началась практическая реализация приватизационных процессов, появился интерес полностью подчинить себе исполнительную власть, во главе которой он оказался в 1996 г. По крайней мере, такой вывод напрашивается из анализа публичной полемики, которая имело место между сторонниками и противниками бывшего президента.

Однако, не могу пройти мимо одного очень любопытного высказывания бывшего президента. В одной из телевизионных передач он сам заявил, что необходимость введения президентской формы правления подсказано им выводами, вынесенными им из общения с потенциальными инвесторами, желающими вкладывать деньги в экономику Республики Молдова и нуждающимися в гарантиях, что они не пропадут здесь бесследно. Это признание проявляет очень хорошо те факторы, которые мотивировали поведение политических сил, ввязавшиеся в политическую борьбу за изменение конституции страны в 1999 – 2000 гг.

Партиям правого толка, во время прагматического периода, пришлось оставаться в оппозиции, и вести политическую борьбу больше между собой за влияние на избирателей той же политической ориентации. Однако, случайно оказавшись у власти, после парламентских выборов 1998 г., они затеяли такую борьбу за министерские портфели, что очень скоро развалили свой пеструю коалицию.

К тому же шлейф скандалов связанных с коррупцией потянулся за лидерами правых партий. К сожалению, именно в этом и проявился их прагматизм. За это, правые партии, вошедшие в Альянс за Демократию и Реформы (АДР), были наказаны избирателями во время парламентских выборов в феврале 2001 г. Так что нравы и политическая этика правых оказались ни чем не лучше, чем у центристов.

Провал «центристов» и «правых» в период с 1994 по 2000 г. способствовал возвращению к власти коммунистов, в 2001 г., которые все это время набирали политическую силу. Таким образом, завершился своеобразный цикл пребывания у власти коммунистов, центристов, правых. И теперь мы имеем новое возвращение первых.

Это логично, ибо правые силы чрезвычайно раздроблены и теряют до 20% голосов благодаря 6% избирательному порогу, а центристы просто исчерпали свой ресурс «клонирования» себе подобных через постоянные расколы и деление на консерваторов и прогрессистов. Избиратели рассудили, что уж лучше голосовать за «настоящих коммунистов», чем за постоянных «мутантов» этой же политической особи.

Преимуществом коммунистов оказалось и то, что они умело воспользовались ностальгическими настроениями большинства граждан. Это не составляло большой трудности, если учесть, что социально-экономическое положение неуклонно ухудшалось все эти годы, и происходило это на фоне постоянных политических скандалов, в том числе и связанных с коррупцией в высших структурах власти.

В самом деле, менталитет молдавских граждан, воспитанных в «патерналистском» государстве, которое о них заботилось, столкнулся с необходимостью использовать дарованную, а не завоеванную, свободу, для того чтобы заработать себе на жизнь самим, планируя и неся ответственность за свои действия. Поэтому политическое воскрешение Партии коммунистов после запрещения в 1991 г. выглядит вполне логично.

В 1993 г. Президиум Верховного Совета Республики Молдова снял запрет с коммунистической партии, и она была воссоздана под руководством нынешнего президента Республики Молдова, Владимира Воронина. В 1996 г. на президентских выборах Партия коммунистов набрала – 10%, в 1998 г. на парламентских выборах – 30%, и, наконец, в 2001 г. на досрочных парламентских выборах – чуть более 50% голосов.

Таким образом, партия коммунистов имеет сейчас конституционное большинство в парламенте. Это позволило коммунистам избрать своего

лидера президентом страны и назначить свое правительство, которому предстоит воплотить в жизнь предвыборную программу этой партии. Как видно, прагматический период развития политической ситуации закончился очень своеобразно. Интересна и последовательность занятия высшей государственной должности Республики Молдова: первый президент – бывший секретарь КПМ, второй – бывший первый секретарь КПМ, и, наконец, третий, действующий президент – нынешний председатель Партии коммунистов.

3. Влияние избирательной системы на политическое развитие Республики Молдова

Трудно переоценить ту роль, которую сыграла избирательная система в развитии политических процессов в Республике Молдова. В 1993 г. была проведена реформа избирательного законодательства. Ее суть состояла в том, что мажоритарная система была заменена полной пропорциональной системой, согласно которой вся страна стала одним избирательным округом, в котором избирались 104 депутата (позже – 101). Голосование проводится по закрытым партийным спискам, которые составлялись партийными лидерами. Избирательный порог был зафиксирован на уровне 4% (с 2000 г. – 6%), а распределение мандатов проводилось по методу д'Хондта.

Эта избирательная система, во многом предопределила поведение политических лидеров, которые сочли созданные ими политические партии как своего рода собственные коммерческие структуры. Как считают эксперты, это явилось главной причиной развития политической коррупции. Стало (как бы нормой) давать взятки лидерам политических партии, за включение в список кандидатов на выборы. Что это именно так подтвердили с парламентской трибуны некоторые депутаты, которые признались в даче взятки партийным лидерам за включение в список. Это становилось очевидным и когда лидеры партии, вдруг, меняли местоположение кандидатов за два дня до выборов, не известив об этом избирателей и коллег по партии.

Такая избирательная система определила и главные рычаги, используемые в избирательных кампаниях, а также технологии их проведения. Во-первых, следует отметить, что такая избирательная система выгодна крупным политическим силам. Во-вторых, она позволяет представителям лоббирующих группировок, сориентироваться и определить какие политические партии имеют реальные шансы попасть в парламент, и финан-

сировать их. Поэтому неудивительно, что в Республике Молдова постоянно возникают крупные публичные скандалы, связанные с финансированием избирательных кампаний.

В-третьих, эта избирательная система сильно фаворизирует так называемые «партии власти», которые могут воспользоваться неограниченным доступом к государственным средствам массовой информации, единственными покрывающими своим вещанием всю территорию страны. И, наконец, последний ресурс, к которому прибегает «партия власти», - это местная администрация, которая должна работать на «партию власти», чтобы потом, самой сохраниться. Все предыдущие избирательные кампании подтвердили такое поведение властей.

Поэтому, пропорциональная система способствовала как коррупции партийных лидеров, так и расколу «партий власти», лидеры которых надеялись, что административный ресурс останется на их стороне. Так случилось с Аграрно-демократической партией в 1995 и 1996 г, когда президент страны, а позже председатель парламента откалывали от правящей тогда партии мощные группировки, которых потом возглавляли перед выборами. Так случилось и с пропрезидентской Демократической партией в 2000 г., когда возник конфликт между президентом страны и председателем парламента, возглавляющим данную партию.

И оппозиционные партии поддаются искушению отвоевать избирателей у политических конкурентов той же ориентации посредством грязных технологий. В результате получаются сплошь негативные избирательные кампании, в ходе которых, выпячиваются реальные и мнимые недостатки оппонентов, а не собственные достоинства и программы. Таким образом, избиратели пребывают в полном недоумении, а политическая культура продолжает оставаться в упадке.

4. Влияние внешнего фактора на политику Республики Молдова.

Политическое развитие Республики Молдова, также, невозможно понять без рассмотрения влияния внешних факторов. Как уже отмечалось, развал СССР и становление независимого молдавского государства явилось неожиданностью для большинства граждан Молдовы. Поэтому, неудивительны и постоянные шатания правящих верхушек, так и не сумевших определить стратегический курс развития страны. Как было показано, до сих пор руководство страны реагировало на внешние раздражители. Так было с

провозглашением суверенитета в 1990 г., так было и с провозглашением независимости в 1991 г., после падения ГКЧП. Так оно происходило и далее.

Согласно мемуарам бывших высокопоставленных партийных функционеров, после временного развала СССР должно было состояться собрание союзного государства посредством механизма Сообщества Независимых Государств (СНГ). Однако этот план таил определенную угрозу кровавой развязки, ибо националистические силы новых независимых государств не позволили бы отменить те завоевания, которые были достигнуты, главным образом, благодаря московским интригам. Можно вспомнить события в Тбилиси и Вильнюсе. 10 лет существования СНГ показали, что оно так и не стало экономическим сообществом, а на встрече глав государств СНГ то хоронят, то воскрешают.

Нынче мало вспоминают об очень интересных событиях, имевших место примерно через месяц после Беловежских соглашений и подписания документов о создании СНГ в Алма-Аты. А имело место знаменитое турне госсекретаря США, Джеймса Бейкера, по странам СНГ, после чего эти страны стали принимать в ОБСЕ, в январе–феврале 1992 г., а месяц спустя и в ООН. Это было очень правильное, оперативное решение по вводу бывших советских республик под протекцию международного права от возможного посягательства на их независимость. К осени того же года, Молдова и другие страны СНГ, стали, также, членами Международного Валютного Фонда и Всемирного Банка. Это стало следующей мерой, уже финансово-экономической протекции, ибо либерализация цен правительством Гайдара, нанесло жуткий удар по финансовым системам стран СНГ. Через год это позволило ввести национальную валюту, что способствовало относительной финансовой стабилизации.

Все эти действия международных организаций привели к своеобразной реакции со стороны России. Один из самых либеральных российских чиновников, министр иностранных дел, Андрей Козырев сделал в феврале 1993 года публичное заявление о том, что бывшие советские республики являются зоной влияния России. В то же время президентские советники опубликовали серию статей, в которых обосновывали необходимость проведения Россией по отношению к странам СНГ политику наподобие той, которая декларировалась доктриной президента США Монро по отношению к Латинской Америке 150 лет тому назад.

Так что трудно переоценить роль международных организации в становлении независимости не только Молдовы, но и стран СНГ. Что касается Молдовы, нет сомнений, что оказалась она без помощи международных организаций, то добилась бы она такого же результата в строительстве своего государства, какого добилась в разрешении приднестровского конфликта, признав в 1992 г. Россию единственным посредником и миротворцем. После того как Россия же поддержала и вскормила сепаратизм в этом регионе.

Прошло уже 9 лет с окончания вооруженного конфликта, а положение ничуть не изменилось. Причем, решения предлагаемые Россией создают лишь порочные круги. Так было в случае увязания вывода войск с представлением юридического статуса Приднестровью, так было и в случае изобретения понятия «общего государства», которое Молдова и Приднестровье должны строить, и которое вызывает вот уже 4 года споры о том, что же это такое - «общее государство».

Наиболее ощутимо влияние международных организаций проявилось при принятии Республики Молдова в Совет Европы, особенно благодаря тем условиям, которые были поставлены с точки зрения введения демократических норм и институтов. Именно взаимодействие с Советом Европы позволило Республике Молдова принять в 1994 г. демократическую конституцию, которая определяет основные права и обязанности граждан, структуру власти, и позволило, шаг за шагом, создавать демократические институты.

Интересно отметить высказывание бывшего президента Республики Молдова Петра Лучинского, который заявил в разгаре конституционного кризиса в 2000 г., что молдавская, очень демократическая, конституция не работает в Республике Молдова, потому что она, просто, была списана с европейских конституций и не учитывает специфики Республики Молдова.

Это очень ценное признание бывшего председателя парламента и парламентской комиссии по разработке этой самой конституции. Оно выявляет насколько не критично, высшие молдавские чиновники, полагались во всем на помощь международных организаций. С этой точки зрения, также, трудно переоценить ту роль, которая сыграла Венецианская комиссия во время конституционного кризиса 1999-2000 гг., когда подход молдавских политиков к конституционным изменениям стал очень пристрастным.

Я привел только несколько примеров влияния международных организации на политическое развитие Республики Молдова. Интересно рассмотреть эффекты этого влияния. Сразу же после вступления в силу новой

Конституции парламент принял постановление о программе работы законодательного органа по реализации положений Основного закона страны и концепции судебно-правовой реформы. Согласно программе, надлежало разработать и принять более 50 законодательных актов, призванных обеспечить претворение в жизнь положений Концепции. Не были полностью выполнены лишь несколько положений.

После 1995 года был создан целый ряд правовых институтов, крайне необходимых и важных для жизни общества.

1. В первую очередь это Конституционный суд, единственная в Республике Молдова власть конституционной юрисдикции, постановления, которого имели особое значение на протяжении последних трех лет. Те два очень опасных конституционных кризиса удалось мирно разрешить лишь благодаря Конституционному Суду.

2. Была реорганизованная судебная системы, которая включает суды (простые и специализированные), трибуналы (всего пять), Апелляционный суд и Высшую судебную палату, Высший совет магистратуры, призванный обеспечить автономию судебных инстанций, назначения, перемещения, продвижения и дисциплинарные меры в отношении судей. Постановления судов могут быть обжалованы несколькими путями, что сводит к минимуму возможность ошибок. Статус и независимость судов гарантируется Конституцией, международными правовыми нормами и серией законодательных актов, регулирующих данную область.

3. Был введен административный суд, который обеспечивает ответственность органов госадминистрации перед гражданами, гарантирует защиту и восстановление через специализированную судебную инстанцию легитимных прав и свобод человека.

4. Созданы институт адвокатуры и нотариальной службы, которые были выведены из-под монополии и полного контроля со стороны государства и становятся независимым, автономными.

5. Институт парламентского адвоката работает в рамках Центра по правам человека и призван способствовать гарантированию и защите прав человека в духе международных актов и конституционных положений

6. Счетная палата является высшим органом контроля за порядком формирования, администрирования и использования публичных финансовых средств, она призвана исключить и предотвратить злоупотребления, обеспечить рациональное использование общественных финансов и при-

влекать к ответственности публичные учреждения и чиновников, виновных в нарушении закона.

7. Министерство Госбезопасности было, наконец, преобразовано в Службу информации.

Главный вывод, который напрашивается в результате анализа достижений судебно-правовой реформы, состоит в том, что в общих чертах законодательные рамки, необходимые для работы правовых структур демократического общества, обеспечены.

Однако правосудие так и не стало стопроцентно независимым от законодательной и исполнительной власти, следовательно, еще необходим ряд изменений, связанных с финансированием и материально-техническим обеспечением судебных инстанций. Иными словами, необходимо обеспечить еще более широкую автономию судебной власти, сохраняя и расширяя спектр гарантий, необходимых для обеспечения независимости судей.

Создание этих демократических институтов является пока наиболее значимым достижением Республики Молдова. Осталось только заполнить эти институты квалифицированными кадрами и научить граждан адекватно ими пользоваться.

5. Нынешняя политическая ситуация в Республике Молдова

Нынешняя политическая ситуация в Республике Молдова, на всех уровнях, полностью контролируется Партией коммунистов. Коммунисты намерены полностью выполнить свою предвыборную программу. По крайней мере, они об этом постоянно твердят. И это правильно, ибо предыдущие правящие партии очень дорого заплатили за обман избирателей. Такая участь постигла и двух президентов страны. Молдавские коммунисты это прекрасно осознают, поэтому пытаются смягчить данные обещания. Так, они говорят, что обещали только попытаться решить те сложные вопросы, с которыми сталкивается Молдова. Получится это или нет, это другой вопрос.

А обещали они следующее:

а) в социальном плане

сформировать новую систему социальных гарантий;
обеспечить рост пенсии и заработной платы в два раза;
восстановить бесплатное медицинское обслуживание;

ввести контроль за ценами на энергетические ресурсы, коммунальные услуги, продукты питания, товары первой необходимости и медикаменты;
расширить возможности получения бесплатного высшего образования;

б) в экономическом плане:

возродить реальный сектор экономики;
обеспечить рост значимости государственной собственности в стратегических отраслях экономики;
индексировать и выплатить вклады населения потерянные в 1990-1992 г.;

в) в политическом плане:

искоренить коррупцию через лишение высокопоставленных чиновников иммунитета;
защитить право молдавского народа на свое историческое имя и название языка;
придать русскому языку статус государственного языка;
разрешить приднестровский конфликт;
рассмотреть вопрос о вхождении в Союз «Россия-Беларусь».

Для решения этих задач молдавские коммунисты намерены увеличить в 2 раза бюджетные поступления за счет ликвидации коррупции и контрабанды. После таких обещаний неудивительно, что коммунисты получили абсолютное большинство голосов избирателей.

Положительные стороны прихода коммунистов к власти это, что в стране есть политическая сила, которая несет полную ответственность за свое правление. Второй положительный момент это, что у коммунистов есть возможность, хоть частично, побороть коррупцию, ибо есть надежда, что «настоящие коммунисты» честнее своих предшественников у власти.

Однако, не трудно заметить, что эта программа содержит потенциально конфликтные положения, которые, однажды уже спровоцировали раскол общества. Это, конечно, языковые проблемы. Пример тому намеченные новой властью Республики Молдова преобразования, связанные, в первую очередь, с изменением учебников истории, названия языка, а не экономического характера. Кроме того это и действия Народного Собрания Гагауз-Ери, направленные на демонстрацию своей нелояльности к центральной власти, игнорируя национальные праздники Республики Молдова. Хочется надеяться, что власти и политические силы не станут реагировать на это, а гагаузы станут жить лучше.

Что касается обещаний социального и экономического характера, кажется, коммунисты не учитывают сложившуюся демографическую и социальную ситуацию. Во-первых, число пенсионеров достигло 30% от числа взрослого населения страны. Во-вторых, существует очень сложная ситуация с эмиграцией наиболее квалифицированной и трудоспособной частью рабочей силы. К сожалению, нет даже приблизительной статистики, которая могла бы пролить свет на эту цифру. Считается, что это примерно 10% взрослого населения.

В-третьих, очень трудно оценить уровень реальной безработицы. В-четвертых, за эти годы были разрушены многие предприятия и не известно к чему следует приложить рабочую силу. В-пятых, произошло дикое моральное старение оставшихся производственных средств и дисквалификация рабочей силы, не говоря уже о нравственном упадке. Так что, возродить реальный сектор экономики представляется немыслимо трудно.

Что по-настоящему смущает в деятельности нынешней коммунистической власти, так это отрыв прокоммунистической риторики от практических действий. В самом деле, коммунисты клянутся в верности идеалам марксизм-ленинизма и в то же время говорят, что время диктатур прошло. Надо полагать, имеется в виду и диктатура пролетариата. Также, они говорят, что пошло время деления общества на классы, и это понятно. Не могут нынешние коммунисты считать членов своих семей, являющиеся успешными бизнесменами, классовыми врагами. Если посмотреть в список кандидатов Партии коммунистов, то можно найти там учителей, агрономов, большое число руководителей частных фирм, и т.д., а вот рабочих и крестьян там, увы, нет. Не очень понятно, что же есть коммунистического в этой партии.

Далее, на недавно состоявшемся съезде партии, в политическом докладе был заклемен процесс глобализации, как новое проявление международного империализма, а всего через месяц парламент ратифицировал документ о присоединении Республики Молдова к Всемирной Торговой Организации (ВТО), которую они же считают главным инструментом этой самой глобализации. Сейчас интересно понаблюдать, чем же закончатся отношения с Международным Валютным Фондом и Всемирным Банком, которых власти считают виновными за сложную экономическую ситуацию в стране.

Что касается внешней политики, то стремление присоединиться одновременно к Союзу «Россия-Беларусь», таможенному евразийскому союзу,

ГУУАМу, Пакту Стабильности Юго-Восточной Европы и Европейскому Союзу создает совершенно непонятную картину приоритетности внешне-политических целей страны.

Создается впечатление, что новая власть находится, пока, в судорожном поиске своей политической линии, что чревато внутренними расколам, о чем уже начали писать средства массовой информации. Это подталкивает власти к некоторым неадекватным реакциям, по отношению к средствам массовой информации, которые стараются делать всего лишь мониторинг поведение властей. Поэтому, те предложения коммунистов, о снятии мониторинга Совета Европы над Республикой Молдова кажутся преждевременными.

Я считаю, что политические силы страны должны помочь коммунистам справиться со сложной ситуацией, создавшейся в стране, аргументированно оппонируя им. Однако и коммунисты должны показать свою восприимчивость к критике.

6. Выводы

Основные выводы, которые можно сделать после 10 лет политического развития Республики Молдова, состоят в том что:

для расколотого общества, каким является Республика Молдова, внешнее корректирующее воздействие со стороны, в первую очередь, международных организаций остается еще совершенно необходимым фактором стабильности.

- Завершающийся цикл ротации политических элит образца '90 годов ставит на повестку дня естественный уход этих элит и замене их элитами нового поколения, не причастными к тем национальным и экономическим конфликтам, которые доминировали до сих пор в политической жизни Республики Молдова. Этот процесс уже идет. Поэтому трансформация, направленная на преодоление существующего status-quo, в принципе, возможна. Остается выяснить, как можно помочь этой нарождающейся новой элите.

- Естественно, экономический фактор в преодолении статус quo, является определяющим. Есть надежда что приватизационные процессы в конце концов закончатся и новые собственники будут заинтересованны в стабильности политической и экономической ситуации.

ЭЛЕКТОРАЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ МОЛОДЕЖИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Маргарита БУЛОВА
Республика Молдова, Кишинэу
Молдавский госуниверситет
Факультет международных отношений,
политических и административных наук
Кафедра политологии
преподаватель

Электоральное поведение граждан Республики Молдова нередко выступает объектом изучения современной политической науки. Подход к электоральному поведению как к предмету познания политического процесса, подразумевает выделения специфических групп на основании определенных критериев. Типы электорального поведения будучи определенным образом структурированы и измерены, могут использоваться в качестве как методологического так и практического инструментария для анализа политического состояния общества Молдовы, для прогноза итогов последующей избирательной кампании. Представленные как политические конструкции они позволяют структурировать значительную часть электорального пространства.

Настоящая статья посвящена не столько на проблемах связанных с типологией электорального поведения, сколько на анализе электорального поведения молодежи Республики Молдова. В представленной статье электоральное поведение в общем рассматривается как совокупность действий, демонстрируемых гражданами на выборах, и отношение к самому факту возможности участия в них.

Опыт прошедшего десятилетия показывает нам, что наличие права на участие в свободных, демократических выборах, не означает автоматически более активного участия в политической или общественной жизни в нашей республике. Например, в ряде западных демократических государств молодые люди давно имеют право участвовать в выборах, где граждане получают возможность «реального» выбора, но явка на выборы, среди молодых избирателей всегда была низкой и к, сожалению, в осо-

бенности у нас в Республике Молдова, продолжает снижаться. В связи с этим возникает вопрос: как можно повысить заинтересованность молодых граждан в участии общественной и политической жизни Молдовы?

Ранее молодежь воспитывалось в духе гражданственности в процессе социализации, предполагавшей контроль и регулирование деятельности молодежи до усвоения ею существующих общественных норм, и только после этого ей позволялось занять свое место в существующих институтах. Однако сегодня распространено мнение, что воспитание активных и сознательных граждан состоит в поощрении участия молодых людей в процессе принятия решений на всех этапах и во всех сферах их жизни.

В последние годы у нас в Республике Молдова были определены пути формирования политического курса и программ, которые могут способствовать реализации прав молодежи и увеличить её вклад в жизнь общества. Серьёзная работа в этом отношении проделана также и в Западной Европе, однако данный новый подход к молодёжи имеет также большое значение и для молодых демократических обществ Центральной и Восточной Европы и Содружества Независимых Государств, где чаяния и возможности выросшего в переходный период молодого поколения значительно отличаются от тех, что были у их родителей.

Действительно, время, в которое росло поколение переходного периода, превращаясь из 5-14-летних детей в 1989 году в подростков и взрослых молодых 18-24 лет в 1999 году, было временем больших перемен в самой концепции гражданства у нас в республике. И хотя не все из этих перемен оказались положительными, факт остается фактом: это поколение взролеет с надеждой полностью реализовать права человека, придя на смену нескольким поколениям, жившим в условиях значительно более узкого толкования понятия гражданства, в котором участию уделялось гораздо меньше внимание. Какие же основные преобразования произошли в рамках перехода, свершившегося в Молдове, и как они отразились на этом переходном поколении? В плане политических преобразований одной из важнейших перспектив переходного периода было становление независимости и суверенитета Республики Молдова. Политическая карта на которой в 1989 году было восемь государств, была перекроена к пяти оставшимся добавились 22 новых независимых государств, возникших на месте бывших Чехословакии, Югославии и Советского Союза. Суверенитет, независимость и парламентские системы правления были созданы или воссозданы.

Результаты опроса общественного мнения показывают, что именно молодежь к данным преобразованиям относится позитивнее, чем представители старшего поколения.³⁷ Но какую роль будет играть новое поколение молодых граждан, зависит от того, насколько эти граждане будут признаны партнерами и ценным ресурсом для развития человеческого потенциала и социально-политических преобразований в Молдове.

Как уже было отмечено, что молодое поколение играют важную роль в политической и общественной жизни в нашем государстве. В странах Центральной и Восточной Европы, да и в нашей республике молодёжи предоставляется особая возможность участвовать в укреплении демократии, воссоздании гражданского общества, а во многих странах и в строительстве недавно обретшего независимость государства. Осознание молодыми людьми своей причастности к этим историческим переменам и участию в их осуществлении могут способствовать устойчивости процесса реформирования. Своим участием в новых демократических институтах и социокультурной деятельности молодые люди могут также содействовать формированию общества и, следовательно, сделать его таким, каим они себе его представляют.

Если в западном обществе участие молодых граждан обычно на сегодняшний день предполагает преобразование установившихся систем в относительно стабильной среде, то в нашем государстве, переживающего переходный период, перед молодыми людьми стоит задача создания новой политической системы и гражданского общества, сопряженная с гораздо большим политическим и экономическим риском и неопределенностью результата. Нестабильность экономической ситуации и снижение уровня жизни, несмотря на наличие тревожных симптомов, свидетельствующих об отторжении многих молодых людей от семьи, работы и общества, далеко не всегда являются препятствием для участия молодежи в жизни стран в переходный период. Успех многих молодых людей в реализации появившихся в переходный период возможностей не ограничивается сферой политики, это наблюдается во всех зарождающихся гражданских организациях, и в массовых общественных движениях.

Участие молодежи в политической сфере Республики Молдовы может принимать разные формы. Один из наиболее распространенных методов

³⁷ *Молодёжь в меняющемся обществе. // Региональный мониторинговый доклад. 2000, № 7, с.6.*

определения уровня электоральной активности, это есть анализ данных о явке избирателей. Участие в голосовании – один из основных демократических актов, и жизнеспособность демократического общества часто оценивается по показателям участия граждан в выборах.

Участие молодых граждан в электоральном процессе Республики Молдова 1994-2001 годов, имеет большое значение в силу ряда причин. Во-первых, политические интересы молодых людей могут отличаться от политических интересов старших поколений избирателей и должны быть представлены. Во-вторых, если во многих ситуациях молодые люди могут ощущать себя менее влиятельной силой, чем старшее поколение, то при голосовании, где каждый человек имеет один голос, они равны и таким образом имеют одинаковую возможность влиять на исход политических выборов. В-третьих, участие в процессе принятия решений в Молдове способствует осознанию гражданских проблем. Можно также добавить, что содействие развитию у молодежи привычки участвовать в выборах необходимо в целях упрочения и сохранения демократии в будущем республики.

В дореформенный период реального выбора между политическими партиями или выдвинутыми кандидатами не было. Тем не менее участие в голосовании было правовой обязанностью, и неучастие в выборах было чревато официальными и неофициальными санкциями. Таким образом, существовала традиция голосования, но не было традиции голосования для изменения хода событий. При явке в среднем 99% электората, выборы были в целом формальностью, и молодежь старше 18 лет была обязана голосовать,³⁸ как впрочем, и все остальное взрослое население.

Как мы отметили выше, отношения молодых людей к событиям переходного периода, как правило, более позитивное, чем отношение старшего поколения. Но только вопрос в том, что находит ли эта поддержка свое отражение в более высокой степени участия в общенациональных выборах?

На основании опросов, проведенных Европейским Союзом в 7 странах в период 1995-1997 годов представлены данные о готовности молодых людей и электората более старшего поколения в странах переходного периода воспользоваться своим правом голоса. В большинстве странах около

³⁸ Молодежь в меняющемся обществе. // Региональный мониторинговый доклад. №7, 2000, с.121.

двух третьей респондентов ответили, что пойдут голосовать, если выборы состоятся завтра.³⁹

Таблица 1. Намерение молодых людей участвовать в голосовании, в разбивке по возрастным категориям (1995-1997 гг.)

<i>Страны</i>	<i>Голоса %</i>	
	<i>18-24 года</i>	<i>Старше 24 лет</i>
Румыния	74%	78%
Эстония	66%	75%
Латвия	55%	62%
Литва	60%	68%
Беларусь	38%	40%
Россия	68%	69%
Украина	30%	35%

Как показывают результаты исследования, намерения более молодого и старшего возраста сопоставимы, но все же наблюдается определенный разрыв между поколениями. В данном случае отстает молодежь: в 4 из 7 стран, представленных в таблице, молодые люди менее готовы к участию в голосовании, чем поколение старше 24 лет. Следует отметить, что ситуация в Республике Молдова схожа с ситуацией данных стран. Как показал опыт электоральных процессов за период 1991-2001 гг., молодое поколение Республики Молдовы можно отнести к категории пассивного электората, в силу ряда причин не принимал участия ни в одних выборах.

Анализ причин такого поведения, выделяемых в социологических опросах, позволяет констатировать факт, что большая часть этой группы электората в республике, считает бесполезным участие в них.

Вместе с тем на выборах в нашем регионе, явка молодых избирателей всегда была и остается намного ниже, чем явка избирателей более старших возрастных групп. В данном случае возникает вопрос: почему уровень явки молодых избирателей, как правило ниже чем уровень электората более старшего возраста? Иногда это объясняют тем, что молодые граждане еще только учатся быть гражданами и знакомятся с предлагаемыми альтер-

³⁹ Молодежь в меняющемся обществе. // Региональный мониторинговый доклад. №7, 2000, с.122.

нативами в силу своей пассивности. Чаще всего они просто не уверены как проголосовать.

Зачастую данная неуверенность в своем выборе снижает уровень активности молодых избирателей. Может быть это связано с тем, что становясь старше, молодые люди приобретают опыт, позволяющей им участвовать в выборах, в том числе, знания об электоральном процессе, в частности, и электоральном пространстве, в общем.

Рассматриваемые данные относятся к годам характеризующимся экономической нестабильностью. Естественно, возникает вопрос: может ли уровень участия избирателей в голосовании быть связан и в какой мере с удовлетворенностью или неудовлетворенностью граждан экономическими и социальными результатами переходного процесса? Как показала практика 90-х годов, нашего государства, продвинувшегося по пути реформ, в результате выборов неоднократно происходили смены правительств, что, в следствии, свидетельствуют о разочаровании электората переходным процессом, который оказался более медленным и болезненным, чем предполагалось. Официальные данные о результате выборов показывают, что в голосовании принимали участие в среднем не более 65-70% избирателей. Отношение людей к правительству осложняется традиционным недоверием к государству и в то же время чрезмерной верой в способность государства обеспечить им надлежащий уровень жизни. Даже притом, что недоверие и ожидания молодежи могут быть меньшими, чем у более старших людей, свойственная молодости склонность подвергать все сомнению может порождать у них скептическое или критическое отношение к власти. Поэтому можно предвидеть, что разочарование молодых людей в связи с трудностями, с которыми сталкивается наше правительство в решении унаследованных от прошлого и новых проблем, будет к сожалению, значительным.

Все вышесказанное свидетельствует о том, что молодежь Республики Молдова не отстраняется от политической жизни совсем, а скорее не находит соответствующих каналов для участия в ней. При этом сказываются такие факторы, как уровень образования и этническая принадлежность, также существует позитивная связь между интересом к политике и уровнем образования; наряду с этим есть опеределнные основания полагать, что молодежь, принадлежащая к этническим меньшинствам, часто считает, что ее интересы слабо представлены политическими институтами.

Активная политическая и общественная позиция, безусловно, предполагает нечто значительно больше, чем просто голосование за ту или иную политическую партию. Данное суждение подтверждает тот факт, что с исчезновением коммунистических молодежных организаций, отменой цензуры и монополии государства на политическую, общественную и культурную жизнь молодежи появилось на много больше возможностей для выражения интересов, убеждений и инициатив молодежи на разных форумах гражданского общества Республики Молдова.

DE LA IDENTITATE NAȚIONALĂ LA CONSTRUCȚIE POLITICĂ.

*Snejana BUSUIOC
Chișinău, Republica Moldova
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Limbi Moderne Aplicate
lector*

La sfârșitul anului 1989 populația Moldovei a fost bulversată de problema identității naționale. Sute de mii de cetățeni au încercat să-și explice de unde vin, care le este originea istorică, să-și recapete limba și grafia, valorile culturale, să-și exprime atașamentul și năzuința spre independență.

Cu toate că de atunci au trecut mai bine de zece ani problema identității naționale rămâne a fi una din cele mai actuale. Relațiile Republicii Moldova cu țările europene I-au făcut pe cetățenii Moldovei să conștientizeze faptul că reprezintă o părticică a Europei. Astfel problema identității naționale este privită în coraport cu conștiința europeană.

Relația dintre identitate națională și conștiință europeană poate fi privită prin prisma modului în care se formează și acționează solidaritățile. Acestea oferă întotdeauna o bază pentru stabilirea unei identități naționale și a unei identități largite, cum este cea europeană. Solidaritățile se încheagă în nucleele de viață socială și politică, în rândul cărora familia ocupă un loc esențial; ele sînt propuse și, uneori impuse, de cercul puterii care urmărește consolidarea și afirmarea or-

ganismului politic pe care îl dirijează și îl reprezintă. În orice societate, solidaritățile organice, de jos, se întâlnesc cu solidaritățile organizate, cele propuse și infuzate de cei care conduc Statul. Atunci când solidaritățile organice dau răspunsuri aspirațiilor și nevoilor nucleelor de solidaritate organică se formează un ciment social, care poate lăsa chiar impresia unei voințe “comune”: atunci când programul propus de cercul puterii contrazice aspirațiile și așteptările membrilor societății apare o stare conflictuală care poate duce chiar la confruntarea violentă, așa cum s-a întâmplat în blocul comunist” în 1989. Între armonia și ciocnirea formelor de solidaritate se înscriu diverse tipuri de relații care influențează direct mentalitatea oamenilor și construcția lor politică.

În cazul moldovenesc, una din cheile care deschid accesul spre înțelegerea contradicțiilor din societatea contemporană este moștenirea comunismului (un regim impus cu forța, care a înăbușit viața politică și a transformat arta politicii în arta parvenirii) și trecerea care a avut loc într-un ritm mult prea rapid la un sistem de solidarități întemeiat pe valoarea politică, alegerea guvernanților și o normalitate întemeiată pe o ordine “naturală” percepută de rațiune. Una dintre contradicțiile majore care frământă, dar și dinamizează societatea moldovenească contemporană, este conflictul dintre tradiție și modernitate, care, cel mai adesea este privit schematic sub forma unei ciocniri între forțe reacționare și forțe revoluționare. Dar acest conflict a fost generat de faptul că modernismul a venit, în cazul nostru, de sus și nu de la o societate civilă bine încheagată. Tendința de a exalta tradiția, privită ca o forță capabilă să rezolve probleme cu totul noi cu mijloace vechi, sau modernitatea, privită ca o forță ce poate dezlega vechi și noi probleme prin instaurarea proprietății și a eficienței, nu face decât să alimenteze contradicția.

O cunoaștere a sistemului de gândire care a stat la baza vieții politice din societatea moldovenească și a sistemului care asigură funcționarea societății contemporane ar putea armoniza tendințele moștenite cu aspirațiile curente.

Este evident că o bună analiză politologică nu poate ignora profunzimile, atitudinile transmise de la o generație la alta datorită nu unui spirit elementar, care se agață de rutină, ci unei sume de adevăruri care au asigurat dezvoltarea personalității și o libertate autentică a spiritului.

Acest lucru poate fi referit la faptul, că în răstimp de zece ani guvernanții noștri s-au mișcat într-un câmp limitat de acțiune politică, iar activitatea economică și culturală a fost mult prea redusă pentru a putea favoriza constituirea unei societăți înalt dezvoltate. Populația s-a dovedit a fi atât de preocupată de cultivarea limbii și a istoriei naționale, dar nu au acordat atenția necesară educației ci-

vice și reflecției politice. În asemenea condiții, în rândul intelectualilor, și cu atât mai mult în publicul larg, nu a răzbit ideea că politica este o știință a permanentei construcții a vieții în comun și absența ei contribuie până la confuzia care se face între ordine publică și autoritate politică, între interesele Statului și calculele grupurilor politice, între respectul legii și declarațiile duplicitare despre Statul de drept. În marea masă, lipsită de o educație politică elementară, politica este în continuare o știință a inițialilor, o artă care se deprinde și se mânuiește de alții. Golită de conținutul ei social, puterea politică a dobândit în ochii mulțimii un caracter magic. Numeroși intelectuali consideră că treburilor publice sînt prinse într-un mecanism “murdar”, de care este bine ca omul inteligent să se ferească; alții cred că cel care posedă o diplomă are automat capacitatea de a se ocupa de gestiunea treburilor politice și că nu este nici o deosebire între un constructor de baraje și un ministru. Și într-un caz și în celelalte politica se dovedește a fi o necunoscută care, nefiind deprinsă în școli, rămâne la îndemâna tuturor și a nimănui. Se adaugă spiritul comunitar care, cu vremea, a făcut să dispară răspunderea personală (mai ales sub comuniști). Unde atenția nu este îndreptată asupra activității personale și unde lipsește conștiința valorii sufletului individual, acolo este natural să stăpânească politica. De aceea moldoveanul este pasionat pentru politică. Pentru el, politica este ca o baghetă magică prin care totul se poate transforma: fericirea neamului întreg, ca și fericirea sa personală, poate fi adusă prin politică.

Identitatea modernă este strâns legată de afirmarea și dezvoltarea Statului național, precum și de procesul de treptată secularizare a existenței umane. Identitatea modernă s-a întemeiat pe:

- identitatea etatistă, conferită de efortul de construire și consolidarea statului național făcut de clasa politică, fericită să creeze solidarități pe această cale și să se legitimeze în fața noțiunii, precum și de cetățenii care descoperă în stat o sursă sigură de venituri și o sursă de putere;
- identitatea continuității: noile noțiuni își reconstruiesc o biografie nepătată, în care lupta permanentă contra adversarilor, a invadatorilor ocupă un loc central.

Identitatea rurală apare pe urmele preocupării de a evidenția elementul “curat” din civilizația moldovenească și care se sfârșește prin a conferi permanență unei stări de lucruri ce nu țin seama de realizările lumii moderne. Clasa politică

proclamă superioritatea civilizației rurale din motive de propagandă electorală; ruralismul a fost îndreptat împotriva intelectualilor în festivitățile comuniste.⁴⁰

Trecerea în revistă a dezbatelor desfășurate pe tema identității naționale ajunge la concluzia că spiritul conservator și-a asociat din ce în ce mai greu spiritul liberal, în timp ce curentul modernist, a refuzat tot mai categoric să încerce să realizeze tradiția. Puterea comunistă a pretins că rezolvă problema propunând un alt gen de modernizare și o altă reconstituire a tradiției, prin eliminarea spiritului ei. Rezultatul a fost hibridul care îi obsedează pe guvernanții actuali.

Important este faptul că accentul pus pe Stat și sat nu a permis o clară dezvoltare a societății civile. În acest punct esențial, modernizarea moldovenească s-a distanțat de cea occidentală, care, mai ales în secolul al XVIII-lea, a fost propulsat de inițiativele individuale și de grup. Ideea că formele moderne pot fi impuse de către stat în societatea moldovenească nu a provocat doar o criză a formelor fără fond: ea a consolidat puterea centrală, în loc să favorizeze descentralizarea și răspunderea personală. În aceste condiții, politica a rămas apanajul celor puternici, iar consensul a fost realizat prin supunere. Problema politică a luat dimensiuni dramatice tocmai datorită faptului că vechile solidarități, întemeiate pe familie ca model dominat și pe răspunderea puterii de a ocroti și apăra pe cei slabi, au început să fie dezvoltate de noile forme de viață impuse de dezvoltarea comerțului, a industriei, a unei economii de piață.

Noile solidarități au fost prea puțin analizate și supuse discuției publice. Relația dintre individualism și comunitarism nu a fost discutată într-un context mai larg, ci a provocat luări de atitudine în favoarea unui termen sau altul, sub impulsul emoțiilor. Individualismul a fost suprapus peste occidentalizare, iar comunitarismul a primit sprijinul celor de la putere. Nu este de mirare că, în această permanentă tensiune emoțională, ideologia naționalistă a început să producă utopii care s-au instalat în imaginarul moldav modern.

În locul unei analize raționale, s-a preferat fie imitația, fie nostalgia și referirea la un trecut idealizat, considerat a mai fi viu în satul moldovenesc. Adeviziunea la civilizația europeană rămâne mai curând sentimentală decât gândită și înfăptuită. Construcția politică a fost asumată de centrul puterii, care a cunoscut prea puțin o alternanță de programe diferite, ci a devenit un punct magic care alimentează continuu lupta pentru putere.

⁴⁰ Byg Heifner C. J. *An Identification of the Capacity for Institution Building within the Civil Society, Sector of Romania, V-th Annual Convention of the Association for the Study of Nationalities, Columbia University, New York, 2000.*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ НОВЫХ ФОРМ КРЕДИТНО- ДОГОВОРНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Руслан ДИМИТРИЕВ
Республика Молдова
Молдавский госуниверситет
Факультет международных отношений,
Политических и административных наук
Кафедра политологии
преподаватель

В основе данной статьи лежит тезис о том, что дальнейшее развитие отношений по кредитованию индивидуального предпринимательства в Молдове не может идти без практического внедрения новых форм кредитно-договорных отношений. Только законодательным поощрением новых форм кредитования индивидуальных предпринимателей возможно создание условий для развития добросовестной конкуренции на кредитном рынке и прогресса кредитно-договорных отношений. Только таким образом мы сможем решить проблему «финансового голода» индивидуальных предпринимателей. Отсутствие возможности выбора различных источников финансирования текущих расходов заставляет индивидуальных предпринимателей соглашаться с условиями, нередко невыгодными и навязываемыми банками. К сожалению, наше законодательство пока не предусматривает возможностей кредитования субъектами, не входящими в банковскую систему. Необходимость их внедрения будет продемонстрирована нами на основе опыта других государств.

8 декабря 1995 года в России был принят Федеральный закон «О сельскохозяйственной кооперации», который предусмотрел возможность создания кредитных кооперативов. Таким путем законодатель предоставил сельскохозяйственным производителям, осуществляющим или намеревающимся осуществлять предпринимательскую деятельность, возможность выбора между кредитными организациями и кредитными кооперативами как основными источниками финансирования собственной деятельности. О том, что собой представляют кредитные кооперативы, а также об эффектив-

ности их деятельности можно судить по материалам некоторых социологических исследований.

В качестве мотивации создания кредитного кооператива служит желание сельских предпринимателей и жителей оказать взаимопомощь, а также “отсутствие в административно-территориальных единицах финансовых структур, способных реально кредитовать сельское хозяйство”⁴¹. При вступлении в кредитный кооператив члены вносят вступительный взнос, который впоследствии не возвращается и используется на покрытие административных издержек. Вступительный взнос, как правило, равен для всех, однако возможна ситуация отличия суммы в зависимости от того, кем является член кооператива (индивидуальным предпринимателем, просто гражданином или юридическим лицом). Каждый член кооператива должен внести паевой взнос, который в случае его выхода из кооператива возвращается в полном размере.

В некоторых кооперативах пай делится на обязательный и дополнительный. Дополнительный паевой взнос (или личные сбережения членов) не одинаков, так как решение о его внесении самостоятельно принимает каждый пайщик. На него, в отличие от обязательного паевого взноса, начисляются проценты, и поэтому член кооператива волен увеличивать или уменьшать его в зависимости от своих текущих финансовых возможностей.

Кредитные кооперативы вправе брать кредиты в банках. Соотношение собственных и заемных средств в среднем составляет 85% и 15%. Это свидетельствует о низком рейтинге кредитных кооперативов как заемщиков в глазах банковских и иных внешних финансирующих организаций по причине их низкой капитализации. Еще одна причина низкого процента заемных средств состоит в том, что члены кооператива имеют довольно скромные потребности в кредите, и им просто не нужно привлекать средства извне.

Кредитные кооперативы практически не занимаются выдачей долгосрочных кредитов. Это объясняется, во-первых, тем, что в условиях макроэкономической нестабильности трудно управлять финансовыми рисками, во-вторых, тем, что выдача долгосрочных кредитов в кооперативах с до-

⁴¹ Следует отметить, что даже проекты Европейского банка реконструкции и развития по поддержке малого бизнеса в странах Центральной и Юго-Восточной Европы первоначально не были рассчитаны на финансирование сельского хозяйства.

статочным небольшим размером собственного капитала, значительно бы снизила оборот, а удельный вес заемных средств не позволяет решить эту проблему за счет внешних источников. Кредиты выдаются на средний срок 3 месяца при колебании процентов за взятую сумму в диапазоне от 30 до 72% в зависимости от учетной ставки. Ссуды, выдаваемые кредитными кооперативами, отличаются высоким процентом возврата (до 96%), пролонгации (до 50%) и крайне низкий процент просрочки (около 1%). Средние сроки оформления кредита в большинстве кооперативов – 1 день, тогда как процесс рассмотрения заявок и оформление сельскохозяйственных кредитов в банках занимает обычно от 2 недель до месяца.

Сумма выдаваемого кредита зависит от многих факторов, наиболее значимыми из которых являются особое доверие к заемщику, его кредитная история, эффективность его производства, наличие достаточного обеспечения и сроки предоставления кредита. Несмотря на то, что Законом разрешается выдавать кредит под личное доверие и поручительство членов без залога, в качестве обеспечения в кооперативах требуют залог, размер которого должен составлять в среднем 160% от выданного кредита. Залогом может служить техника, инвентарь, продукция на складе и продукция будущего урожая, автомобиль, ценные вещи и бумаги. Практически не принимаются в залог земельные участки.

Среди основных преимуществ по сравнению с банками и иными финансовыми институтами кредитные кооперативы отличаются:

- надежность, основывающаяся на взаимном доверии членов друг к другу;
- неформальное и быстрое рассмотрение заявок, получение кредитов в короткие сроки, что способствует их быстрому обороту;
- размещение средств кооператива в низкорискованных финансовых институтах;
- прозрачность работы кооператива, непосредственное участие членов в управлении кооперативом;
- доступность для сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Кроме того, кооперативы ощущают поддержку государственных структур и местной администрации и, хотя не имеют никаких льгот по налогообложению, пользуются некоторыми пониженными требованиями к финансовым нормативам по сравнению с банками (например, кредитные кооперативы не должны соблюдать требование минимального уставного капитала и обязательного резервирования средств в Центробанке, так как вы-

ведены из-под банковского законодательства; не платят налога на прибыль, являясь потребительскими организациями).

Кредитный кооператив привлекает индивидуальных предпринимателей, прежде всего, более гибкими условиями по формам погашения кредита (например, товарной продукцией), а также более низкой ставкой по кредитам по сравнению с банковской. Не менее важно для этой группы заемщиков то, что рассмотрение заявок и оформление кредитов осуществляется в короткие сроки, что способствует их быстрому обороту. Многие кооперативы практикуют также возможность пересмотра условий договора предоставления кредитов.

Будучи созданными в форме потребительских кооперативов (а следовательно являясь некоммерческими организациями), кредитные кооперативы призваны удовлетворять финансовые потребности членов кооператива путем кредитования и сбережения средств последних. Однако, по мнению некоторых авторов⁴², в России теперь существует законодательная проблема. Поскольку кредитный договор по законодательству России является возмездным, а следовательно операции кредитования будут приносить прибыль кредитному кооперативу, как может заниматься кредитованием некоммерческая организация? Ведь, как известно, извлечение прибыли не может быть целью некоммерческой организации. Мы хотели бы привести несколько аргументов, поясняющих данную ситуацию и выражающих наше несогласие с данной позицией.

Мы полагаем, что кредитный кооператив, будучи некоммерческой организацией может заниматься кредитованием своих членов (в данном случае – руководителей крестьянских (фермерских) хозяйств). Мы согласны с тем, что кредитный договор возмезден. Но ведь кредитные кооперативы могут предоставлять ссуды безвозмездно. Хотя данные ссуды с юридической точки зрения представляют собой не кредиты, а обычные займы. А займы некоммерческая организация предоставлять может. Таким образом, уже этот аргумент обосновывает возможность кредитного кооператива (хотя в этом смысле кредитный кооператив лучше было бы назвать “заемным” кооперативом) заниматься той деятельностью, которой он занимается.

Как же быть с ситуацией, когда кредитный кооператив все-таки предоставляет ссуды своим членам возмездно? Становится ли в этом случае

⁴² Закиров В. *Цель деятельности кредитных кооперативов // Хозяйство и право. – 1999. № 7. – С. 104.*

кредитный кооператив коммерческой организацией. Конечно же, для ответа на этот вопрос необходимо обратиться к российскому законодательству. Российское законодательство (ст. 50 Гражданский Кодекс Российской Федерации), (как впрочем и законодательство Республики Молдова (ст. 24 Гражданский Кодекс Республики Молдова) признает коммерческими те организации, которые в качестве своей основной цели преследуют извлечение прибыли (предполагается и ее распределение между участниками). Вышеуказанный автор (см. сноску), в дополнение к законодательной регламентации, также отмечает, что для признания за организацией статуса коммерческой недостаточно лишь цели извлечения прибыли. Необходимо, чтобы организация эту прибыль фактически получала.

В том, что касается основной цели кредитного кооператива, то ею является не получение прибыли, а именно финансирование предпринимательских расходов членов. Получение кооперативом прибыли, даже в виде процентов по кредитов, *служит* достижению основной цели. Таким образом, на основании возмездности кредитного договора, кредитный кооператив не может быть признан коммерческой организацией. Другое дело в фактическом применении данной формы деятельности, когда под потребительскими кооперативами нередко скрываются организации по извлечению прибыли. Во-вторых, мы категорически не согласны со вторым утверждением, поскольку оно фактически означает, что в те периоды, когда коммерческая организация по каким-либо причинам прибыли не получает, она перестает быть коммерческой.

В настоящее время в отношении кредитных кооперативов в российском законодательстве выявились две основные тенденции: исключить из общего банковского законодательного регулирования учреждения мелкого сельскохозяйственного кредита, основанные на кооперативных принципах, либо - создавать банковские учреждения в форме кооператива. Мы считаем второе предложение (которое, в частности, одобрено Ассоциацией российских банков) неприемлемым. Во-первых, поскольку фактическая деятельность кредитных кооперативов по всем своим юридическим характеристикам крайне отдаленно напоминает банковскую, во-вторых, поскольку законодательно установленная организационно-правовая форма банков (акционерные общества – у нас, общества с ограниченной (и дополнительной) ответственностью и акционерных обществ – в России) полностью удовлетворяет требованиям потенциальных возможностей любой кредитной организации.

Помимо кредитных кооперативов, альтернативой банковским учреждениям в зарубежных государствах являются **кредитные союзы**. В России, однако, кредитные союзы расположены только в городах и их пайщиками являются граждане как физические лица, которые объединяются исключительно для предоставления друг другу кредитов на чисто потребительские нужды (покупка холодильника, телевизора, автомашины). Малый бизнес и индивидуальных предпринимателей кредитные союзы не кредитуют, так как не хотят рисковать своими средствами, вкладывая их в реальное производство.

В отличие от России, в некоторых западных государствах (например, в США) кредитные союзы, работающие в районах проживания людей с низкими доходами поощряются государством как мера стимулирования инициативы граждан быть вовлеченными в индивидуальную предпринимательскую деятельность.

Программы по поощрению индивидуальной предпринимательской деятельности, действующие в рамках кредитных союзов в США, можно разделить на несколько категорий:

- первая – федеральные кредиты малому бизнесу. Эти кредиты обеспечены гарантиями правительственного федерального агентства малого бизнеса, то есть поддержка в ней оказывается на централизованном уровне;
- вторая - счета развития индивидуального микропредпринимательства, когда сумма на счете предпринимателя по истечении определенного срока увеличивается, например, в два раза. Это программа штата, для которой открывается специальный счет;
- третья категория программ предусматривает небольшие гранты для микропредпринимателей. Это программа администрации района, где действует кредитный союз;
- четвертая - это программа деятельности самого кредитного союза, который обеспечивает финансовыми услугами жителей своего района, а также работает с людьми, имеющими низкий доход. Данная деятельность освобождается от уплаты всех видов налогов и имеет некоторые другие льготы в отличие от кредитных союзов, работающих в благополучных районах. Расширение доступа к финансовым услугам помогает работающим людям с низкими доходами приобрести и сохранить материальное благополучие, более полно участвуя в экономике своей страны.

Люди, получающие кредиты, проходят в кредитном союзе специальные экономические курсы и получают консультации, помогающие пре-

успеть в собственном деле. Специалистами подсчитано, что каждый федеральный доллар, инвестированный в такие программы, возвращается в экономику пятью долларами дохода в форме нового бизнеса, увеличения заработной платы, новых и реконструированных жилищ, уменьшения расходов на социальное обеспечение и роста количества людей, получивших среднее профессиональное и высшее образование.

Правительство, утверждая программы поддержки индивидуального предпринимательства, напрямую никого не финансирует. Оно обращается за помощью к кредитным союзам. Часто подобные организации создаются на месте закрывшихся банков и принимают весомое участие, как в государственных делах, так и в делах сообществ, созданных самими кредитными союзами.

Кроме правительства финансовую поддержку всех программ для малообеспеченных людей в рамках кредитных союзов осуществляют многочисленные частные фонды, действующие на разном уровне с различными группами населения. Например, есть фонды, которые работают по всей стране, есть работающие только в одном или нескольких городах, районах.

В 1998 году Конгресс США принял закон, по которому кредитный союз после трех лет существования должен иметь собственный капитал, равный не менее 6% от привлеченных средств. Невыполнение этих пропорций ведет к ликвидации или реорганизации кредитного союза. Думается что, с одной стороны, данный закон защищает права членов кредитных союзов, с другой - он искусственно создает монополию уже существующих кредитных союзов, что является угрозой свободе предпринимательства.

Наличие разных видов кредитных союзов усиливает конкуренцию между ними. В стране, где существует надежная система страхования депозитов, принятие этого закона можно объяснить только усиливающейся конкуренцией между банками и кредитными союзами. Наличие разных видов кредитных институтов в финансовой системе страны обеспечивает доступ большинства индивидуальных предпринимателей к денежным ресурсам, ускоряет оборот товаров и услуг, улучшает экономическую ситуацию.

Руководит кредитными союзами в США Национальная Федерация кредитных союзов. Внутри своей системы она обеспечивает помощь союзам в увеличении их капитала во многих формах, размещая депозиты, вторичный капитал, гранты для увеличения резервных сумм и специальных

программ помощи для людей с недостаточными доходами, действующими в кредитных союзах.

Для капитализационных целей проводится большая работа с различными спонсорами по привлечению денег. Федерация также занимается обучением и тренингом персонала кредитных союзов, не только входящих в федерацию, но и других; помогает во внедрении в кредитных союзах специальных программ борьбы с бедностью, таких, как приведенная выше система специальных счетов, поднимающих уровень благосостояния работающих людей с низкими доходами; участвует в развитии сети кредитных союзов, работающих с группами людей, объединенных по разным признакам, например, верующих, испано-говорящих и т.п.; работает с кредитными союзами по программе привлечения в члены кредитных союзов молодежи, в том числе и школьников.

Таким образом, происходит взаимодействие правительства и частных организаций, объединенных одной целью - борьбой с бедностью⁴³. Очень многое из этого опыта, адаптировав к нашим условиям, мы можем использовать и в Молдове. Вопрос повышения материального благосостояния населения у нас острее, чем в богатых и благополучных США.

Следующей новой формой кредитно-договорных отношений, является кредитование при участии **сберегательно-заемных ассоциаций**. В отличие от кредитных кооперативов и кредитных союзов, сберегательно-заемные ассоциации нашли свое применение в Молдове. Данная форма правоотношений регулируется Законом Республики Молдова № 1505-ХІІІ от 18 февраля 1998 г. «О сберегательно-заемных ассоциациях граждан» (Monitorul Oficial № 38-39 от 30 апреля 1998 г. – далее - Закон)⁴⁴.

⁴³ Скрыбина Г. Кредитные союзы: опыт запада // Аргументы и факты на Севере. – 2000. - №7.

⁴⁴ Государственной программой поддержки малого бизнеса на 1999-2000 годы, утвержденной Постановлением Правительства РМ № 750 от 5 августа 1999 г. «О Государственной программе поддержки малого бизнеса на 1999-2000 годы» (Monitorul Oficial № 87-89 от 12 августа 1999 г.), срок действия которой был продлен на 2001 г. Постановлением Правительства РМ №208 от 20 марта 2001 г. «О ходе выполнения государственной программы поддержки малого бизнеса на 1999-2000 годы» (Monitorul Oficial № 35-38 от 20 марта 2001 г.) было предусмотрено создание сберегательно-заемных ассоциаций предприятий. Однако до сегодняшнего дня данная инициатива не нашла своего практического воплощения.

Данная форма организации финансовой деятельности, подобно кредитным кооперативам в России, выведена законодательством Республики Молдова из-под действия нормативных актов, регулирующих деятельность финансовых учреждений (ч.2 ст.2 Закона). Сберегательно-заемная ассоциация граждан представляет собой некоммерческую организацию со специальным юридическим статусом, принимающая личные сбережения в качестве вкладов от своих членов и предоставляющая им целевые займы.

Данная форма финансовой деятельности как нельзя более соответствует идее поддержки индивидуальных предпринимателей, поскольку содействие предпринимательской деятельности членов ассоциации определяется в качестве ее основной цели (ст. 4 Закона). Данная цель, наряду с запретом распределения прибыли между членами ассоциации, указывает на ее некоммерческий характер.

Теперь обратим внимание на название ассоциации. Понятие “сберегательно-заемная” предполагает две основные формы деятельности организации: сбережение вкладов ее членов и предоставление им займов. Нас интересует вторая часть содержания понятия. Итак, сберегательно-заемная ассоциация вправе предоставлять займы. В законе ничего не говорится о кредитах. Почему мы включаем правоотношения с участием сберегательно-заемных ассоциаций в главу о кредитовании индивидуального предпринимательства?

Выше мы уже останавливались на вопросе отличия займа от кредита. Ст. 31 Закона, говоря о порядке предоставления займа, а также ст. 18 Закона, предусматривая ответственность за невозврат в срок займа, указывает на наличие процентов в договоре. Следовательно, займы, предоставляемые ассоциацией могут быть возмездными, как и кредит. Основное отличие состоит в реальности договора, заключаемого между ассоциацией и индивидуальным предпринимателем, что позволяет нам рассматривать в данной главе указанные отношения как о правоотношения по предоставлению “реального кредита”.

Считаем, что дискуссии по поводу правомочности употребления указанного понятия в данном случае излишни, тем более, что специальная литература, в особенности западная, говоря о кредите, часто называет его “консенсуальным займом”. Для нас существенным является факт предоставления финансовых средств со специфической целью – поощрение осуществления индивидуальной предпринимательской деятельности.

Как участвуют индивидуальные предприниматели в договорах о предоставлении денежных средств, когда кредитором является сберегательно-заемная ассоциация? Анализ действующего законодательства о сберегательно-заемных ассоциациях позволил нам выделить следующие основные особенности:

- во-первых, строго лимитированный круг лиц, могущих стать стороной договора займа. Данный круг ограничен членами ассоциации. Иными словами, для того, чтобы индивидуальный предприниматель – не член ассоциации – смог получить заем, ему необходимо вступить в организацию. Несмотря на то, что членами индивидуального предприятия признаются и члены семьи учредителя, они не могут быть стороной договора займа, если членом ассоциации является только учредитель;

- во-вторых, членом ассоциации может быть лишь индивидуальный предприниматель, проживающий в селе (коммуне), городе (муниципии), в пределах которого действует ассоциация. Это объясняется территориальной общностью членов ассоциации. Законодатель не определяет критерия определения территориальной общности, поэтому, несмотря на то, что сберегательно-заемная ассоциация организуется в селе, ее членами могут быть индивидуальные предприниматели из соседних административно-территориальных единиц (сел, входящих в коммуну). Закон требует указания в уставе лишь места нахождения ассоциации, но никак не ее территориальной сферы деятельности. Помимо этого изменение места жительства может (но не должно) служить основанием для исключения из членства ассоциации (ч.4 ст.20 Закона);

- в-третьих, членами ассоциации не могут быть индивидуальные предприниматели – граждане других государств. Как мы указывали ранее, законодательство Республики Молдова позволяет иностранным гражданам осуществлять предпринимательскую деятельность на территории страны. Однако, сберегательно-заемные ассоциации создаются для кредитования исключительно граждан Республики Молдова и лиц без гражданства.

Нам такое положение представляется неправильным. Почему бы не позволить иностранным гражданам, постоянно проживающим на территории Республики Молдова и имеющим свободные финансовые средства для поддержки индивидуального предпринимательства в нашей стране, быть членами ассоциации. Чем данная форма финансирования хуже существующих в рамках зарубежных программ поддержки малого бизнеса в Молдове?

в-четвертых, индивидуальный предприниматель может получить лишь целевой заем. Это означает, что ему необходимо обосновать перед руководящим органом ассоциации необходимость получения займа конкретного назначения, а также реальности его погашения. Следует отметить, что на практике, сберегательно-заемные ассоциации редко контролируют использование займа на указанные заемщиком цели. Такое положение встречается и в рамках банковской системы. Зачастую это объясняется первостепенностью получения прибыли перед другими целями организации;

в-пятых, участие индивидуального предпринимателя в ассоциации предполагает его неограниченную ответственность. Заем может выдаваться под залог личных сбережений, вложенных в ассоциацию и процентов по ним, а также под залог доли в капитале ассоциации. Ст.18 Закона предусматривает возможность погашения займа за счет другого имущества члена ассоциации, не указывая, какого именно. Таким образом, закон сделал ответственность заемщика по долгам за непогашенный заем практически неограниченной;

в-шестых, индивидуальный предприниматель может участвовать в деятельности по предоставлению займов самой сберегательно-заемной ассоциации. Таким образом, он имеет возможность получать доход как от предоставления займы денежных средств ассоциации (в виде процентов по займу), так и как член ассоциации (в виде процентов по вкладу);

в-седьмых, членство в сберегательно-заемной ассоциации не позволяет индивидуальному предпринимателю получить два и более займа. До полного возврата полученного от ассоциации займа следующий заем ему не предоставляется. Таким образом, данной форме кредитования не свойственно то, что в банковской практике называется открытой кредитной линией;

наконец, для получения займа, индивидуальному предпринимателю нет необходимости открывать счет в банке. Заем может быть получен и наличными.

Помимо этого, у сберегательно-заемной ассоциации есть еще несколько преимуществ для индивидуального предпринимателя, которые непосредственно не связаны с кредитованием. Сберегательно-заемная ассоциация представляет собой очень выгодное вложение средств в основной капитал, поскольку, выходя из ассоциации, индивидуальный предприниматель получает не только свой пай, но и денежную стоимость части имущества ассоциации, пропорциональную его доле в капитале ассоциации.

В то же время, данное правило не действует, если индивидуальный предприниматель исключается из ассоциации. В данном случае он вправе претендовать лишь на свою долю в капитале. Необходимо также отметить и такую особенность, как то, что заем может получить любой член ассоциации, который на момент получения денежных средств не является предпринимателем. Последующее приобретение статуса предпринимателя не препятствует получению новых средств для продолжения предпринимательской деятельности, при условии погашения предыдущего займа.

В республике нет сберегательно-заемных ассоциаций индивидуальных предпринимателей. Наше предложение состоит в том, чтобы создать законодательные условия вовлечения индивидуальных предпринимателей в механизм самокредитования путем использования сберегательно-заемных ассоциаций. Этому могли бы служить изменения в действующий Закон «О сберегательно-заемных ассоциациях» либо принятие нового нормативного акта «О сберегательно-заемных ассоциациях индивидуальных предпринимателей».

Доступ к микрокредитам имеет особое значение для создания рабочих мест и борьбы с бедностью в Республике Молдова. С этой точки зрения социально важным является появление на рынке компаний типа «Micro Enterprise Credit (MEC) din Moldova» S.A. предоставляющих возможность малому бизнесу оперативно получать кредиты (от 100 до 100.000 долларов США) на доступных и выгодных по сравнению с коммерческими банками условиях. Руководство компании неоднократно отмечало, что «Micro Enterprise Credit din Moldova» S.A. (где акционерами, в частности, являются Европейский Банк Реконструкции и Развития (EBRD), Международная Финансовая Корпорация (IFC), Western NIS Enterprise Fund, DOEN – Foundation, Internationale Micro Investitionen – IMI) преследует, прежде всего, социальные цели. Задача извлечения прибыли не ставится на первый план. Гибкая политика, проводимая «Micro Enterprise Credit (MEC) din Moldova» S.A. способствует популяризации микрокредитования в Молдове. Об этом говорит хотя бы тот факт, что более 90 процентов предпринимателей, получивших кредиты у MEC, впервые обратились за кредитом в финансовое учреждение.

Государственная программа поддержки малого бизнеса в Республике Молдова на 1999-2000 годы, указывая на то, что предоставление микрокредитов через коммерческие банки требует больших затрат, предусматривает необходимость создания соответствующих государственных и част-

ных структур, для решения этой проблемы. В этой связи программа наметила:

- накопление финансовых ресурсов Фондом поддержки предпринимательства и развития малого бизнеса;
- формирование гарантийно-кредитных фондов инвестиционных проектов;
- создание сберегательно-заемных ассоциаций предприятий.

Полагаем, что внедрение кредитных кооперативов, кредитных союзов, а также создание законодательных основ для деятельности сберегательно-заемных ассоциаций индивидуальных предпринимателей, могли бы способствовать реализации данной программы.

REGLEMENTAREA DE STAT A ASIGURĂRII CA GARANȚIEI DE EXECUTARE A CONTRACTELOR DE CREDIT ÎN MOLDOVA

*Ruslan DIMITRIEV
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea relații internaționale,
științe politice și administrative
Catedra politologie
Lector*

*Alexandru CIORNÎI
Republica Moldova, Chișinău
Vama "Chișinău – aeroport"
jurist*

Legislația Republicii Moldova (art. 165 al Codului Civil), enumerând modalitățile de garanție a executării obligațiilor contractuale stabilește, că asigurarea executării obligațiilor "poate" să se efectueze prin intermediul mai multor procedee, exprimând prin aceasta caracterul deschis al listei modalităților de asigurare. Aceasta înseamnă, că la încheierea contractului de credit părțile pot

aplica diferite scheme juridice cu folosirea construcțiilor logice, care sunt prevăzute sau nu contravin legislației în vigoare.

Contractul de asigurare se examinează ca una din astfel de construcții, cunoscută de legislație în vigoare și folosită în practica autohtonă și internațională în calitate de modalitate de asigurare a obligațiilor în cadrul contractului de credit⁴⁵.

Scopul asigurării nu constă în stimularea executării obligațiilor, ci în garantarea respectării intereselor instituției-creditorului. Astfel, consecințele nerespectării clauzelor contractuale se transferă dintr-o sferă în alta. Vom demonstra dinamica dezvoltării procesului dat.

Conform art. 18 al Codului Civil al Republicii Moldova asiguratul se obligă să plătească asiguratorului rata de asigurare, iar ultimul își asumă obligația, în cazul survenirii cazului de asigurare, să transfere asiguratului compensația de asigurare în mărimea stabilită de contract.

În calitate de garanție a îndeplinirii obligațiilor în cadrul contractului de credit, în prezent se folosesc două modalități de asigurare: asigurarea răspunderii debitorului pentru neîndeplinirea obligațiilor financiare și asigurarea riscului creditorului de neîndeplinire a obligațiilor de către debitorii lui. Ambele procedee pot fi calificate ca modalitățile de asigurare benevolă, prevăzute de art. 4 al Legii “Cu privire la asigurări”. Reieșind, însă, din legislația în vigoare, este destul de complicat de numit asigurarea în cauză drept patrimonială. Asigurarea în baza contractului de credit este complicat de determinat reieșind din noțiunile existente ale legislației.

Faptul, că asigurarea în cauză nu poate fi numită drept patrimonială este posibil de argumentat prin art.35 al Legii “Cu privire la asigurări”, conform căruia, asiguratorul restituie asiguratului sau beneficiarului paguba materială, cauzată în urma cataclismelor naturale, accidentelor sau faptelor ilegite, comise de către terțele persoane. Imposibilitatea plății sumelor necesare de către debitor poate să nu se încadreze nici într-o cauză enumerată. Cu atât mai mult asigurarea în cauză nu poate fi considerată drept asigurarea personală sau asigurarea răspunderii civile.

După părerea noastră, asigurarea executării obligațiilor în baza contractului de credit trebuie să constituie o subcategorie aparte în cadrul asigurării patrimo-

⁴⁵ Vom sublinia, că *Legea “Cu privire la asigurări” nr. 1508 din 15 iunie 1993 (“Monitorul Oficial”, №5 din 15 septembrie 1994) nu prevede o astfel de modalitate a garanției obligațiilor ca asigurarea riscurilor de credit*

niale. Însă pentru o astfel de recunoaștere este necesar de introdus modificările respective în legislație. În cazul dat riscul neexecutării obligațiilor de către creditor s-ar încadra în categoria riscurilor pierderilor din activitatea de antreprenariat din cauza neîndeplinirii obligațiilor de către antreprenorii-contraagenți, sau modificării condițiilor acestei activități din cauzele, care nu depind de întreprinzător, inclusiv și riscul de neobținere a beneficiului.

Ne vom întoarce la două modalități ale contractului de asigurare, aplicate în practică.

Contractul de asigurare a răspunderii creditorului pentru neîndeplinirea obligațiilor în cadrul contractului de credit. Contractul în cauză se încheie între creditor și organizația de asigurare. Organizația de asigurare se obligă în fața debitorului să compenseze creditorului datoria primului de a transmite sumele prevăzute de contract, în cazul imposibilității debitorului de a le transfera. Debitorul, la rândul său, se obligă de a plăti rata de asigurare și de a îndeplini alte obligații, prevăzute de legislație.

Practica judiciară existentă ne demonstrează, că organizațiile de asigurare prin toate căile posibile, folosind prevederile legislației și clauzele contractuale, se eschivează de la răspunderea în baza contractului de asigurare. Aceasta se explică prin faptul, că atât legislația în vigoare, cât și, practic, toate contractele de asigurare prevăd obligațiile asiguratului, neexecutarea cărora duce la posibilitatea rezilierii contractului din inițiativa asiguratorului. Cu aceasta dispăre garanția executării contractului de credit între debitor și creditor. Vom explica, cum se efectuează aceasta, și de ce contractul de asigurare devine mai puțin atractiv în lume.

În primul rând, compensația de asigurare se stabilește în mărimea de la 50 până la 90% din suma, care trebuie restituită în baza contractului de credit. Astfel, chiar dacă ea va fi plătită, compensația de asigurare nu acoperă creditorului dauna cauzată.

În cel de al doilea rând există un complex întreg al clauzelor, care permit asiguratorului de a refuza îndeplinirea obligațiilor. De regulă ele toate sunt legate de acțiunile premeditate ale asiguratului, și în particular:

- faptul, că în perioada acțiunii contractului de asigurare s-au petrecut schimbările, care majorează esențial riscul de asigurare. Asiguratorul este în drept să ceară rezilierea contractului în cazul în care asiguratul refuză de a revizui prevederile lui sau să plătească suma adăugătoare a ratei de asigurare. Mai mult ca atât, în cazul în care asiguratul nu la timp l-a înștiințat pe asigurator despre creș-

terea gradului de asigurare, asigurătorul are dreptul să ceară rezilierea contractului cu restituirea pagubelor;

- comunicarea de către asigurat a datelor premeditat false la încheierea contractului, care au însemnătatea esențială pentru determinarea probabilității survenirii cazului de asigurare, precum și a mărimii pagubelor posibile (riscului de asigurare), în cazul în care circumstanțele în cauză nu sânt cunoscute și nu pot fi cunoscute de către asigurător;

- neînștiințarea asigurătorului de către asigurat despre survenirea cazului de asigurare. Dacă în contractul de asigurare este prevăzut termenul și modalitatea înștiințării, ea trebuie să fie efectuată prin modalitatea prevăzută. Neexecutarea acestei obligații de către asigurat îi oferă asigurătorului posibilitatea juridică de a refuza plata compensației de asigurare. Anume clauza dată deseori duce la imposibilitatea cererii de la asigurător a sumei de asigurare;

- survenirea cazului de asigurare în urma intenției asiguratului sau a beneficiarului.

Anume aceste precum și alte circumstanțe duc la reducerea atractivității asigurării riscurilor de neexecutare a obligațiilor în cadru contractului de credit.

În literatura de specialitate există părerea, că astfel de contracte nu pot fi considerate drept contractele de asigurare. În primul rând, din cauza, că orice contract de asigurare presupune existența riscului ca atribut indispensabil al tranzacției. Riscul trebuie să poarte atât asigurătorul cât și asiguratul. Organizația-asigurătorul, după părerea lor, în cazul contractului de credit nu poartă nici un risc. În al doilea rând, contractul de asigurare a obligațiilor în cadrul creditului nu prevede interesul asigurătorului, deoarece debitorul totuna va plăti lui suma compensației de asigurare. Iar fără un interes material nu poate exista nici o asigurare.

Noi suntem de acord cu părerea dată din unele considerente. Într-adevăr, contractul, despre care vorbesc autorii nu poate fi considerat drept contract de asigurare deja din cauza criteriului lipsei interesului. Sensul contractului de asigurare pentru asigurat constă în faptul că, transferând o rată relativ neesențială, el obține o compensație considerabilă. În cazul, descris de autori, asiguratul nu are un asemenea interes, ceea ce contravine însăși esenței contractului de asigurare. Suntem de acord, de asemenea, că în cazul descris interesul de asigurare nu are și organizația (asigurătorul). Vom sublinia – în cazul descris.

Noi, însă, vorbim despre cazul general de folosire a contractului de asigurare ca măsurii de garanție a asigurării executării contractului de credit. Situațiile descrise mai mult seamănă cu contractul de mandat. Însă ele nu pot fi contractele

de mandat, deoarece ultimele se încheie între mandant și creditorul altei persoane (în cazul de față între debitor și organizația de asigurare).

Practica cunoaște cazurile când organizațiile de asigurare refuzau plata compensației de asigurare în baza faptului, că între creditor și asigurător nu există relații juridice. Pentru a evita situațiile în cauză, debitorul încheie o tranzacție atât cu asigurător cât și cu creditor.

Apare întrebarea, de ce creditorul nu încheie contractul de asigurare cu asigurătorul de sine stătător? O asemenea practică există. Este vorba de *contractul de asigurare a riscurilor neîndeplinirii obligațiilor de către debitori*. Creditorul asigură executarea obligațiilor unor categorii sau a tuturor debitorilor. După încheierea contractului dat organizația de asigurare are dreptul de regres față de toți debitorii. Încheierea unor astfel de contracte, însă, este complicat de numit “asigurare” (din punct de vedere juridic ele sunt asemănătoare cu contractul de cesiune).

În practica internațională o astfel de asigurare se consideră destul de neprestigioasă, deoarece marturisește despre faptul că creditorul nu poate să aprecieze și să minimizeze pierderile proprii. Aceasta înseamnă, că ori contractul este imperfect, ori organizația activează neprofesional.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА ЗА ДЕСЯТЬ ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ.

Анатолий ГУДЫМ
Кишинэу, Республика Молдова
Центр стратегических исследований и реформ
Директор, доктор

Процессом перехода от централизованно планируемой к рыночной экономике охвачено около 20 стран европы. Республика Молдова – одна из них. За точку отсчета переходного периода обычно принимают 1989 год (начиная с Польши), хотя попытки реформирования социалистических экономик предпринимались еще в 60-е годы.

В Молдове после известных процедур перестройки в бывшем СССР (наиболее радикальной из которых в экономике был Закон о государственном предприятии», 1988), были разработаны и утверждены Парла-

ментом (Верховным Советом МССР) сначала «Концепция перехода к регулируемой (!) рыночной экономике» (1990), а затем «Программа перехода к рыночной экономике в ССР Молдова» (1991), в преамбуле которой высказывалась надежда, что «весьма сложный путь перехода к рынку предполагается пройти в возможно короткий срок, примерно в 1,5 – 2 года».

Прогноз оказался далеким от реальностей. С той поры, по прошествии 10 лет с участием трех президентов, четырех парламентов и девяти правительств страна накапливает опыт трансформации: сначала на стадии инициативного поиска путей и методов общей либерализации экономики, затем, с 1993 года (в тесном сотрудничестве с МВФ и Всемирным Банком), ориентируясь в качестве первоочередных задач на макроэкономическую стабилизацию и реформирование собственности. После регионального финансового кризиса (1998), при сохранении требования макростабилизации акцент был смещен на поле структурных реформ – реструктуризация промышленных предприятий, аграрная реформа, реорганизация систем государственного управления, образования, здравоохранения и социальной поддержки.

Наконец, в 2001 году с приходом к власти левых сил (партия коммунистов) на фоне затяжной депрессии в экономике и разрастающейся зоне бедности на первый план выдвинута задача расширения государственного участия в экономике: «государство становится полноправным участником рынка и рыночных отношений и придает социальную направленность проводимым реформам».⁴⁶

Начало трансформации, первые успехи

Исходные условия для проведения реформ были осложнены в Молдове с начала '90-х годов не только политической напряженностью, территориальным расчленением страны (Транснистрия), но и быстрым саморазрушением экономики по причине гиперинфляции, разрыва производственных связей в рамках бывшего Союза, оттока квалифицированных кадров, удорожания импортируемых энергоресурсов и сырья, потери рынков сбыта.

Тем не менее, уже в 1992-1993 гг. в Молдове начались вполне радикальные изменения, в основном, в соответствии с постулатами неоллиберальной теории. С различной степенью результативности реформы осуществлялись в пяти блоках:

⁴⁶ «Возрождение экономики – возрождение страны». Программа Правительства Республики Молдова, апрель 2001

финансовая стабилизация (введение национальной валюты, подавление инфляции, сокращение дефицита государственного бюджета);
разгосударствление собственности, акционирование предприятий и их массовая приватизация (преимущественно за бонусы народного достояния);
либерализация цен, внутренней торговли и упразднение централизованного распределения ресурсов;
либерализация внешней торговли;
формирование правовой базы и институциональной структуры рыночной экономики.

Создавалось впечатление, что к середине '90-х годов основная цель начального этапа реформ достигнута: молдавская экономика стала преимущественно рыночной. Трансформация ее приобрела необратимый характер.

К позитивным результатам этого этапа относятся: выработка новой, рыночно ориентированной правовой базы (более 400 законов, включая Земельный кодекс, законы о банкротстве, о местном самоуправлении, о свободных экономических зонах, о Национальном банке и др.); создание 2-х секторной экономики с наращиванием доли частного сектора до 45-50% и ВВП; устойчивость национальной валюты и движение к низко-инфляционной среде (индекс инфляции в 1992 и 1993 гг. ежегодно был более 1200%, в 1994 г. – 587%, в 1995 г. – 30,2%); либерализация цен и ликвидация товарного дефицита: создание каркаса институциональных структур рыночной ориентации (коммерческие банки, фондовая биржа, приватизационно-инвестиционные фонды, аудит и повышение доли услуг в ВВП с 17% в 1991 г. до 30% в 1995 г.

В общем виде все эти процессы обозначили достижение Молдовой состояния макроэкономической стабильности при том, что спад производства не был остановлен и резко ухудшились показатели страны. Тем не менее, по совокупности оценок в ежегодных докладах МВФ, Всемирного Банка и Европейского Банка Реконструкции и Развития уже в 1995 г. Молдова ставилась выше большинства стран СНГ и своих соседей – Румынии, Болгарии и Украины. Более того, журнал «The Economist» (1995, март) определил: «Молдова – модель правильного реформизма, компактность делает ее прекрасной лабораторией для реформ». Такие новые феномены как открытость страны миру (членство в ООН с 1992 г., в Совете Европы, первой среди стран СНГ – с 1994 г.), демократизация общественной жизни (многopартийные выборы, свобода религии, масс-медиа, активность неправительственных организаций) также внушали надежду на успех реформ. Од-

нако чуда не произошло. Экономический рост в Молдове, вопреки теории, «автоматически» не возобновился. Более того, официальная статистика за 1996 г. показала: спад ВВП на 8%, дефицит государственного бюджета – 10,3%, дефицит торгового баланса – 17,4%. Поскольку впоследствии в экономике Молдовы установилась «стабильная депрессия», усугубленная региональным финансовым кризисом 1998 г., в стране резко расширилась зона бедности как результат безработицы и уменьшения возможностей государства для оказания социальной помощи наиболее нуждающимся в ней.

Торможение реформ, стабильная депрессия.

Во второй половине '90-х гг. экономика Республики Молдова явно «зависла». Выявилось, что макроэкономическую стабильность, опираясь только на регулирование денежной массы, нельзя удерживать сколь угодно долго. Подтверждения тому были рядом – коллапс экономики Болгарии в 1996 г., а годом раньше – Югославии. Стало ясно, что низкая инфляция и устойчивая валюта – это только ближняя цель экономической политики.

В этой ситуации настоятельно требовалась политическая воля властей к осуществлению структурных реформ, что не было проявлено в полной мере. И сейчас, по прошествии времени, видны упущения, по причине которых Молдова потеряла темп реформ:

- непоследовательность, бессистемность правовых и институциональных преобразований. Парламентом не был обновлен Гражданский кодекс, не определены приоритетные отрасли и предприятия для первоочередной реструктуризации: становление малого и среднего предпринимательства шло без реальной государственной поддержки;
- дистанцирование банковской сферы от потребностей сектора реальной экономики;
- налоговая политика носила явно выраженный фискальный характер;
- запаздывание с подключением реформ на уровне предприятий – их реструктуризация в промышленности началась в 1995 г., а в сельском хозяйстве – лишь после 1998 г.: имело место «списание долгов», не применялся наиболее радикальный метод процедуры банкротства с разукрупнением предприятий и продажей их активов (зданий, оборудования, транспорта) малому бизнесу;
- недооценена значимость антимонопольной политики и защиты конкуренции;

- отсутствие действий по укреплению экономической базы местного самоуправления (местные бюджеты, муниципальная собственность);
- отсутствие государственной политики занятости и уравнивательность, неэффективность системы социальной защиты населения.

В условиях, когда столь ожидаемое в Молдове возобновление экономического роста не произошло, а социальная ситуация обострилась, усилилось давление на правительство с требованиями пересмотра идеологии реформ. Это давление шло, во-первых, со стороны экономических агентов, для которых период «стабилизации без роста» действительно крайне труден (отсутствие дешевых кредитов на модернизацию производства, оборотных средств, засилье коррупции и т.д.). Во-вторых, - со стороны политических партий, которые стремились укрепить свои позиции путем «бескомпромиссной критики» действий исполнительной власти в период постстабилизационной депрессии и социальных невзгод.

Правды ради следует отметить, что весьма негативную оценку методологии реформ, основанных на неолиберальной теории, и их социальных результатов был дан и ООН в ее глобальном докладе о человеческом развитии 1999 г.: «До '90-х гг. страны Центральной и Восточной Европы обеспечивали своему населению вполне достаточный уровень благосостояния ... Транзиционный период резко изменил эту ситуацию»⁴⁷.

И для этого были основания. Индекс человеческого развития для Республики Молдова (синтезирующий три показателя – ВВП на душу населения, уровень его образования и продолжительность жизни) в 1999 г. был равен 0,700 (в 1993 г. – 0,718), и по этому показателю Молдова переместилась на 102 место (в 1993 г. было 75-ое место) среди 174 стран, включаемых в рейтинг-лист ООН⁴⁸.

Результаты реформ оказались совсем не те, что ожидали их инициаторы и население. Либерализации и открытости экономики оказалось недостаточно для оживления производства, для того, чтобы дать работу трудоспособным и оказывать социальную поддержку государства тем, кто в ней нуждается. Депрессия в экономике, разочарование и безысходность положения большей части населения резко сузили социальную базу поддержки реформ. Социологические опросы, регулярно проводившиеся в '90-е гг.

⁴⁷ См.: *Human Development Report for Central and Eastern Europe and the CIS*. - New York, 1999

⁴⁸ См.: *Human Development Report 2000*. - New York, 2000.

в Молдове, показывали, что позитивно оценивают результаты реформ не более 8-10% населения. Так получилось, что несостоятельной оказалась еще одна попытка быстро привести народ «в светлое будущее» с помощью насильственных и непопулярных действий.

Уроки трансформации

Исходя из позитивного и негативного опыта трансформации страны к концу '90-х гг. в Республике Молдова (правительство, общественные и исследовательские организации) возобладало понимание того, что пора, наконец, закончить эксперименты и перейти от тактики выживания к стратегии развития.

И начинать нужно с общегосударственной идеи, понятной и принятой большинством населения. Такой идеей, консолидирующей население, может и должно стать укрепление государственности Республики Молдова, модернизация экономики (наиболее приемлемая модель – «малая открытая экономика»), гражданское согласие, основанное на многовековых традициях совместного проживания в этой стране полиэтнической общности людей, трансформация страны в европейское цивилизованное государство – политически стабильное, нейтральное, открытое для международного сотрудничества.

Оглядываясь назад, отметим некоторые уроки трансформации, важные при принятии решений на будущее:

- необходимо обеспечить социальный консенсус относительно содержания и взаимосвязи различных блоков реформ. Политическая стабильность в стране и новый экономический порядок жизни, только если они поддерживаются населением;

- население нуждается в сильном и эффективном государстве, которое способно обеспечить законность и институциональную поддержку социально ориентированной рыночной экономики и устойчивого человеческого развития. Слабость государственных структур «провоцирует» несоблюдение законов и норм, стимулирует коррупцию, и то, что воруют одни, недополучают беднейшие;

- интересам всех сторон, и, прежде всего населения, отвечает необходимость восстановления единства территориально-хозяйственного комплекса «общего государства», упорядочение взаимоотношений Республики Молдова и Приднестровья на основе европейских стандартов регионального самоуправления;

- выйти из замкнутого круга депрессии можно, только усилив внимание к реальному сектору экономики. Для этого необходимо создать мотивацию экономическим агентам, выгодную и для них, и для государства; улучшить корпоративное управление приватизированными предприятиями; обеспечить уважение прав инвесторов и прозрачность тендеров; обеспечить защиту сектора малых и средних предприятий, поскольку именно на его основе формируется средний класс – союзник реформ. Этим же целям должна быть подчинена борьба с коррупцией, захватом государства» различными «группами по интересам»;

- проводя реформы, следует исходить из того, что социальная ответственность государства отнюдь не уменьшилась с переходом от централизованно-планируемой к рыночной экономике. Меняются только способы регулирования процессов в социальной сфере. На первый план сейчас выдвигается преодоление бедности на основе стимулирования частного сектора, реформы систем социального страхования, здравоохранения и образования, реализации государственной программы занятости. Главная трудность реформ в социальной сфере состоит в том, что новые системы должны быть и социально справедливы, и экономически сбалансированы, что сделать непросто, имея в виду ограниченность финансовых ресурсов.

И, наконец, успех реформ напрямую зависит от того, насколько продуктивно удастся обеспечить сочетание их политических, социальных и экономических компонентов. Позитивный и негативный опыт Молдовы в '90-е гг., весьма наглядно демонстрирует связь между прогрессом трансформации и политической стабильностью. Политические риски и беспорядочная политика государства – враг реформ.

Сценарии ближайшей перспективы

В короткие сроки, всего за десятилетие, Молдова перешла от моноукладной, государственно-социалистической к многоукладной, смешанной экономике. Процесс этот необратим, и можно с достаточной степенью надежности предвидеть, что социально-экономическая эволюция страны в ближайшей перспективе будет происходить в рамках смешанной экономики с тремя главными тенденциями: повышение эффективности функционирования каждого из укладов в своей нише, без чего невозможно преодолеть депрессию и перейти к подъему; устранение гипертрофии теневой экономики (около 40% в ВВП в сравнении с 5-10% в странах Европейского Союза) и ее «введение в закон»: возвращение, - но уже на рыночной основе

– к гарантии конституционных прав граждан в области занятости, образования, охраны здоровья, культуры и социальной защиты. Можно ожидать, что уже к 2005 году частный сектор станет преобладающим, сконцентрировав в себе более 70% звнятых. Удельный вес государственного сектора будет сокращаться и далее, но более медленными темпами, чем в '90-е гг. при благоприятных для инвесторов условиях доля совместных предприятий может увеличиться к 2005 г. до 10-12% в ВВП.

Сценарии ближайшего периода уже сейчас детерминированы по крайней мере тремя параметрами.

Демографическая ситуация согласно прогнозам вплоть до 2020 г. будет отмечена сокращением численности населения страны. Естественный прирост населения драматически упал с 10,9% в 1985 г. до – 0,3% в 2000 г. но это только часть проблемы. Дело в том, что доля экономически активного населения (в 1989 г. 54% от общей численности населения) в предстоящие 5-7 лет также сократится. Одновременно возрастет отток мигрантов (в 2000 г. – около 400 тысяч человек) на работу за границы. В итоге всех этих процессов социальная нагрузка на одного работающего увеличится, что предопределяет необходимость не только реформ пенсионной и здравоохранения, но и радикальных изменений в сфере производства, выход, по крайней мере, на 5-процентный прирост ВВП в год с тем, чтобы не допустить катастрофического падения уровня жизни.

Состояние основных фондов, технической базы страны – вторая доминанта. В '90-е годы в связи со спадом инвестиционной активности эти фонды устарели физически и морально, а по ряду предприятий – разрушены. Объем инвестиций (1990 г. = 100%) в 2000 г. снизился до 11% и направлялся в основном в инфраструктуру (газовые сети, автодороги и др.), жилье и сферу услуг. В структуре введенных основных фондов доля государства снизилась с 66% в 1990 г. до 24% в 2000 г., и большая часть их создается теперь частным сектором, в том числе предприятиями со смешанной собственностью и иностранным участием. Обновление основных фондов происходит в основном на экспортно-ориентированных предприятиях (виноделие, консервные заводы, легкая промышленность), а также в сфере услуг.

Если инвестиционный процесс до 2005 года не активизируется (через «бюджет развития», приток иностранного капитала, привлечение накопленный частного сектора и населения), то структуре промышленности все более будет присущ облик «периферийной экономики», а по ряду направ-

лений (электроснабжение, транспорт) велика вероятность техногенных катастроф. Молдова закрепит свой статус аграрной (и бедной) страны Европы с крайне ограниченной внутренней базой для инноваций (наука, техника, кадры) и низкой конкурентоспособностью продукции.

И, наконец, третий фактор куммулятивного действия – государственный долг, как внутренний, так и внешний особенно. Последний, превысив в 2000 г. 1 млрд. долларов США, потребует в ближайшие годы отвлечения все больших ресурсов для его погашения. Начиная с 2002 г. наступит период, когда на обслуживание внешнего долга (возврат долга, проценты по займам), по-видимому, будут направляться большие средства, чем новые внешние заимствования. Стране не избежать трудных переговоров с международными финансовыми организациями, реструктуризации долга или ... новых займов.

Названные ограничения предопределяют для страны, ее руководства по существу единственный путь – остановить спад, обеспечить в 2001-2005 гг. перелом экономической ситуации к лучшему, выйти, по крайней мере, на 5-процентный рост ВВП. Однако, согласно расчетам, Молдова и в этом случае останется аутсайдером среди стран Центральной Европы. Поэтому для варианта «движение в Европу» необходим скачок к 7-10% роста ВВП в год, что потребует сильной политической воли и хорошо скоординированных действий в правовом, экономическом и организационном обеспечении трансформации страны, включая использование геоэкономических преимуществ Молдовы на стыке Балкан, Срединной Европы и СНГ, реализуя модель «малой открытой экономики», нейтральной политически стабильной страны.

В этом случае вполне возможна реализация оптимистического сценария выхода Республики Молдова из кризиса, при условии динамизма реформ и общественном согласии, при общем осознании приоритета национальных интересов над корпоративными, клановыми или региональными интересами, при уменьшении давления на государство тех или иных социальных и политических сил, на нейтрализацию чего требуются дополнительные усилия, ресурсы и время. А времени потеряно уже немало.

Пессимистический сценарий возможен в том случае, если парламент не обеспечит создание правовой базы для «второй волны реформ», а президент и часто меняющиеся правительства, окажутся в плену обстоятельств и перманентно будут заняты реализацией «неотложных мер».

Поскольку попытки возврата к администрированию экономики (что присутствует, к сожалению, в программе нового правительства) продемонстрируют свою бесперспективность. Правительства будут руководствоваться стратегией постепенного, половинчатого осуществления неизбежных структурных реформ, полагая, что можно будет достаточно долго сочетать малую скорость реструктуризации экономики с приемлемым уровнем инфляции и безработицы.

Тем временем иссякнут резервы экспортно-ориентированных предприятий и отраслей, рассматривавшихся в качестве локомотивов для подъема экономики. Увеличится дефицит торгового баланса (1995 г. – 55,2 млн. долларов США, 2000 г. – 306,6 млн. долларов США). И дальше экспорт будет меньше импорта, в составе которого будет расти доля продовольствия и «ширпотреба», а не современного оборудования и технологий. Продолжится устаревание производственного потенциала из-за отсутствия средств для инвестиций у государства и недоверия частного сектора и населения своих сбережений национальной банковской системе. Исподволь будет усиливаться бюджетный кризис: производство останется в стагнации, а доходы бюджета будут сокращаться при одновременном усилении давления на государственные расходы. Разрушится общественный консенсус по поводу необходимости сбалансированного бюджета, давление лоббистов на бюджет усилится, и удержание финансовой стабильности в государстве станет все более проблематичным.

Поэтому даже самое искусное макроэкономическое маневрирование в рамках такого сценария рано или поздно потерпит неудачу. Международный опыт свидетельствует, что периоды экономической политики такого рода могут продолжаться до 7-10 лет. Однако, в конце концов, ситуация выходит из-под контроля и смена парадигм экономической политики становится неизбежной.

Спонтанное развитие в рамках такого сценария приводит к опасной гипертрофии теневой и криминальной экономики, порождает крайне тяжелые социальные издержки и диспропорции, что по существу ведет к разрушению государства. Как паллиатив, не исключено и установление чрезвычайной власти, которая использует насильственные методы для стабилизации социально-экономического положения. В этом случае сближение с Европой останется проблематичным еще неопределенно долгое время.

Как будет происходить трансформация Республики Молдова дальше, какой курс экономической политики изберет новое правительство, будет

видно из его практических действий еще до конца 2001 года. Если же исходить из его программы, то главное в ней – «усиление роли государства в обеспечении устойчивого социально-экономического развития». Опыт «продвинутых» стран переходной экономики (Словения, Польша, Венгрия), где доля государственных расходов в ВВП составляет 45-50%, показывает, что и такой подход имеет право на жизнь. Главная проблема состоит в определении приемлемых масштабов, границ и методов государственного участия в экономике.

AFIRMAREA ORDINII SOCIALE ÎN CONȘTIINȚA ȘI PRACTICA CETĂȚENILOR REPUBLICII MOLDOVA

Diana HÎRBU
Republica Moldova, Chișinău
Academia de Știință din Republica Moldova
Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept
Doctorandă

Viața omului în societate nu se poate desfășura haotic. Există o reglementare unitară a comportamentului membrilor care o compun, apărând ca o cerință funcțională a sistemului social. Dacă relația socială este o cerință a naturii umane, ordinea este o condiție necesară a acestei relații.

Interesele sociale ce stau la baza conștiinței sociale se materializează în ordinea socială sub formă de norme sociale, tradiții și obiceiuri, mecanisme speciale de protecție și conducere a societății. Ordinea socială, în dependență de factorii ce o constituie, prezintă anumite specificități pentru fiecare țară aparte, Republica Moldova nu prezintă o excepție la acest capitol. Specific conștiinței de masă a populației Republicii Moldova este faptul că:

1). Pentru o bună parte de cetățeni (generațiile mature), persistă stereotipurile supunerii și răbdării, ca rezultat al educației sovietice, care sunt încă adânc înrădăcinate.

2). În urma studiilor istorice și național-culturale moldovenii, ce formează o majoritate etnică în Republica Moldova, sunt caracterizați ca un popor mai răbdător și pașnic.

Conștiința socială și mentalitatea cetățenilor sunt doar unii factori ce determină ordinea socială, dar trebuie luat în considerație și nivelul echilibrului social, ce depinde de acțiunile întreprinse de cetățeni ca rezultat al politicii duse de stat.

Garantul ordinii în societate este statul. Republica Moldova se dezvoltă conform principiilor unui stat de drept și a statului social, dar întâmpină mari greutăți în calea realizării acestora. Stagnarea creșterii economice, rezultatele întârziate ale reformelor social-economice, marginalizarea și pauperizarea populației, nivelul înalt al corupției, instabilitatea politică au dus Republica Moldova în pragul unei crize generale a societății și la apariția fenomenului anomiei. Anomia prezintă un mare pericol pentru ordinea socială, mărinduși valența ea poate duce la mari perturbări sociale sau chiar la schimbarea ordinii în stat. Am fost martorii când în urma sentimentului permanent al frustrației, care indică că cetățenii sunt privați de ceea ce li se cuvine, de ceva la care se așteaptă, grupa socială – studențimea a fost cea care a intrat în conflict cu instituțiile statale, manifestând mari proteste în urma șovăirii aplicării și respectării revendicărilor acestora. Pensionarii, fiind grupa socială cea mai marginalizată, la fel au încercat să-și revendice drepturile prin proteste, dar mobilizarea lor a constituit un proces mai puțin activ.

Ordinea socială depinde de capacitatea statului și a societății de:

- a asigura și coordona activitatea socială.
- a facilita continuitatea vieții sociale.
- a asigura un nivel de trai decent populația țării.
- a ține la control agresivitatea indivizilor și perturbărilor sociale.
- a permite predictibilitatea conduitelor și acțiunilor umane.

Acestea sunt condițiile majore ce trebuiesc respectate pentru menținerea ordinii sociale. Analogându-le Republicii Moldova observăm că, atunci când nivelul de trai a scăzut considerabil din 1995 încoace, degradând pe scara bunăstării sociale cu 5-6 puncte, astăzi ocupând locul 115 dintre țările Europei, fiind pe a 3 treaptă de pe urmă, riscul eschivării de la ordine și creșterii dezordinii și fără-delegilor e prea mare.

Printre fenomenele prezente în republică, ce duc la apariția dezordinii se enumeră: prezența corupției, criminalității, economia stagnată, neachitarea la timp a pensiilor și salariilor, lipsa garanției securității statului. În republică mărimea salariului minim nu s-a schimbat din 1994. El a constituit mai puțin de 2% din costul coșului minim de consum (987 lei), care a crescut mai mult de 6 ori din '94. Capacitatea de cumpărare a populației, luând în considerație salariul mediu

lunar și pensia medie lunară, în comparație cu 1989 s-a micșorat de aproximativ 30 ori.

Veniturile anuale per capita în 1998 au fost de 1955 lei plasând țara la acest indicator pe ultimul loc din Europa. Între 1990-98 veniturile reale s-au redus de circa 3,5 ori, S-a modificat structura veniturilor. Cota salariului a venitului personal s-a micșorat de 2,2 ori, constituind circa 34%.

Tabelul 1. Principalii indicatori – economici ce caracterizează nivelul de trai al populației

	1998	1999	2000	2001
Veniturile disponibile ale populației (medii lunare pe o persoană, lei)	120,3	113,8	159,9	223,8
Mărimea medie a pensiei lunare stabilite, lei	83,5	83,5	83,5	97,0
Indicile prețurilor de consum, %	109,0	124,0	140,0	116,0
Raportul dintre veniturile disponibile a 20 % populație mai bine asigurate (quintila V) și a 20% mai puțin asigurate (quintila I) – coeficientul fondurilor	11,5	11,4	9,8	11,3

O pondere a salariului atât de scăzut atunci când 72% din populația activă sunt angajați indică prezența unor fenomene grave în economie. Are loc o discreditație a muncii salariaților.

Paralel, numărul șomerilor rămâne foarte mare, mărindu-se din contul:

- tinerilor specialiști care nu reușesc să se angajeze, din cauza concurenței mari și nestandarde pentru un loc de muncă (un exemplu ar putea servi cei aproximativ 10 mii absolvenți ai facultății de drept pregătiți anual în colegiile și instituțiile superioare de învățământ din republică);

- persoanele active care mai au puțin până la vârsta de pensionare dar din anumite motive nu reușesc să se adapteze noilor cerințe și condiții de muncă, caracteristice societăților în tranziție spre economie de piață;

- persoanele ce se ocupă cu activități nelegalizate.

Dacă în 1991 erau înregistrați 78 șomeri, în 1994 numărul lor a crescut la 15 mii persoane, iar în 2000 la oficiile forței de muncă erau înregistrate 34,7 mii persoane. În realitate, numărul șomerilor fiind cu mult mai mare.

Calea cea mai eficace de realizare a ordinii sociale în stat este dialogul social între individ și grupele socială; între grupe sociale, între grupe sociale și stat. Iar în condițiile economiei de piață, una din cele mai răspândite forme de negocieri sociale este instituția Parteneriatului Social. Aceasta s-a format în Republica Moldova în 1991, luând însă forme mai distincte ulterior, după ce Republica Moldova a devenit membră a OIM ('92). Dacă primele acorduri se încheiau între Guvern și Federația sindicatelor, din '93 Parteneriatul Social e un sistem nou de relații: patronii (asociația), salariați (sindicate) și autoritățile publice.

Însă instituția Parteneriatului Social își infiltrează activitatea doar prin sfera activă salariată a populației, celelalte sfere rămânând pe dinafară. Șomajul ridicat și formele economiei subterane paralizează orice forme de dialog social.

Dialogul social trebuie canalizat în 2 direcții:

- dialogul social la macronivel trebuie să aibă un caracter consultativ în direcțiile privind politica economico-socială a statului, precum și medierea conflictelor principale între partenerii sociali.

- dialogul social la micronivel trebuie să se axeze pe respectarea legislației și medierea conflictelor locale între partenerii locali.

Ordinea socială se realizează prin intermediul normelor sociale care sunt un model general de comportament și reglementează acțiunea oamenilor în societate precum și relațiile dintre ei. Nu există gen de activitate socială căreia să nu i se impună sau să nu i se recomande anumite reguli de desfășurare, de exercitare. Norma socială presupune o atitudine conștientă și activă a cetățenilor concretizată-n alegerea unui tip de comportament. Dar în cazul Republicii Moldova unde statul se dezvoltă conform principiilor democratice ale dreptului și unde funcționează pluralismul ideologic și instituțional această alegere se face în cadrul anumitor limite, respectându-se libertatea fiecărei persoane. Acțiunile oamenilor se bazează pe conștiința și voința fiecăruia, se desfășoară în cadrul unei determinări complexe, în limitele căreia există mai multe posibilități de opțiune.

Acestea sunt orientate însă de așa natură, încât prin alegerea făcută, să nu se ajungă la încălcarea interesului statului în ansamblu lui sau a membrilor lui în

parte. Normele izvorâte din necesitatea existenței sociale orientează comportamentul oamenilor și le adaptează la nevoile dezvoltării și progresului social în special.

După cum menționa și E.Durkheim rolul normei ține de organizarea vieții sociale pe baze raționale, societatea funcționând în mod independent de voințele individuale, ca o "conștiință colectivă" de la care emană regulile și obligațiile ce reglementează existența în comun și care transmite necesitatea unor acțiuni, cultivând tendința spre ordine socială.

În general, ordinea contribuie la stabilirea unei stări de echilibru și armonie. Însă fără un cadru normativ social s-ar instaura anarhie. Cadru normativ ce stă la baza asigurării ordinii este Constituția, ca lege supremă de care se ghidează cetățenii în vederea intereselor lor și pentru reglementarea relațiilor din societate, urmată de Convențiile Internaționale la care Republica Moldova ia parte și legislația internă a statului. Constituția recunoaște că "Republica Moldova este un stat de drept, democratic în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate".

Republica Moldova dispune de cadrul legislativ adecvat pentru dezvoltarea unei societăți civile bazate pe ordinea de drept. Respectarea drepturilor și libertăților oamenilor, precum și egalitatea cetățenilor în fața legii, neinfluențarea statutului social asupra acțiunii legii, trebuie să fie un prim factor a instaurării ordinii sociale în țară.

Cu părere de rău mulți funcționari abuzând de statutul lor își satisfac interesele prin intermediul statului, fenomenul antisocial cu caracter periculos al corupției continuând să fie la un nivel foarte mare în republică. Aceasta duce la de stabilizarea echilibrului social și respectiv a ordinii în țară. Conform ultimelor clasificări Republica Moldova ocupă clasamente de frunte referindu-se la nivelul corupției. De exemplu la compartimentul Capturarea statului, Moldova are un indice de 69, 5% din 100, iar la compartimentul Corupției Administrative 57% din 100. Republica Moldova se clasează pe locul 2 în rândul statelor foste socialiste în vederea gradului corupției în țară. La compartimentul corupției ca fenomen integru, Republica Moldova are un indice de 2,6 pe o scară descrescătoare de la 10 la 0,0 fiind maximul posibil .

Pentru soluționarea treptată a problemelor sociale caracteristice Republicii Moldova, politica statului trebuie să elaboreze mai adecvat ierarhizarea priorităților, să aleagă mecanismele de formare și utilizarea eficientă a resurselor, politica socială să se ducă-n vederea creșterii bunăstării populației, accesul la

educație și ocrotirea sănătății, ocuparea forței de muncă, creșterea veniturilor reale, o protecție socială echitabilă.

În vederea realizării mai eficiente a acestor obiective, Președintele Republicii Moldova, V.Voronin a declarat că în proiectul bugetului pentru anul viitor se prevede o majorare a pensiilor cu 50 % și dacă n-ar fi fost datoriile externe atât de mari, atunci ar fi fost posibil o majorare cu 200%

Pentru prima dată în ultimii ani exportul a fost mai mare decât importul, rata inflației a scăzut pînă la 1%, a crescut nivelul plății impozitelor, se observă creșterea productivității industriale .

De puterea politică, ca element de organizare și reglare a vieții sociale; de stabilitatea politică internă a statului depinde ordinea socială. La rîndul ei ordinea socială generează putere. Acestea două aflîndu-se într-o relație directă.

În ultimul timp s-a observat schimbări în situația social-politică a țării. Alegerile parlamentare din februarie 2001 au arătat că cetățenii au obosit de lupta politică continuă și se simte necesitatea ordinii în societate, dictată de îmbunătățirea situației social-economice, este prezentă în conștiința fiecăruia. E cert faptul că stabilitatea politică, urmată de creșterea dezvoltării social-economice va duce și la siguranța ordinii sociale în țară.

LITERATURA

Strategia națională pentru Dezvoltare Durabilă. - Chișinău, 2000

Transparency international. Raport pe anul 2000. - Chișinău, 2001

Anuarul statistic al Republicii Moldova. – Chișinău, 2000

Protecția și promovarea drepturilor omului în Republica Moldova. - Chișinău 1998

Aspecte privind nivelul de trai al populației. // Raport analitic succint. – Chișinău, 2001

Economie și sociologie, 2000, nr.2

«Комсомольская правда», 2001, 30 октября, с.10

SOCIETATEA CIVILĂ ȘI STATUL: MODELE DE INTERACȚIUNE

Platon FRUNTAȘU
Republica Moldova, Chișinău
Institutul de Studii Politice și Relații Internaționale
Director, doctor, conferențiar

Pantelimon VARZARI
Republica Moldova, Chișinău
Institutul de Studii Politice și Relații Internaționale,
Șeful Catedrei Relații Internaționale și Studii Politice
Doctor, conferențiar

În condițiile tranziției societății de tip totalitar la o societate liberă și democratică problema interconexiunii și divizării funcțiilor dintre stat și societatea civilă a devenit una dintre cele mai imperioase. Aceasta pentru că în fostele țări comuniste viața publică (asociativă) a fost monopolizată de stat și sugrumată de organele puterii, iar societatea civilă n-a căpătat niște parametri și caracteristici definitorii. Bineînțeles unele din aceste țări din perioada regimului comunist (Cehoslovacia, Polonia, Ungaria etc.) au existat anumite elemente (mai mult sau mai puțin semnificative) ale societății civile, dar ele nicidecum nu puteau să joace un rol decisiv în viața societăților din această perioadă. Totodată, existența și funcționarea în aceste țări a unor segmente ale societății civile - Carta 77 cehoslovacă, Solidaritatea și Comitetul de Apărare a Muncitorilor din Polonia, Opoziția Democratică din Ungaria, Inițiativa pentru Pace și Drepturile Omului din Germania de Est, “samisdat”-ul și fenomenul disidenței în fostele țări comuniste) au contribuit într-o oarecare măsură la apariția viitorilor germeni ai societății civile, ușurând astfel tranziția democratică în țările respective.

Se pare că nu mai trebuie demonstrat faptul că inexistența unor componente ale societății civile în republica noastră în anii regimului comunist pe lângă alți factori nu mai puțin importanți, a reținut procesul de transformări democratice și a condiționat apariția, începând cu anii 90 ai secolului trecut, a mai multor recesiuni economice și crize politice. În acest context vom aminti doar că la sfârșitul anilor 90 în țara noastră s-a declanșat una dintre marile crize ale puterii care s-a manifestat prin desființarea coaliției de guvernământ “Alianța pentru De-

mocrație și Reforme”, prin adoptarea Legii privind modificarea Constituției Republicii Moldova și, în ultima instanță, prin dizolvarea Parlamentului.

De altfel, diverse discordanțe dintre stat și societatea civilă există nu numai în societățile posttotalitare, dar și în cele democratice. Aici însă vom sublinia că problema interacțiunii dintre stat și societatea civilă constituie una dintre cele mai importante probleme ale societăților contemporane. Ea a apărut odată cu apariția societății civile, adică cu divizarea societății în sfera statală și cea nestatală (publică, asociativă) a activității umane (sec. XVI-XVII)⁴⁹. Societatea civilă de la apariția sa devine, de fapt, un factor complex și multidimensional al existenței umane.

În prezent, problema sus-numită se află în centrul atenției politologilor, sociologilor, filosofilor, juriștilor și altor reprezentanți ai științelor socio-umane. Cui îi aparține primatul în societate: statului sau societății civile? Aceste și alte probleme frământă tot mai mult cercetătorii. Referindu-se la situația reală din societățile de tranziție, tot mai mulți cercetători subliniază că dominant, de fapt, este acel segment al societății căruia îi aparține puterea. Însă puterea reală în unele țări comuniste, în opinia unor specialiști occidentali⁵⁰, aparține unei oligarhii restrânse, constituită din lideri politici, bancheri, magnati ai mass-media, industriași și burocrati, pentru care esențial este interesul material.

Nu întâmplător, aceste elite n-au putut să propună și să promoveze anumite formule (ideologii) politice capabile să consolideze forțele sociale și să depășească astfel pericolul instabilității economico-social și politic în țările respective. În același timp, este evident și faptul că societatea civilă este o forță socială solidă de care statul nu poate să nu țină cont. Ba mai mult, chiar statul evitând relațiile de reciprocitate cu societatea civilă și dialogul social cu unele componente ale acesteia, neapărat se declanșează diverse tensiuni, crize și confruntări sociale între aceste două identități.

Majoritatea specialiștilor în materia vizată subliniază faptul că societatea civilă și statul pot fi prezentate ca două identități sociale opuse una alteia care re-

⁴⁹ *Din punct de vedere istoric, societatea civilă apare înaintea statului, fiind determinată de necesitatea primelor comunități umane de a-și satisface interesele, trebuințele și nevoile vitale (dobândirea comună a hranei, construirea locuinței, confecționarea îmbrăcăminții și altor obiecte de toate zilele, apărarea de animalele sălbatice și de dușmani etc.).*

⁵⁰ *Citat după Перегудов С.П. Новейшие тенденции в изучении гражданского общества и государства. // Политические исследования, 1998, № 1, с. 147.*

flectă diverse aspecte și paliere ale vieții unei societăți. Unul dintre cei mai cunoscuți cercetători în problematica societății civile, profesorul S.P.Peregudov⁵¹, arată că sfera relațiilor dintre societate și stat constituie nucleul sistemului politic. Anume în această sferă pot fi realizate principiile democrației, se poate forma strategia economico-socială și politică la nivel național și se înfăptuiește procesul real de administrare al întregii societăți.

În literatura științifică există mai multe abordări ale relațiilor dintre societatea civilă și stat. Una dintre acestea constă în aspectul “cantitativ” și cel “calitativ” al relațiilor dintre ele. Dacă primul aspect (“cantitativ”) reflectă nivelul “absorbirii” societății de către stat, a doua dimensiune (“calitativă”) este legată de mecanismul interacțiunii dintre stat și societatea civilă, de eficiența interdependenței acestora.

În contextul celor spuse, vom apăta că aspectul “cantitativ” al relațiilor dintre societatea civilă și stat, reflectând nivelul “absorbirii” societății de către stat, dezvăluie cât de profund statul administrează și gestionează procesele economice și sociale într-o comunitate umană. Cu alte cuvinte, este vorba despre nivelul intervenției statului în soluționarea problemelor social-economice care, la rândul lui, depinde de raportul de dezvoltare dintre formele de proprietate, de proporțiile și nivelul de dezvoltare al proprietății private, de nivelul libertății omului în societate etc.

Precum se știe, fiecărui stat îi este caracteristică tendința de a lărgi atribuțiile și funcțiile sale, ceea ce, desigur, poate avea anumite consecințe negative atât pentru existența democrației într-o anumită societate, cât și pentru o guvernare politică eficientă a acesteia. De altfel, intervenționismul, expansiunea, agresiunea și amestecul statului socialist în problemele economice, sociale și spirituale în fostele țări comuniste au condus nemijlocit la etatizarea și birocratizarea tuturor domeniilor de activitate ale societății și individului, la reducerea activității publice și deci a societății civile în ansamblu.

La fel se cere menționat aparte faptul că intervenția limitată a statului în perioada de tranziție de la un sistem social-economic și politic la altul a condiționat mai multe consecințe grave de ordin economic, social și cultural în societățile de

⁵¹ A se vedea: Пeregудов С.П. Гражданское общество: «трехчленная» или одночленная модель? // Политические исследования, 1995, № 3, с.60; Пeregудов С.П. Институты гражданского общества и государство. // Социологические исследования, 1995, № 3, с.75, etc.

tranziție, inclusiv în Republica Moldova, avându-se în vedere declanșarea crizelor economice, decăderea culturii naționale, apariția multor tensiuni sociale și confruntări politice etc.

În ceea ce privește aspectul “calitativ” al relațiilor dintre societatea civilă și stat, trebuie remarcat că el este cunoscut țărilor occidentale de mai multe decenii, în cadrul cărora s-au dezvoltat două sisteme (componente) ale mecanismului de interacțiune dintre cele două identități sociale⁵². Primul sistem al acestui mecanism ține de procedura alegerilor democratice, de activitatea partidelor, de funcționalitatea organelor puterii reprezentative.

Precum e lesne de înțeles, principalul component al mecanismului sus-numit îl reprezintă formațiunile politice. Însă trebuie luat în considerație faptul că unele partide activează în cadrul societății civile (numite adesea și partide de masă), iar altele – în cadrul statului, avându-se în vedere fracțiunile parlamentare (numite și “partide parlamentare”). Totuși pentru a evita intervenția organelor de partid în activitatea statului în țările occidentale se stabilește principiul (norma) autonomiei constituționale a acestor fracțiuni.

Cel de-al doilea sistem al mecanismului de interacțiune dintre societatea civilă și stat (numit și sistemul reprezentării funcționale) este legat de reprezentarea intereselor de către anumiți subiecți sociali. În ultimele decenii în țările apusene s-a format o întreagă structură instituțională, în cadrul căreia are loc interacțiunea structurilor de stat și a celor publice. Din această structură fac parte nu numai diferite grupuri de interes (din partea societății civile), ci și diverse organe ale puterii executive (din partea statului) și ale celei legislative (din partea parlamentului).

De obicei, în activitatea diferitelor comitete și comisii consultative de pe lângă guvern, ministere și structurile lor dintr-o țară sau alta participă reprezentanți atât ai grupurilor de interes și ai altor segmente ale societății civile, cât și reprezentanții cointeresați ai guvernului și ministerelor respective. Precum se știe, sistemul reprezentării funcționale a devenit în țările occidentale un canal sigur de legătură dinte stat și societatea civilă, asigurând astfel nu numai coordonarea intereselor particulare (private) și de stat, dar și implementarea în viața socială a deciziilor adoptate de către structurile de putere.

⁵² Перегудов С. Гражданское общество в политическом измерении. // Мировая экономика и международные отношения, 1995, № 12, с.83; Перегудов С. Гражданское общество как политический феномен. // Свободная мысль, 1992, № 9, с.51.

În cazul în care între grupurile cointerestate și stat se stabilesc nu pur și simplu anumite legături, dar o interdependență durabilă, sistemul reprezentării funcționale este numit sistem corporatist. În componența acestui sistem un rol tot mai decisiv îl joacă asociațiile de patronat, sindicatele și alți subiecți ai societății civile, activitatea cărora poate stimula sau, dimpotrivă, submina funcționalitatea unei sau altei comunități umane.

Probabil, nu vom greși dacă vom afirma că în țările postcomuniste, inclusiv în Republica Moldova, s-a stabilit un corporatism propriu societăților de tranziție, format pe principiul interesului de grup și cel personal. Noul sistem corporatist instalat în aceste țări se află în interacțiune cu unele fenomene social-economice negative, printre care vom evidenția corupția, economia tenebră, nănășismul, cumătrismul etc., care, fiind stimulate de crizele economice, sociale și politice îndelungate, degradează tot mai mult viața socială. Sărăcia, șomajul, mituirea, criminalitatea, deznădejdea, incertitudinea, nesiguranța în ziua de mâine și alte flageluri sociale penează viața cotidiană a individului.

Fără a detalia vom menționa că Republica Moldova a intrat în topul țărilor afectate grav de corupție. Potrivit unui raport al organizației internaționale Transparency International (IT), lansat de Centrul de Investigații Strategice, țara noastră deținea la sfârșitul anilor 90 ai sec. XX locul 13 în lume (după Nigeria, Iugoslavia, Ucraina și Azerbaidjan) la acest capitol⁵³. Fiind alimentată de corupție și protecționism, proprietatea subterană prinde rădăcini tot mai adânci. Potrivit opiniei unor experți în materie, economia tenebră în Republica Moldova constituie 60-80 % din economia națională a țării⁵⁴.

Nu vom stăruie în continuare asupra analizei altor efecte dezastruoase produse în societatea moldovenească sub influența diverșilor factori obiectivi și subiectivi în alte domenii de activitate umană, aducând doar în evidență aprecierea prestigiosului săptămânal britanic "The Economist": "condusă de o elită politică incompetentă și coruptă, Republica Moldova este acum cea mai săracă țară din Europa"⁵⁵.

Revenind la aspectul "calitativ" (primul sistem) al relațiilor dintre societatea civilă și stat, vom observa că aceste relații în societățile de tranziție sînt

⁵³ A se vedea: "Vocea poporului", 2000, 19 septembrie.

⁵⁴ Vezi mai detaliat: "Flux", 2000, 3 noiembrie.

⁵⁵ "Vocea poporului", 2000, 21 iulie. Vezi de asemenea: "Dialog", 2000, 30 iunie; "Moldova Suverană", 2000, 29 noiembrie; "Săptămîna", 2000, 1 decembrie; "Новое время", 2000, 10 ноября, etc.

susținute de formațiunile politice, pe de o parte, și de grupurile de interes, pe de altă parte. În ceea ce privește locul și rolul forțelor politice, inclusiv al partidelor politice și al grupurilor de interes, în procesul de interacțiune dintre societatea civilă și stat există câteva opinii. Una dintre acestea aparține profesorului R.T.Muhaev, care sugerează ideea că forțele politice se manifestă ca o verigă de legătură dintre stat și societatea civilă, reflectând diverse aspecte de activitate ale acestor două identități ale societății⁵⁶.

O altă opinie este susținută de profesorul S.P.Peregudov, argumentând concepția privind structura cu “două etaje” a partidelor și mișcărilor social-politice: o parte din ele activează la nivelul societății (așa-numitele partide de masă), iar altele funcționează la nivelul statului (fracțiunile parlamentare și guvernul constituit de partidele care dețin și exercită puterea). Însă aceste două căi de interacțiune dintre societatea civilă și stat nu pot servi drept motiv sau cauză pentru separarea partidelor în diverse părți ale organismului social unitar⁵⁷.

La drept vorbind, opiniile expuse asupra problemei locului și rolului formațiunilor politice în relațiile cu societatea civilă și statul nu sînt contradictorii, ci se completează reciproc. Rolul politic al partidelor și mișcărilor social-politice constă în faptul că ele, funcționând la nivelul societății civile (celulele primare) și la cel al statului (parlament și guvern), asigură legătura dintre aceste două identități sociale, participă indirect sau nemijlocit la procesul legislativ și executarea puterii, influențînd clasa politică în adoptarea anumitor decizii politice.

Partidele politice, avînd conotații ideologice vădite, joacă un rol foarte important în orice societate: în formarea opiniei publice, în mobilizarea cetățenilor în perioadele electorale, în cucerirea și exercitarea puterii, în implementarea politicilor determinate (economice, sociale, științifice, naționale etc.). Avînd ca scop punerea în practică a unei politici, partidele politice se manifestă îndeosebi în perioada campaniilor electorale.

În acest context vom menționa că alegerile pluripartidiste în orice societate considerată democratică conduc la concurența formațiunilor politice pentru includerea lor în structurile de putere, pentru preluarea și exercitarea puterii politice, pentru implementarea politicilor sale în viața socială, fapt demonstrat și de practica social-politică a Republicii Moldova. Confruntarea între diferite interese politice, economice și sociale a condiționat formarea, cristalizarea și dispariția blocurilor electorale în funcție de programele politice și de platformele pre-

⁵⁶ *Мухаев Р.Т. Политология. – Москва, 1997, с.111, 203, 204.*

⁵⁷ *Перегудов С.П. Гражданское общество ..., с.59-60.*

electorale ale subiecților politici, de simpatii și antipatii politice ale electoratului. Ultimele trei alegeri parlamentare din țara noastră sînt cele mai concludente exemple în acest sens.

Trecînd la o analiză destul de succintă a ultimelor trei alegeri parlamentare din republică, vom semnala faptul că scrutinul parlamentar din 27 februarie 1994 a însemnat pentru Republica Moldova primele alegeri democratice, alegeri cu adevărat libere în condițiile pluralismului politic și ideologic. La aceste alegeri au participat 13 blocuri electorale, partide și organizații social-politice, pe listele cărora au figurat 1018 candidați pentru mandatul de deputat, precum și peste 20 de candidați independenți. În rezultatul alegerilor parlamentare din 23 formațiuni politice doar 4 au reușit să formeze configurația politică a Parlamentului Republicii Moldova (Partidul Democrat Agrar din Moldova, Blocul Electoral Partidul Socialist și Mișcarea “Unitate-Edinstvo”, Blocul Țăranilor și Intelectualilor și Blocul Electoral “Alianța Frontului Popular Creștin-Democrat”). Acest scrutin parlamentar a scos în evidență și raportul real al forțelor politice în societatea moldovenească, care a dominat pînă la următoarele alegeri de la începutul anului 1998.

În pofida mai multor pronosticuri la maratonul parlamentar din 22 martie 1998 s-au inclus, de rînd cu cei 67 de candidați independenți, 15 blocuri electorale, partide și organizații social-politice, pe listele de candidați ale cărora la funcția de deputat au figurat circa 1400 de persoane, fiecărui mandat parlamentar revenindu-i 13-14 concurenți electorali. Rezultatele acestor alegeri au demonstrat că din 29 de formațiuni politice doar 4 (ca și la alegerile similare din 1994) au rămas să exercite puterea supremă în stat și să se plaseze în avanscena vieții politice pînă la sfîrșitul anilor 90 ai sec.XX (Partidul Comuniștilor din Republica Moldova; Blocul Convenția Democrată din Moldova, constituit din 5 organizații social-politice; Blocul “Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă”, formată din 4 organizații social-politice și Partidul Forțelor Democratice).

Dacă la scrutinul precedent (1944) Partidul Democrat Agrar a devenit învingător și a format noua echipă guvernamentală, la următoarele alegeri parlamentare (1998) acest partid a suferit o înfrîngere totală și nu a obținut nici un mandat în Parlamentul țării. Aceeași soartă au avut-o Partidul Socialist din Moldova și Mișcarea pentru Egalitate “Unitate-Edinstvo”, care la alegerile legislative din 1994 (constituind un singur bloc electoral) s-au plasat pe locul doi.

În aceeași ordine de idei se cere menționată încă o similitudine între aceste două scrutine parlamentare. În pofida victoriei Partidului Comuniștilor în cursa electorală din 1998 pentru obținerea mandatului de deputat, a devenit evident că

funcționarea efectivă a noului organ legislativ putea fi asigurată numai în cazul constituirii unei coaliții stabile de guvernământ. Spre deosebire de coaliția majoritară a Parlamentului ales în rezultatul alegerilor din 1994 (de altfel, neformalizată, alcătuită fără un suport juridic, din Partidul Democrat Agrar și Blocul Partidul Socialist și Mișcarea pentru Egalitate “Unitate-Edinstvo” și care a funcționat doar prin coincidența unor interese antireformatoare și înguste de grup), după maratonul electoral din 1998, 3 formațiuni politice (Blocul Convenția Democrată din Moldova, Blocul “Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă” și Partidul Forțelor Democratice) au ajuns la un Acord privind constituirea coaliției de guvernământ “Alianța pentru Democrație și Reforme” (a guvernat doar 1,5 ani, mai 1998 – noiembrie 1999), iar Partidul Comuniștilor a rămas în opoziție minoritară.

În ceea ce privește scrutinul parlamentar anticipat din 25 februarie 2001, compania preelectorală a fost însoțită de regrupări de forță (stînga eșichierului politic a devenit tot atît de fragmentată ca și dreapta), de mobilizarea unor eforturi logistice și resurse materiale menite să capteze opțiunile electoratului în vederea promovării anumitor formațiuni politice și alte segmente ale societății civile în structurile de putere ale statului moldovenesc. Lupta de idei dintre partidele, mișcările și organizațiile social-politice, confruntarea de substanță însoțite adesea de dezbateri interminabile și promisiuni populiste dintre subiecții (concurenții) electorali au generat, desigur, atît scindarea fostelor blocuri electorale, cît și cristalizarea noilor alianțe electorale în ajunul scrutinului. În această campanie electorală parlamentară s-au încadrat 27 de concurenți electorali, inclusiv 17 formațiuni politice și blocuri electorale, precum și 10 candidați independenți.

Altfel spus, din cele 31 de formațiuni social-politice cu drept de participare la alegerile parlamentare anticipate, s-au inclus în scrutin doar 26 fie de sine stătător cu liste proprii de candidați, fie în cadrul blocurilor electorale. Rezultatele acestor alegeri relevă faptul că în componența noului Parlament numai 3 formațiuni (Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, Blocul Electoral “Alianța Braghiș” și Partidul Popular Creștin-Democrat) reprezintă actualmente noua structură politică a Legislativului țării noastre⁵⁸, care încearcă să promoveze politicile sale preconizate și formula sa politică. Făcînd o paralelă cu alegerile parlamentare precedente, vom aminti că în rezultatul ultimului scrutin

⁵⁸ Vezi mai detaliat: *Electorală 2001. Documente și cifre cu privire la alegerile Parlamentului Republicii Moldova*. – Chișinău, 2001.

legislativ, Partidul Comuniștilor, care a câștigat necondiționat aceste alegeri, nu mai avea nevoie de a formaliza vreo alianță de guvernământ.

Referindu-ne la cel de-al doilea sistem al aspectului “calitativ” al relațiilor dintre societatea civilă și stat, la sistemul reprezentării funcționale, trebuie de avut în vedere faptul că un rol tot mai semnificativ în aceste relații le revine, în afară de formațiunile politice, și grupurilor de interes. Anume grupurile de interes ca și partidele politice sînt acele mecanisme, “curele” de transmisie, acele instituții care intermediază relațiile dintre cetățeni și stat, dintre societatea civilă și structurile de putere. Totodată aceste instituții se deosebesc între ele după scopurile urmărite, metodele de activitate, mijloacele de influență asupra puterii și după alte caracteristici distincte⁵⁹.

Cauzele apariției grupurilor de interes persistă în diversitatea intereselor sociale de reprezentare și protejare a intereselor particulare și de grup în fața accentuării intervenționismului statal în toate sectoarele societății civile sau, dimpotrivă, în fața diminuării locului și rolului statului în viața publică (cum e cazul Republicii Moldova). În același timp creșterea interesului cetățenilor față de problemele economico-sociale, politice și culturale (axiologice) stringente constituie unul din motivele funcționării grupurilor de interes. Ele se formează și activează în numele unor interese, distingîndu-se prin interacțiunea lor (indiferent de forma concretă) cu instituțiile statului și cu partidele politice angajate în lupta pentru cucerirea și exercitarea puterii.

Este de menționat și faptul că grupul de interes prezintă, de fapt, un actor din cadrul sistemului social, al societății civile, iar în această postură el îndeplinește funcția de articulare a intereselor, adică conferă raționalitate, congruență, imagine, viabilitate acelor solicitări care vin din partea tuturor segmentelor societății civile. Însă grupului de interes poate să nu-i fie suficientă angajarea sa în sistemul social, dorind astfel să se includă cît mai plenar în sistemul politic al societății. De aceea pentru apărarea intereselor și extinderea solicitărilor și revendicărilor sale (și ale societății civile) grupul de interes reclamă accesul pe arena politică, iar acest fapt contribuie la transformarea gru-

⁵⁹ Despre acest subiect vezi mai detaliat: Varzari P., Bostănică R., Pîrțac Gr. *Grupurile de presiune și partidele: delimitări și interferențe. // Pluripartidismul în Moldova: esența și specificul formării.* – Chișinău, 2000, p.143-150; Джордан Т. *Группы давления, партии и социальные движения: есть ли потребность в новых разграничениях?* // *Мировая экономика и мировые отношения*, 1997, № 1, с.82-97, etc.

pului de interes în grup de presiune. Are dreptate cunoscutul politolog italian Domenico Fisichella, afirmând că un grup de interes devine grup de presiune atunci când apare pe arena politică și operează ca actor politic⁶⁰.

Desigur, grupul de interes ca actor social în cadrul societății civile îndeplinește anumite funcții specifice (articularea și alegerea intereselor, integrarea societății în baza reprezentării cerințelor cetățenilor către structurile de putere, informarea organelor de stat privind o problemă sau alta de o importanță majoră pentru un grup de oameni, adaptarea sistemului politic vizavi de interesele social-economice și culturale majore ale populației, socializarea politică, recrutarea politică - completarea organelor de stat cu reprezentanții grupurilor de interes - funcția distructivă prin apărarea unor interese corporatiste, ambițioase, de grup, personale, prin apariția grupurilor criminale, corupte etc., interesele cărora diferă de interesele majorității populației), iar grupul de presiune, ca actor în cadrul sistemului politic, are menirea să se încadreze plenar în procesul politic prin influența și presingul lor asupra adoptării anumitor decizii de către putere.

Existența diverselor interese nu întotdeauna explică în mod expres obiectivele și tacticile utilizate de către grupurile de presiune. Acestea urmăresc să-și amplifice la maximum influența asupra factorilor de decizie, iar tactica lor depinde în mare măsură de jocul forțelor sociale și politice și de eficiența activității structurilor de putere în societate.

Adesea grupurile de presiune, chiar dacă pot exercita o acțiune puternică sub aspectul presiunii asupra puterii și organelor sale, pe scena social-politică aproape că nu se remarcă. De aceea tactica lor este foarte diversificată, acționează agresiv sau ofensiv, cu mijloace deschise (publice, controlabile) sau ascunse (latente, mascate). Acest fapt îl demonstrează practica social-politică a funcționării în țările occidentale a diferitelor grupuri și instituții de presiune latente (lobbyismul, mafia, masoneria etc.).

În linii mari, grupurile de interes și grupurile de presiune nu pot fi strict delimitate și funcționează în toate domeniile de activitate umană a societăților contemporane, fiind destul de numeroase și variate. Dintre grupurile de interes, care interacționează indirect sau nemijlocit cu statul, fac parte sindicatele, organizațiile ecologiste și de tineret, mișcările fermierilor și veteranilor, asociațiile negustorilor și consumatorilor, organizațiile feministe și de ocrotire a animalelor, ligile studențești și ale pedagogilor, asociațiile familiale și ale antreprenorilor,

⁶⁰ A se vedea: Fisichella D. *Știința politică. Probleme, concepte, teorii*. – Chișinău, 2000, p.164.

cluburile științifice (filosofice, sociologice, politologice etc.), grupurile religioase și alte organizații cu caracter public (asociativ). Conform opiniei unor cercetători, în Republica Moldova se pot deosebi trei mari grupuri de presiune: 1) grupuri de presiune naționale (grupuri de presiune românești, organizații rusolingve); 2) grupuri de presiune economice (organizații profesionale, partonale, corporative) și 3) grupuri de presiune sociale (organizații de tineret și studențești, grupuri ecologiste, organizații feministe, grupuri de presiune ale veteranilor, grupuri civice și de apărare a drepturilor omului)⁶¹.

Soluțiile de reglementare a relațiilor dintre grupurile de interes și grupurile de presiune, pe de o parte, și puterile publice centrale și locale, pe de altă parte, pot fi de natură liberală sau de inspirație corporatistă. Modelul neocorporatist al activității grupurilor de interes, fiind caracteristic regimurilor totalitare și dictatoriale, societăților de tranziție și unor societăți democratice contemporane, funcționează, de obicei, în mod organizat și structurat. Dacă în societățile totalitare grupurile de interes ocupă în rol esențial în exutarea puterii, în societățile postcomuniste, dimpotrivă, ele sînt îndepărtate de factorii decizionali. Am putea spune că în unele societăți este vorba de asocierea la guvernare a unor grupuri de presiune cu caracter organizat, ierarhizat, diferențiate funcțional, recunoscute și autorizate de către organele abilitate de stat.

La rîndul său, modelul pluralist de reglementare a relațiilor dintre grupurile de interes și putere, a raporturilor dintre societatea civilă și stat presupune crearea și funcționarea grupurilor cu multiple interese. Adesea ele sunt neorganizate ierarhic și pot fi, în mai multe cazuri, neautorizate (neformalizate) de către stat. În orice caz, practica social-politică a țărilor democratice apusene arată că democrația pluralistă, a cărei trăsătură dominantă este prezența unei multitudini de instituții care permite exprimarea diversității de interese și de opinii ale cetățenilor, constituie un spațiu favorabil pentru existența și funcționarea grupurilor de presiune.

În funcție de formele de interacțiune dintre societatea civilă și stat instituțiile societății civile pot fi divizate în instituții autonome și instituții independente. Dacă instituțiile autonome apar și funcționează în sfera privată a vieții sociale, instituțiile sociale dependente sînt în general create și susținute de către stat. Față de instituțiile autonome și cele dependente statul se manifestă drept

⁶¹ Vezi, spre exemplu: Spîncean S. Domeniile de activitate ale grupurilor de presiune din Republica Moldova. // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XII. – Chișinău, 1999, p.168-183.*

element organizatoric de funcționare și de reglementare a raporturilor instituționale. Drept exemplu în acest sens poate servi activitatea legislativă a statului și a societății civile care îngrădește instituțiile autonome de intervenția excesivă a statului în viața privată a societății. Desigur, societatea civilă elaborează și alte mecanisme de reglementare a raporturilor dintre instituțiile sale și cele statale, cum ar fi mecanismele morale, social-psihologice etc.

În viața practică a țărilor democratice contemporane și a țărilor în tranziție în sistemul structurilor de putere sînt create și funcționează organe speciale de legătură cu societatea civilă și instituțiile acesteia. Direcțiile și formele de activitate ale acestor organe sînt diverse, începînd cu înregistrarea lor, acordarea ajutorului necesar (consultantă, susținerea financiară etc.) și pînă la crearea condițiilor favorabile în funcționarea eficientă a organizațiilor respective. Spre exemplu, în Marea Britanie de mai mulți ani activează Comisia de Binefacere cu funcțiile sale specifice, iar în Franța, Austria, Suedia, Finlanda, Italia, Belgia, Spania și în alte țări pe lîngă organele legislative și executive funcționează diverse comitete, comisii și consilii cu caracter consultativ, la activitatea cărora participă nemijlocit reprezentanții instituțiilor societății civile⁶².

În ceea ce privește Republica Moldova vom sublinia doar că în 1999 se preconiza crearea unui Club Coordonator al ONG-urilor menit să asigure un dialog viabil și permanent între structurile de stat și organizațiile nonguvernamentale (ONG) din republică⁶³. Însă cooperarea dintre societatea civilă și stat decurge, precum se știe, în societățile postcomuniste într-o conjunctură social-economică și politică nefavorabilă, avîndu-se în vedere polarizarea crescîndă a societății moldovenești, deformarea relațiilor sociale, continuarea crizei economico-sociale, iar majoritatea absolută a cetățenilor, deocamdată, nu conștientizează faptul că statul reprezintă doar un element al structurii sociale și nu poate asigura toate aspectele vieții publice.

Una dintre cele mai răspîndite forme de interacțiune între societatea civilă și stat este serviciul delegatului (mandatarului, împuternicitului) parlamentar care controlează respectarea drepturilor și libertăților cetățenilor. Vom aminti că instituția avocatului parlamentar (Ombudsman-ului) din Republica Moldova își are originea în Constituția Suediei din 1809, instituție ce funcționează astăzi în circa

⁶² Vezi mai detaliat: *Политология. – Москва, 1998, c.169-170.*

⁶³ A se vedea: *“Moldova Suverană”, 1999, 17 aprilie.*

80 de țări de pe toate continentele sub diferite denumiri și avînd ca scop ocrotirea drepturilor și libertăților individului în societatea respectivă⁶⁴.

Înființarea acestei instituții (denumită în Suedia Ombudsman, cu semnificație de reprezentant, agent, delegat, împuternicit, cu alte cuvinte, o persoană sau mai multe persoane autorizate să acționeze în numele și serviciul cuiva) a fost influențată de teoria separației puterilor a lui Montesquieu, bazată pe împărțirea și echilibrul puterilor între monarh și parlament. Experiența pozitivă a bunei funcționări a ombudsman-ilor din diferite țări europene a determinat Consiliul Europei să analizeze ideea constituirii unui ombudsman supranațional cu scopul de a apăra drepturile fundamentale ale omului, astfel încît la 23 decembrie 1985 Comitetul de Miniștri a adoptat respectivele Recomandarea 13 și Rezoluția 8, iar Rezoluția 85/8 Consiliul de Miniștri hotărăște ca ombudsman-ii din diferite țări să-și instituționalizeze “întîlnirile cu scopul de a schimba punctele de vedere asupra apărării drepturilor omului față de autoritățile administrative”.

Inspirîndu-se din experiența și constituțiile altor țări, Parlamentul Republicii Moldova la 17 octombrie 1997 a adoptat Legea cu privire la avocații parlamentari, conform căreia funcția principală a instituției avocatului este de a proteja drepturile indivizilor care se consideră victime ale unor acțiuni ilegale ale administrației. De altfel, potrivit rapoartelor prezentate anual de instituția de ombudsman din țara noastră, 7300 de cetățeni au sesizat pe parcursul anului 2000. Centrul pentru Drepturile Omului despre încălcarea drepturilor sociale și economice ale omului, iar în primul semestru al anului 2001 circa 3000 de petiționari s-au adresat aceleași instituții pe motiv că le-au fost lezate drepturile⁶⁵. Această instituție din Republica Moldova, sub denumirea Centrul pentru Drepturile Omului (CDO) și susținută financiar de către Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD este o organizație specializată a ONU), este o instituție statală independentă care nu se substituie altor organe ale puterii executive, nu se

⁶⁴ Vezi: Lazăr C. Rolul și locul avocatului parlamentar (Ombudsman-ului) în Republica Moldova. // “Moldova Suverană”, 1998, 3 februarie; Pușcă B. Avocatul poporului. // *Revistă de filosofie și drept*, 1997, nr.2-3, p.74-78; Pușcă B. Instituția Ombudsman-ului în Suedia. // *Revistă de filosofie și drept*, 1998, nr.1, p.64-67; Сидоров М.И. Институт омбудсмана – что это такое? // “Независимая Молдова”, 1996, 6 июня.

⁶⁵ A se vedea: “Moldova Suverană”, 2001, 15 martie; “Vocea poporului”, 2001, 17 iulie, etc.

suprapune acestora, în sensul de a prelua funcții sau de a adopta măsuri în locul lor.

Instituția avocatului parlamentar, legiferată în Republica Moldova, are în esență sa conceptul unui organ dependent statutar de Parlament cu funcții de supraveghere a respectării legislației, însă în activitatea lor avocații parlamentari sînt independenți de deputații Parlamentului, de Președintele țării și de alte autorități publice. Instituția dată acționează ca un mediator între stat și societatea civilă, între individul lezată și autoritățile de stat centrale și locale, întreprinderile și organizațiile, indiferent de tipul de proprietate și de persoanele cu funcții de răspundere de toate nivelurile. Astfel, Centrul pentru Drepturile Omului constituie o punte de legătură între ONG-uri și organele statale, rolul căruia, după expresia plastică a lui Peter Hosking, consultant superior în cadrul Oficiului Națiunilor Unite al Înaltului Comisar pentru Drepturile Omului (Geneva), este de a fi un “cîine de pază”, adică de a monitoriza situația drepturilor omului⁶⁶.

Se pare că cea mai răspîdită formă de colaborare între societatea civilă și stat în țările democratice occidentale și în cele de tranziție este parteneriatul social (principiu, de altfel, însușit și aplicat pentru prima dată tot în Suedia și mai apoi în alte țări europene), care rămîne a fi metoda principală de soluționare a problemelor apărute în procesul relațiilor de muncă în condițiile economiei de piață. Alternativa acestui principiu este demult cunoscută și anume – forme acute de tensiuni și confruntări sociale dintre muncă și capital cu consecințe negative pentru ambele părți și deci pentru întreaga societate. De aceea relațiile dintre subiecții sociali se formează la diferite niveluri (de la guvern pînă la întreprindere), purtînd diferite forme, uneori pașnice, negociabile, uneori greviste, de confruntare, fapt deja demonstrat de practica implementării nu prea îndelungate a principiului parteneriatului social în țara noastră.

Sensul relațiilor sociale și de muncă totuși rămîne același: pe de o parte, patronul și angajatul sînt dependenți unul față de altul, iar, pe de altă parte, aceștia se află mereu în opoziție reciprocă, deoarece urmăresc diferite scopuri și interese. Doar lucrătorul, în mod obiectiv, este cointerestat să muncească relativ mai puțin, dar să fie remunerat cît mai bine. Patronul, la rîndul său, tinde să cheltuiască pentru salarizare și pentru plățile sociale cît mai puțin, dar să obțină un profit pe cît se poate mai mare.

Contradicția obiectivă descrisă mai sus, care apare în procesul de muncă dintre angajat și patron, este una dintre contradicțiile majore ale procesului de

⁶⁶ Vezi: “Moldova Suverană”, 1999, 19 septembrie.

instituționalizare a societății civile în țările postcomuniste. Pentru minimalizarea acestei contradicții și deci pentru o colaborare neconflictuală între reprezentanții societății civile și statului în mai multe țări s-au constituit câteva modele de parteneriat social (modelul american, modelul germano-scandinav, modelul Europei de Sud, modelul Europei de Est și modelul țărilor în curs de dezvoltare), descrise și analizate de cercetătorul rus V.Mojaev⁶⁷.

Referindu-ne la Republica Moldova, vom menționa că promovarea dialogului social se înscrie în modelul de parteneriat social în țările Europei de Est, fiindu-i caracteristică crearea organelor tripartite la diferite niveluri, piața muncii și legislația muncii nefiind suficient dezvoltate. Cei trei parteneri sociali din republică (Guvern, Sindicate și Patronat) încearcă să promoveze noi modalități de colaborare (între societatea civilă și stat) în scopul implementării unei politici tripartite conștiente întru protejarea socială și economică a cetățenilor țării.

Este vorba, mai întâi de toate, de elaborarea de către Comisia republicană pentru negocieri colective a Concepției pentru dezvoltarea sistemului de dialog social aprobată de către Guvernul republicii la 26 aprilie 1999, în care sînt determinate părțile (subiecții) dialogului de parteneriat social, organele care le reprezintă, precum și obiectivele generale și cele pe termen lung⁶⁸. Concepția dialogului de parteneriat social, sistematizînd multiple formule și direcții de dezvoltare ale acestui dialog, evidențiază rolul contractelor colective de muncă încheiate anual la toate nivelurile (național, ramural și local) între partenerii sociali. Desigur, eficientizarea implementării concepției nominalizate, dinamizarea dialogului social la toate nivelurile vor condiționa o mai bună conlucrare între instituțiile societății civile și cele ale statului.

În concluzie vom sublinia că diverse modele și forme de interacțiune dintre societatea civilă și stat, fiind bine asigurate prin deverse proceduri de coordonare a intereselor și pozițiilor între subiecții sociali pot reduce la minim contradicțiile apărute între aceste două identități sociale. În genere, toate regimurile democratice presupun o interacțiune strînsă între societatea civilă și stat care constituie fundamentul stabilității politice și economico-sociale în societate.

⁶⁷ Vezi mai detaliat: Mojaev V. *Parteneriatul social: esență și contradicții*. // "Vocea poporului", 1999, 26 noiembrie.

⁶⁸ A se vedea: "Moldova Suverană", 1999, 30 martie; 24 aprilie; "Vocea poporului", 1999, 29 octombrie, etc.

МАСС МЕДИА В ФОРМИРОВАНИИ НОВОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В РОССИИ

*Галина МЕЛЬНИК
Россия, Санкт-Петербург
Санкт-Петербургский госуниверситет
Факультет журналистики
Кафедра современной периодической печати
Доктор-хабилитат, профессор*

Политика и журналистика представляют собой взаимосвязанные каналы социального управления. С самого своего рождения СМИ оказались в сфере внимания политики. Не случайно, анализ власти шел параллельно с разработкой теории коммуникации (Х.Арендт, Ю.Хабермас, М.Фуко). Изначально пресса мыслилась как политический институт.

Сегодня как никогда смыкаются журналистика и политика. Можно утверждать, что в политической сфере журналистика предстает как системное, целостное и внутренне дифференцированное образование, причем всегда в роли участницы политических процессов. Причины этого исследователи видят в генезисе российской прессы и состоянии профессионального сознания - "стойкая привычка воспринимать себя как активных и полноправных участников официальной политико-государственной жизни".⁶⁹ В какой-то мере СМИ выступают своеобразным наглядным пособием по физиологии социально-политического процесса.

Вместе с тем в процессе своего исторического развития СМИ приобрели некоторые черты автономной части политической системы общества. Это объясняется, во-первых, общими закономерностями эволюции практически любой подсистемы; во-вторых, спецификой места средств массовой информации в политической системе – между властью и обществом, когда переход СМИ на ту или другую позицию обесмысливает их существование за счет прежде всего утраты важнейшей функции посредника между управляющими и управляемыми.⁷⁰

⁶⁹ Корконосенко С.Г. Политизированная пресса для беспартийной аудитории. // Логос. Слово. Знак. – Санкт-Петербург, 1997, с.45-50.

⁷⁰ Сидоров В.А. Печать и власть ("круглый стол"). // Невский наблюдатель, 1997, №1, с.20.

На профессионально-бытовом уровне политика ассоциируется в общественном сознании с освещением политических новостей и кампаний. Нельзя считать, что все явления, существующие в журналистике, относятся к разряду политических. Однако к политике нельзя отнести лишь узкий спектр тематики публикаций о партийных и государственных учреждениях. В рамках социально-ролевой концепции прессы мы будем считать политику “равноправной” сферой функционирования СМИ. Общественно-политические процессы, в которые вовлечены средства массовой информации, потенциально содержат перспективы общей модернизации Российского общества. Какие внешние и внутренние факторы будут определять развитие и взаимодействие двух общественных сфер - журналистики и политики?

Политический дискурс во многом уже сегодня определяется глобальными изменениями в системе власти, которые происходят в XXI веке. Основными чертами современного политического процесса можно назвать мировую капиталистическую экономику, систему национальных государств, мировой военный порядок, международное разделение труда, либерализацию культуры. Многое в модернизации мировой политической системы будет определяться сбалансированностью процессов глобализации всех стран и регионализации отдельных стран, развития универсальной, интернациональной и местной, национальной культуры; сбалансированностью противоречий между равноправными субъектами, а также развитостью политических институтов.

В условиях глобального противопоставления православно-христианского мира мусульманскому, одних религий – другим, одного образа жизни – другому, одной цивилизации – другой, – резко возрастает необходимость в поиске механизмов урегулирования экстремальных конфликтов, в нахождении компромиссов и тактик сдерживания на мировом, глобальном и локальном уровнях. В решении проблемы недопущения глобального противостояния двух миров политические коммуникации предлагают, незаменимые, наряду с военными и дипломатическими, средства, обеспечивающие поддержку внешнего мира.

Во многом внутривластный процесс в России будет определяться степенью развития демократии, которая не является комплексом раз и навсегда открытых истин, а представляет собой механизм, позволяющий разрешать межгрупповые конфликты и столкновения разных интерпретаций демократических прав и общественных приоритетов. Публичные дебаты,

исследования, распознавание ошибок развития общества, внедрение нововведений, активизация гражданской активности невозможны без широко поставленной системы оповещения населения о происходящих процессах. Здесь роль СМИ вряд ли можно преувеличить.

В сфере политических отношений информация, передаваемая по каналам массовой коммуникации, является способом «опосредования» общечеловеческих потребностей, необходимым условием функционирования политической системы, средством удержания или разрушения идеологических ценностей, элементом политической культуры, обеспечивает принятие политических решений, является стратегическим ресурсом политической власти⁷¹.

Политическая информация в СМИ играет двоякую роль: она и отображает политику и порождает ее. Средства массовой информации помогают созданию связей в сфере политических отношений. По направлению и характеру политической информации можно судить о степени открытости или закрытости общества. В открытой системе культура политических отношений выше, поскольку поток политической информации нарастает в соответствии с требованиями различных дифференцированных социальных групп. Возникает необходимость нахождения общего языка общения, консенсуса интересов, что является главным в стабилизации системы. В закрытом обществе общий климат формируется с помощью однонаправленности официального потока политической информации, оказывающей идеологическое воздействие на население⁷².

После падения коммунистических режимов (вначале в странах Восточной Европы, затем в СССР), распада Советского Союза политический процесс в России приобретает свою специфику. Произошла смена политической моносистемы на полифоническую, увеличилось количество политических сил, участвующих в разработке стратегии и тактики социально-экономического и политического развития. Они получили возможность своего представительства в таких институтах, как Государственная дума, Городские собрания, в которых представлены различные партии и общественные движения. Средства массовой информации в свою очередь обеспечивают представительство всех политических сил, невостребованных

⁷¹ Варданян Е.А. Информационное пространство политики. Автореф. канд. дис. Ростов на Дону, 1997, с.4.

⁷² там же

законодательной и исполнительной властью. Публичную трибуну в лице средств массовой коммуникации получили даже политические “аутсайдеры” («Газета партии национал-большевиков «Лимонка», «Русский порядок», «Наше Отечество», «Дуэль» и др.).

Возрастает интерес к политической проблематике. СМИ начинают выступать в качестве контролера текущей политики исполнительных и законодательных структур⁷³.

Социально-исторический анализ информационной ситуации в доперестроечный период приводил к выводу: административно-командная система осуществляла курс на государственно-идеологическую автаркию; сама печать была “встроена” в систему партийно-государственной власти, она складывалась в условиях гипертрофии централизма, когда деятельность всех социальных институтов регламентировалась государством. Причем “способ организации и функционирования периодических изданий выступал важным компонентом всей информационной политики. В основе модели регулирования журналистики лежали сверхцентрализованное регулирование, обеспечение по преимуществу управленческих задач, унификации журналистской информации в духе политического, идеологического контроля”⁷⁴. Политические реалии 90-х годов внесли значительные коррективы в механизмы функционирования российской прессы, коренным образом изменив ее структурные основы.

В 90-е годы изменился характер проводимой государством политики в информационной сфере; меняется структура информационного обмена в российском обществе. Этот период в истории России характеризуется переносом функции основного информативного производителя от государственной власти к ее институтам, информационным кампаниям и транснациональным конгломератам. Начался процесс разгосударствления прессы, разветвления ее горизонтальной структуры. Традиционному противопоставлению «властные структуры – национальные СМИ» пришла более сложная формула взаимодействия между глобальными и национальными каналами, государственной властью, международными организациями и

⁷³ Сидоров В.А. Печать и власть (“Круглый стол”). // *Невский наблюдатель*, 1997, №1, с.20.

⁷⁴ Ширяева А.А. Журналист в новых социально-политических и экономических условиях // *Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика*. 1991, №2, с.2.

интересами гражданского общества. Усложняются связи между верхними и нижними этажами в информационной индустрии.

Возросло число изданий различных фондов, общественных организаций, движений, кооперативов. Сформировались новые модели и новые формы коммуникации, произошли типологические изменения, связанные с изменением языка и стиля эпохи. Возникла тенденция общественного и информационного саморазвития. Деятельность и существование прессы как системы и как каждого отдельного элемента реализовывалась через самостоятельные и в большинстве случаев децентрализованные действия различных общественно-информационного процесса.

Гласность и отмена цензуры - бесспорные завоевания перестроечного периода - создали принципиально новые условия для работы журналистов. Встала задача надежного информирования не только населения, но и журналистов. Начался процесс создания новых альтернативных агентств "Интерфакс", "Постфактум", "ИМА-пресс" и др. Изменились условия и способы отражения новой действительности. СМИ отказались от пропаганды некой единой для всех "модели жизнедеятельности" в сфере экономики, политики, культуры.

Критерием оценки влияния средств массовой информации на демократизацию образа жизни стала возможность выбора позиции (которая реально обеспечивается только в условиях плюрализма органов СМИ), а также характер ценностного содержания информации (пропаганда демократических ценностей во всех сферах жизни общества), свобода использования СМИ как демократического института общества для выражения своей активности, отстаивания своей позиции, участия в политике и общественной деятельности⁷⁵.

Значительные психологические сдвиги намечались в сознании журналистов. У большинства из них накопились ощущения дисгармонии, напряжения, ролевой конфликтности, "желание преодолеть свою человеческую несвободу, потребность в активном действии. Их индивидуальный и совокупный опыт, знание реальных жизненных проблем, болевых точек социального организма оказались чрезвычайно важными, чтобы средства массовой информации смогли активно включиться в процессы обновления, в борьбу за утверждение демократии и социальной справедливости.

⁷⁵ там же

Время бесконечных экономических и социально-политических перемен подстегивало творческую активность и изобретательность. В период с августа 1991 по осень 1993 года в России наблюдалась беспрецедентная свобода печати, редко встречающаяся в мире. СМИ выражали интересы и цели субъектов информационного процесса и под влиянием мощных факторов (экономических, политических, социальных, духовных) вовлекали в свою орбиту миллионы людей и определяли вектор движения общества и государства. До 1993 г. Россия стабильно шла к системе открытого общества.

В этой ситуации появилось более 2500 новых газет, несколько сотен теле- и радиостанций, конкурирующих в борьбе за рекламу и аудиторию. Начались эксперименты с новыми стилями, жанрами, способами подачи материала. «Помимо необходимости приспособливания к экономическим изменениям, СМИ переживали тот же психологический стресс, который переживала и аудитория: замена старых стандартов и ценностей, которые только предстояло сформулировать и принять»⁷⁶.

По мнению исследователя Л.В.Давыдова, основную тенденцию, определившую формирование нового политического дискурса и его лексическое оформление (в том числе и в текстах СМИ) характеризовали: а) расшифровка и выявление смысла выражений, имевших в социалистических странах негативную окраску – капитализм, частная собственность, свобода, права человека и др.; б) новая интерпретация (опрокидывание смысла понятий и выражений, оцениваемых прежней системой вполне положительно – эффективность производства, управления, кредит, банковские операции и т.д.)⁷⁷.

Ломка привычных стереотипов, переоценка ценностей, осмысление новых реалий - все это нашло отражение в прессе. Журналисты играли большую роль в формировании нового дискурса, приобщая огромные массы людей к анализу различных явлений, поиску путей выхода из кризиса в экономической, социальной, духовной сферах. Данная тенденция

⁷⁶ Шилингер Э. *Проблемы и перспективы развития журналистской этики в России*. - Москва, 1996, с. 3.

⁷⁷ Давыдов Л.В. *Роль прессы в формировании нового политического дискурса в посткоммунистической Европе*. // *Журналистика - XX век: эволюция и проблемы: Тезисы международной научно-практической конференции, 24-25 апреля 1996 г.* – Санкт-Петербург, 1996, с.51-52

проявляется в сверхидеологизации политического дискурса, который создает определенное символическое пространство, в котором фиксировались происходящие в экономике и политике изменения.

В дальнейшем стали происходить сильнее трансформации в сфере журналистики. В условиях, когда не сложилось еще гражданское общество, не сформирован мощный средний класс, не созданы социальные структуры, защищающие общество от потрясений, журналистика как социальный институт, испытывала на себе результаты потрясений. Политические, социальные, духовные отношения, сложившиеся к этому моменту в обществе, неизбежно негативно сказались не только на настроении населения, представителей власти, но и журналистов.

СМИ, вступив в рыночные отношения, стали первыми объектами приватизации, первыми подверглись коммерциализации: условия торга заставили менять сетку приоритетов. Основным стимулом и побудительной силой в профессиональной деятельности стала выгода, зачастую в ущерб объективности и беспристрастности в сборе и распространении информации. Это сдвинуло вектор поступательного движения журналистики к открытому обществу. СМИ начинают играть гипертрофированные роли.

Сегодня приходится констатировать, что СМИ попали под жесточайший экономический пресс рыночных отношений, усиливается давление властных структур, которые действуют старыми методами. Участились случаи преследования журналистов и прямых физических расправ с ними. Снижение платежеспособности массового потребителя информации принципиально изменили ситуацию на информационном рынке. (В 1999 г. в 68 раз произошел спад тиражей). Сформировалась тенденция падения тиражей периодических изданий. Пострадали многие общероссийские и общенациональные издания.

Редакторы изыскивали финансовые возможности для выживания своих изданий и одновременно боролись за свою независимость. Однако они постоянно оказывались втянутыми в политические интриги. «Политизация СМИ приобретала какой-то пошло-вульгарный, бесстыдный характер, когда представители различных властных структур без зазрения совести превращали печатные издания, финансируемые за счет федерального или местного бюджета, в рупоры собственных идей»⁷⁸. У СМИ появились

⁷⁸ Дзялошинский И.М. *Российский журналист в посттоталитарную эпоху. Некоторые особенности личности и профессиональной деятельности.* - Москва, 1996, с.16.

конкретные хозяева, которые в обмен на финансовые дотации потребовали реальной информационной поддержки, формирования выгодного для них общественного климата.

Сегодня местные СМИ контролируются губернатором или другими структурами региональной власти (80% изданий в регионах учреждены и соучреждены региональными властными структурами и обслуживают интересы своих патронов), растет число нечитателей и не только по причине нехватки денег на покупку или подписку периодики. СМИ все заметнее теряют доверие из-за искажения реальной картины жизни и все отчетливее видимой читателю и зрителю сервильности. Общественный диалог, начатый в годы перестройки и даваемый прессе с шанс стать органом публичного дискурса, основным субъектов политики, был прерван. СМИ дрейфовали к привычным функциям агитпропа⁷⁹. Выживали СМИ от государственных дотаций. 1999 г. объем затрат на производство печатной продукции в России – от 50 до 120 млрд. долларов.

Либерализация сделала СМИ банкротами. Рекламный рынок только зарождался, отсутствие рекламы не давало возможности прессы развиваться. Начинающие СМИ брали кредит. Вначале их скупали из соображений престижности, позднее – в целях усиления публичного влияния на власть.

Процесс коммерциализации прессы шел поэтапно: 1) редакция – единственный учредитель издания; 2) поиск спонсора, который становится учредителем; в) превращение СМИ в акционерное общество открытого типа; г) скупка акций АО, покупка контрольного пакета крупной финансово-политической группой. Последняя использует средство массовой информации для борьбы с конкурентами как давление на политическую власть⁸⁰.

Финансово-промышленные и финансово-политические группы (в основном московские банки) активно скупали акции открытых акционерных обществ, созданных СМИ. Почему это стало возможным? Экономика строилась на идее монитаризма, жестко проводилась денежно-кредитная политика с опорой на частных инвесторов. Но в условиях неустойчивой

⁷⁹ Реснянская Л.Л. Топология СМИ в политическом пространстве постсоветской России. // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. 2001, №1, с.42.

⁸⁰ Ворошилов В. Интервенция частного капитала в журналистику. // Невский наблюдатель. 1999, №1, с.22

экономики кредиты шли не на основные фонды – реконструкцию и модернизацию производств, а на оборотные фонды – сырье и материалы. Вкладывать деньги в производство стало невыгодно.

Часто СМИ втянуты в политическую борьбу не столько на политических началах, сколько на коммерческих. Растет число субъектов политической информации, интенсифицируются политические коммуникации. Средствам массовой информации отводится роль объекта политических PR, через который разыгрываются «сценарии» политической борьбы, моделируются ситуации. СМИ выступают проводником мнения высшего информационного менеджмента, акционеров, учредителей, спонсоров. Но доминирующая роль в производстве политических новостей принадлежит корпоративным и групповым структурам, в том числе политическим элитам, навязывающим свои интересы СМИ.

В определении политического дискурса последнего десятилетия сыграла определенную роль партийная пресса, явившаяся признаком становления российской многопартийности. Практически каждый канал информации пытается повернуть и власть, и народ в русло своих политических интересов, что приводит к противостоянию с властями и другими СМИ. Вступают в силу дезинтегрирующие СМИ факторы. В журналистской практике наблюдается развитие двух направлений: 1) органов информации державно-государственной ориентации и 2) почвенно-националистического склада⁸¹.

Вливания крупных финансовых корпораций в развитие некоторых СМИ обеспечивают реконструкцию и воспроизводство элиты и выражение ее интересов. Исследования в ракурсе изучения журналистской элиты подтверждают определенную политическую направленность различных СМИ и отдельных журналистов (правительственные, антиправительственные и нейтральные издания). Те, кто не находит возможности ангажировать крупные издания и использовать власть в своих интересах, пытаются организовать свои печатные органы, противостоящие “коррупцированным” властвующим демократам. Так формируется вторая ветвь политических изда-

⁸¹ Сморгун А., Семенов В. Политология. – Санкт-Петербург, 1996, с.125; Назаров М.М. Представление о прошлом, будущем, настоящем в политической культуре общества. // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. 1996, №3.

ний. Все более яркой становится палитра левых, ультралевых патриотических и националистических изданий.

Ряд других факторов российской действительности определяет сегодня развитие общественно-политического процесса. Идет процесс формирования “нового правящего класса”, демонстрирующего достаточно ясно выраженную авторитарную тенденцию в стремлении играть посредническую роль между обществом и политикой⁸². Некогда характерное лишь для западных демократий явление - политическая элита - стала признаком российской политики, которая унаследовала не только политические доктрины, неизменное воспроизводство и реализацию властных функций, но и механизм формирования элит и все свойства психологического перерождения, связанного с “издержками” политической борьбы.

Элиту объединяют общность социального поведения, совпадение коренных интересов, чувство принадлежности к касте избранных, которое испытывает каждый ее член. Это организованная страта, хотя ее нельзя отнести к институализированной системе. Элита преследует узкокорпоративные интересы. Отсюда увеличение отрыва масс от власти всех уровней. К правящей элите относят Президента, вице-премьера, госсекретаря, членов Правительства, руководителей администрации Президента, членов правительства, руководителей местной администрации, военное чиновничество.

Современные исследования массового политического поведения и поведения лидеров обнаружили признаки особого поведения элит: борьба за власть, неконтролируемая ни со стороны центра, ни со стороны общества; укрепление бюрократического аппарата; политический цинизм; обезчеловечивание политики, разрыв политических процессов от прав человека и гражданских свобод, поощрение злоупотреблений и коррупций; сотрудничество представительной власти с организованной преступностью, стремление криминальных структур провести своих представителей в органы исполнительной власти⁸³.

⁸² Киселев Ю.Ю. *Социально-психологические аспекты функционирования политической элиты. Особенности воспроизводства и практика властвования на материале эмпирических исследований американских ученых*. - Москва, 1995.

⁸³ Галактионов В.И. *Некоторые аспекты формирования политической элиты в процессе демократизации современного российского общества. // Политическая теория и практика: тенденции и проблемы. Вып. III. (Отв. ред. В.С. Овчинников)*. - Москва, 1995, с. 13-18.

Сращивание политических и экономических элит привело к тому, что скопилось колоссальное количество средств в руках немногих («семибанкирщина»). От попавших в экономическую зависимость СМИ требуют, чтобы они не трогали определенные финансово-политические группы. Значительное количество эмпирических данных, полученных в ходе социологических исследований кафедры социологии журналистики Санкт-Петербургского госуниверситета позволяют судить о том, что и в журналистской среде началось оформление профессиональной элиты. Здесь начинают действовать свои стандарты, механизмы протекционизма, финансовой поддержки, династические традиции, связь с популярными политиками, влияющие на профессиональную карьеру, престиж журналиста, возможности самовыражения в уважаемых СМИ.

В российских условиях «правление элиты осуществляется за счет атрибутов власти», контроля за распространением идей и социальной информации, что является необходимым для реконструкции власти⁸⁴. Как показывают исследования, одним из условий существования элит является реализация их политических доктрин в массовом сознании, достижение психологической поддержки общественности. Этим обусловлен огромный интерес политиков к прессе. Российская элита осознает роль СМИ как прообраза мощнейшего «информационного» оружия XXI века. Но уже сегодня информация становится талисманом и символом политического влияния.

В России сегодня активно развивается новая информационная система - политический PR, воспроизводящий типы и характер политических решений при помощи, прежде всего, СМИ. Система действует в сфере публичной политики. Журналистика и PR внешне выглядят естественными партнерами. В идеале - это система оптимизации политического процесса, сочетающая интересы всех групп общества. Целевые установки PR и журналистики, на первый взгляд, совпадают. Это - установление партнерских отношений между властью и формирующимися институтами гражданского общества, что практически невозможно без хорошо налаженных информационных потоков с обратной связью. Именно СМИ способны решать эту задачу. Однако сложившаяся в России система взаимодействия государ-

⁸⁴ Давыдов Л.В. Роль прессы в формировании нового политического дискурса в посткоммунистической Европе. // *Журналистика - XX век: эволюция и проблемы: Тезисы международной научно-практической конференции, 24-25 апреля 1996 г. – Санкт-Петербург, 1996, с.51-52.*

ства, PR и журналистики оказывается пока не способной защитить интересы граждан, удерживать баланс сил, обеспечивать развитие гражданских, демократических, самоуправленческих традиций.

Взаимодействие политической элиты, особенно в той ее части, которая имеет властные полномочия, с журналистским корпусом определяется несколькими противоречивыми тенденциями, подчас взаимоисключающими друг друга, но практически всегда взаимосвязанными. Совершенно справедливо политолог В.А.Сидоров замечает, что “доминирование той или иной тенденции можно считать символом того типа и уровня политической культуры, которая образуется на локальном поле взаимодействия элиты и СМИ”⁸⁵.

Очерчивая права субъектов во взаимоотношении, В.А.Сидоров подчеркивает, что власть имеет право претендовать на широкое и объективное освещение в СМИ ее деятельности, использовать массовую коммуникацию как канал управления. Представители власти считают, что обладают легитимным правом на производство политической информации. Вместе с тем стремление власти контролировать деятельность СМИ может привести к стагнации общественных отношений, вырождению элиты, социальным потрясениям, приводит к разрыву между ожиданиями “низов” и намерениями “верхов”⁸⁶.

Отсюда важен концептуальный вывод: СМИ, лишенные возможности реального отражения политической ситуации, не могут адекватно оценивать политические процессы, состояние конфликтов, поэтому не способны влиять на правильные решения, в конечном итоге утрачивают свои природные функции и деградируют.

В свою очередь общество вправе требовать от СМИ объективного и широкого обсуждения существующих проблем, объективного показа полноты жизни. Оно также вправе ожидать от СМИ отражения плюрализма мнений. Однако общество может быть агрессивным по отношению к прессе, например, выступать против всякого инакомыслия, подвергая остракизму всех инакомыслящих⁸⁷.

⁸⁵ *СМИ и власть (“Круглый стол”). // Невский наблюдатель, 1997, №1, с. 9.*

⁸⁶ *Авраамов Д. Не всегда мила свобода. // Журналист, 1997, №10, октябрь, с.1.*

⁸⁷ *Киселев Ю.Ю. Указ.соч.; его же: Социально-психологические аспекты функционирования политической элиты. Особенности воспроизводства и практика*

СМИ являются не только техническим каналом ретрансляции политической продукции. В какой-то степени, они занимают автономное место в поле ее производства. Газеты, радио, телевидение в явной или неявной форме стремятся продемонстрировать, что они представляют интересы своих аудиторий, и таким образом легитимируют свое право на собственное участие в политической индустрии. Однако нельзя не согласиться с мнением политолога Д.А.Авдиенко в том, что продукцию журналистов (комментарии СМИ, аналитические статьи и т.д.) нельзя считать сугубо “авторскими интерпретациями”, не зависящими от политической конъюнктуры. Журналисты призваны учитывать не только позицию собственного издания, свои убеждения, но позиции возможных конкурентов в этом поле. Очевидным является и то, что они должны согласовывать эти позиции с ориентациями аудитории⁸⁸.

Средства массовой информации вправе ожидать и от политической элиты, и от общества в целом содействия сотрудничества политиков и рядовых граждан. Независимые и полезные обществу СМИ должны иметь достойный статус, в том числе и материальный. Только при этом условии раскрепощается творческий потенциал журналистов, повышается их ответственность.

Союзом журналистов России и Фондом защиты гласности реализован двухгодичный проект «Общественная экспертиза», в соответствии с которым составлена карта благоприятных, «средних» и неблагоприятных регионов России с учетом состояния средств массовой информации. 800 томов – итог «Общественной экспертизы» – «анатомический атлас» свободы слова в России. Изучено положение дел с прессов в 87 из 89 территорий, составляющих Российскую Федерацию⁸⁹. Цель – выяснить, насколько свободно движется информация в каждом регионе. Учитывалось: а) насколько в регионе для журналистов свободен доступ к информации; б) насколько там свободен издатель и вещатель; в) каковы условия распространения печатных СМИ. Не выявлено ни одного благополучного (даже Москва – неблагополучна). По шкале свободы доступа к информации Москва занимает

властвования на материале эмпирических исследований американских ученых).
- Москва, 1995.

⁸⁸ Там же, с.12.

⁸⁹ Симонов А. Анатомия свободы (Рубрика: Пресса и власть). // Журналист, 2000, №12, декабрь.

71 в 1999 и 79 – в 2000 г. В ряде субъектов Федерации действует законодательство, ухудшающее положение местных СМИ.

Москва, например, попала в число самых неблагополучных регионов по таким критериям, как степень закрытости столичных чиновников от журналистов и отношение местных госструктур к СМИ. И это несмотря на то, что в столице изобилие коммуникативных потоков, которым позавидует любой региональный журналист.

Официально запрещенная законом цензура сегодня имеет скрытые формы: контроль негласно устанавливается за источниками информации. Обстановка секретности неизбежно приводит тому, что манипуляторы сами оказываются манипулируемыми. Такая обстановка является питательной средой для коррупции, принятия преступных и неэффективных решений.

Насчитывается очень небольшое число изданий, способных выжить самостоятельно. Редакции газет стремятся скрыть свой бюджет, так как он может наглядно свидетельствовать об источниках финансирования. Все это сужает возможности СМИ. Редактор любой газеты или журнала реально знает, какие силовые потоки действуют на его средство массовой информации, он знает, кого нельзя критиковать, кого нельзя рекламировать, какие имена нельзя произносить.

Редакционная цензура выходит сегодня на первое место. “Место редактора влиятельной газеты и директора телекомпании, - замечает Д.Авраамов, - на самой вершине политического Олимпа, никак не ниже министров и воротил бизнеса. Включение 6-7 журналистов в список ста ведущих российских политиков на страницах “Независимой газеты” – реликт этих амбиций, утешительный заезд для давно утративших независимость теле- и пресс-генералов”⁹⁰. Налицо гипертрофированное понимание своей роли во взаимоотношениях с властью, ее преувеличение.

Вторая проблема – существование института учредительства. Мониторинг нарушений в сфере информационной деятельности, осуществляемый Фондом защиты гласности, показывает, что в последнее время этот институт стал использоваться не только как средство для эпизодического воздействия на редакцию, но и средство постоянного надзора. Сам институт учредительства пытаются превратить в систему государственного управления СМИ.

⁹⁰ Аврамов Д. Не всегда мила свобода. // Журналист, 1997, №10, октябрь, с.1.

Современный этап взаимодействия СМИ и власти ознаменован полным разделом информационной собственности, которая, по меткому выражению исследователя В.И.Тхагушева, стала “первым жертвоприношением” для рыночной стихии, что породило коррупцию в СМИ, ангажированность изданий и каналов⁹¹. В нынешней ситуации резкого обострения политического противостояния внутри правящей элиты, намечающимся ее расколом, заметно усилилась борьба за передел отечественного информационного рынка. Точкой напряжения в этом переделе явилась история с холдингом Медиа-Мост и частным каналом НТВ⁹².

Обычным делом стали завуалированная реклама и продажа “участков” информационного поля. Политическая элита также использует в широких масштабах возможности журналистики для воспроизводства своего типа субкультуры, который “фильтрует” поведенческие акты через “санитарно-идеологическую призму”, причем постоянно способствует формированию искусственной информационной среды.

По наблюдениям современных политологов сегодня в России происходит “мутация” политической системы и ее информационного ресурса - СМИ. Многие руководители теле- и радиокompаний, известные журналисты как о само собой разумеющемся, говорят сегодня о сотрудничестве СМИ и власти.

Так, бывший руководитель ОРТ, а ныне председатель комитета по телекоммуникациям и СМИ А.Лысенко заявляет: “СМИ всегда будут обслуживать избирательные кампании. Такая у них работа”⁹³; бывший диктор ОРТ Т.Комарова рассуждает: “Мы можем говорить то, что хотим (иногда). Власть на это не реагирует, выработав своего рода защитный механизм... Даже по отдельным программам можно определить, кто стоит за его спиной, вернее, чьи деньги. И это на самом деле не так страшно”⁹⁴.

⁹¹ Тхагушев В.И. *Журналистика смутного времени в аспекте общественного мнения. // Журналистика - XX век: эволюция и проблемы: Тезисы международной научно-практической конференции 24-25 апреля 1996 г. – Санкт-Петербург, 1996, с.45.*

⁹² См.: Пьяных Г. Канал «Московия» повторил трагедию НТВ в виде фарса. // «Коммерсантъ», 2001, 28 апреля; Логинов М. НТВ уволено? // «Невское время», 2001, 4 апреля и др.

⁹³ «Коммерсантъ Daily», 1997.

⁹⁴ «Культура», 1997, 22 марта, с.10.

Подобные же мысли высказывает известный деятель искусств, автор нашумевшей выставки “Компромат. Как это делается?” М.Гельман. Рассуждая о возможностях публицистики и искусства, он упоминает о “программировании чувств” аудитории, создании виртуальных образов, угадывании реакции аудитории, способности изменять смыслы. Понимая опасность этого, он, тем не менее, участвует в пропагандистской кампании и заявляет прямо о своих политических намерениях: “Разрушить образ народно-патриотической коалиции как единого целого”, показывая ее представителей как “мало привлекательные осколки, склеенные жадой власти. В этом высказывании заключается признание необходимости манипулирования людьми средствами информации и искусства”⁹⁵.

Руководитель “Телеслужбы новостей” ТВ-6 А.Гурнов, характеризуя деятельность трех мощных телеинформационных служб “Сегодня”, “Время” и “Вести”, подчеркивает их назначение - обслуживать государство и государственные институты. “Вы же понимаете, независимых нет. Просто надо отличать ангажированность от принадлежности”⁹⁶. При этом замечает, что у ОРТ игра сложнее: оно должно маскировать государственные интересы под общественные.

Выявляется парадокс: открытость деятельности СМИ, свобода потоков информации, разнообразие источников лишь усиливает возможность политических манипуляций. Освободившись от открытого государственного диктата и партийного диктата, СМИ попали в новую зависимость - от многопартийных и денежных интересов.

Характер взаимоотношений СМИ и власти нередко приобретает уродливые формы. С обеих сторон проявляется амбициозность, по отношению друг к другу эти структуры часто занимают суперпозицию, позволяющую им предъявлять взаимопетензии, поучать, шантажировать, развязывать истерию вокруг малозначимых фактов. На страницах некоторых газет появляется площадная брань, “фальшивки”, “сфабрикованные” факты, компроматы. В свою очередь представители власти разных уровней часто дают повод к таким “выступлениям” газет или снабжают журналистов такого рода “продукцией”. Нарушаются правила политической игры. Практически

⁹⁵ «Культура», 1997, 1 февраля.

⁹⁶ Вараинович С. Фабрикант новостей. Отделяйте принадлежность от ангажированности (интервью с А. Гурновым). // «Общая газета», 1997, 11-17 декабря.

отсутствует самоконтроль, что позволяет представителям и власти, и журналистике выходить за рамки дозволенного.

Политическая жизнь общества стала показываться через систему компроматов, в лицах, путем показа сенсаций из жизни московских и региональных политиков, где власть имущие изображаются в неприглядном виде. Практически все известные политические и государственные деятели окружены сплетнями и слухами, распространяемыми по многочисленным информационным каналам (В.С.Черномырдин, А.С.Чубайс, Б.А.Березовский и др.). В целях политического заказа отдельные журналисты не гнушаются собирать компромат даже на собственных собратьев.

Эти явления связываются с тенденцией к деполитизации населения, массовой утратой идентификации, возрастанием роли аскриптивных статусов, что заставляет журналистов заботиться о психологических разрядках аудитории. Отсюда появление развлекательно-потребительских и прагматических сторон новой журналистики.

Научные исследования последних лет показали, что резко возрос уровень бульварно-развлекательной, сенсационной, сексуально-эротической прессы, использующей политические сюжеты и мотивы. “Мыльные” политические оперы о войне между финансово-промышленными кланами, триллеры с известными “героями”, создаются мастерами политических интриг и провокаций для “гипнотизации” общественного сознания.

Таким образом, российская журналистика сегодня представляет собой немаловажную часть сложившегося истеблишмента, она сущностно вовлечена в политические процессы, происходящие в обществе, активно участвует в формировании вновь включающихся в общественную жизнь поколений в духе частнопредпринимательской идеологии и психологии, прославлении капиталистической демократии. Умело используя процессы политизации массового сознания, улавливая общественные настроения, СМИ, с одной стороны, играют значительную роль в ограничении власти, конкретных политических действий правящих кругов, в разоблачении вопиющих нарушений закона, а с другой, - способствуют упрочению определенных властных структур, поддерживают отдельных лидеров и политические группы.

Наметившийся рост участия населения России в политике выводит на новый уровень отношений массы и властные структуры, последние все больше апеллируют к их волеизъявлению, отрабатывая при этом приемы

завоевания власти, многие из которых заимствованы из практики маркетинга и рекламы.

В связи с этими негативными тенденциями остро стоит вопрос о формировании политической культуры, политических отношений и выполнении норм элементарной этики в профессиональной деятельности журналистов и политиков.

МОЛДАВСКИЕ ГАСТАРБАЙТЕРЫ В ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЕ: СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ⁹⁷

Валерий МОШНЯГА
Республика Молдова, Кишинэу
Молдавский госуниверситет
заведующий кафедрой политологии
доктор-хабилитат, профессор

Одним из приоритетов внешней политики Республики Молдова является вхождение в Европейский Союз. На этом пути страной проделаны определенные шаги. Однако говорить о полноценной интеграции Молдовы в данное сообщество европейских государств в обозримой перспективе еще рано. Значительно большего добились молдавские граждане, которые своей индивидуальной трудовой деятельностью (как легальной, так и нелегальной) открывают для себя Европейский Союз, стремятся интегрироваться в западноевропейское общество. Сегодня уже можно констатировать формирование в западноевропейских странах достаточно многочисленной трудовой молдавской диаспоры.

⁹⁷ В данном материале приводятся некоторые результаты нашего исследования, выполненного в рамках проекта «Трудовая и коммерческая миграция как средство адаптации к экономическому кризису в странах СНГ» (грант Фонда Мак-Артуров № 99-56538-GSS). Руководитель проекта Ж.А. Зайончковская (Независимый Исследовательский Центр по миграции стран СНГ и Балтии).

Основные причины трудовой миграции населения Республики Молдова.

Распад Советского Союза и становление независимого молдавского государства. В результате распада СССР экономика республики утратила такие основополагающие качества успешного функционирования и развития как целостность и (при всей условности термина) самодостаточность, что обрело страну, помимо других, не менее важных причин, на глубокий экономический кризис.

Становление открытого демократического молдавского государства. Утверждение Молдовы как независимого, демократического государства сопровождалось либерализацией процедур въезда и выезда, способствовало активному включению страны в мировые миграционные процессы, в том числе и в трудовые. Это касается как молдавского населения, ищущего счастья в трудовой миграции в зарубежье, так и иностранных граждан, которые стремятся найти себя, занимаясь легальной и нелегальной трудовой деятельностью в Республике Молдова.

Становление рыночного демократического молдавского государства. Демократические трансформации существующей экономической, политической и социальной систем на постсоветском пространстве не могут дать в краткосрочной перспективе (и не дали) положительного эффекта. И это лишь усугубило кризис, тяжелое положение страны, подавляющей части ее населения. Экономический кризис и спад производства, инфляция, растущая структурная безработица, сокращение расходов на социальную сферу оказали определяющее воздействие на развитие миграционной ситуации в Молдове.

Становление Молдовы как независимого государства дало импульс появлению и иных не российских, восточных направлений в трудовой миграции молдавского населения. Наряду с традиционной миграцией молдавской рабочей силы на восток, в Россию (что было обусловлено веками сложившейся общностью социокультурных, языковых, кровнородственных и профессиональных связей), постепенно возрастает значение и западноевропейского вектора в трудовой миграции.

Этому благоприятствовала практически равноудаленность Молдовы как от средиземноморских стран, так и от Москвы, России, близость романской языковой группы для молдаван, тюркской языковой группы для гагаузов, славянской языковой группы для рускоязычных граждан Молдовы, сложившаяся сеть знакомых через еврейско-молдавскую диаспору в

Германии, Израиле, других странах. Кроме того, подчеркнем, что сегодня русскоязычная среда во многих европейских странах является ощутимым явлением. Следует также учесть и то, что оплата труда на западе выше, чем в России. И еще одно важное обстоятельство: - криминогенность, полицейский и чиновничий беспредел в странах Европейского Союза не идут ни в какое сравнение с ситуацией в Российской Федерации как основного потребителя молдавских трудовых мигрантов на постсоветском пространстве.

* * * * *

Итак, сколько же молдавских граждан работает сегодня в западных странах? Прежде чем дать ответ на этот вопрос, постараемся выяснить общее количество молдавских гастарбайтеров, как в странах СНГ, так и вне постсоветского пространства.

Объемы трудовой миграции молдавского населения

До недавнего времени вопрос об общей численности трудовых мигрантов не был актуальным и для общественного мнения страны. Государственные структуры оперировали и оперируют данными в пределах 10-15 тысяч человек, которые имеют официальные трудовые контракты зарубежом. При этом большая часть людей, имеющих индивидуальные трудовые контракты, находится в России, в Израиле и в Украине⁹⁸.

Только в последние 2-3 года официальные структуры Молдовы стремятся выявить более полную картину молдавской трудовой миграции, в том числе и нелегальной. В силу этого и общественное мнение страны стало оперировать более массовыми цифрами, характеризующими численность трудовых мигрантов. Однако эти цифры чаще всего являются результатами только экспертных оценок. И тут также нет единого подхода: экспертные оценки варьируются от 100 до 600 тысяч человек.

⁹⁸ Цит.: Мошняга В. Независимая Молдова и миграция. / «Perspectiva». – Кишинэу, 1999, с.113. Данные Министерства труда, социальной защиты и семьи Республики Молдова за 1998 год показывают небольшое возрастание численности официальных трудовых мигрантов зарубеж – 12.763 человека (цит.: De saracie, moldovenii se vand la negru in occident. // “Flux”, 1999, 3 decembrie).

Так по экспертным оценкам Центра стратегических исследований и реформ количество трудовых мигрантов измеряется цифрой чуть более 100 тысяч человек⁹⁹.

Экспертные оценки специалистов представительства Мирового Банка в Молдове исходят из того, что за пределами страны ежегодно работает не менее 150 тысяч человек. В летний период, во время сезонных сельскохозяйственных работ и реализации сельскохозяйственной продукции численность трудовых мигрантов практически удваивается, составляет 300-400 тысяч человек в год¹⁰⁰. Согласно информации Службы информации и безопасности Республики Молдова¹⁰¹ за пределами страны «незаконно работают свыше 600 тысяч граждан».¹⁰²

Нам представляется, что в Республике Молдова имеется не менее 450-500 тысяч трудовых мигрантов¹⁰³. Эти данные подтверждаются результатами социологических исследований, проведенных нами среди населения страны в сентябре-ноябре 1998 года (по общенациональной выборке был опрошен 1.621 респондент). С целью заработка после 1991 года выезжали в государства «старого зарубежья» члены семей каждого седьмого респондента (14,4%), в то время как в государства «нового зарубежья» - члены семей каждого четвертого респондента (26,6%)¹⁰⁴.

В то же время эти данные подтверждаются косвенно и официальными структурами. В частности министерством транспортов, фиксирующим зарубежные пассажирские перевозки автомобильным (автобусы) и железно-

⁹⁹ См.: «Независимая Молдова», 1999, 3 декабря.

¹⁰⁰ Moldova. // CIS Migration Report. 1996. / ИОМ. – Jeneva, 1997, p.83.

¹⁰¹ Так с января 2000 года называется бывшее Министерство национальной безопасности страны.

¹⁰² Пасат В. Исход. // «Независимая Молдова», 2000, 22 февраля.

¹⁰³ См.: Мошняга В., Коман А., Краузе А., Руснак Г. Миграционные потенциал Молдовы в контексте европейской интеграции. // Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene. / «Perspectiva». – 2000, p.374; Мошняга В., Евдокимова Л., Коман А., Краузе А., Руснак Г. Трудовая миграция в лицах: люди и судьбы. / «CAPTES». – Кишинэу, 2000, с.11.

¹⁰⁴ См.: Мошняга В. Независимая Молдова и миграция. / «Perspectiva». – Кишинэу, 1999, с.165, 167.

дорожным транспортом¹⁰⁵. Это подтверждается и официальными данными Департамента паспортизации и документации населения Министерства внутренних дел Республики Молдова¹⁰⁶ о выдаче паспортов молдавским гражданам¹⁰⁷.

Отметим, что реальные годовые объемы миграционных потоков будут еще больше, если учесть зарубежные пассажирские перевозки личным автотранспортом, гражданской авиацией, чартерными рейсами как молдавских, так и иностранных автобусов и маршрутных такси. Несомненно, что в зарубежные страны молдавские граждане едут не только на заработки, но и по служебным делам, на отдых, в туризм, на учебу. Несомненно, что в условиях тяжелого социально-экономического положения в стране, низкого уровня доходов основной массы населения, большая часть, выезжающих за рубеж, едет с трудовыми, а не с развлекательными целями.

В то же время важно отметить, что данная цифра отнюдь не свидетельствует о том, что полмиллиона молдавских граждан одновременно пребывает на заработках за рубежом. В ином случае это нашло бы отражение на результатах выборов органов власти, происходящих у нас практически ежегодно¹⁰⁸.

Представляется существенным определение количества людей, которые находятся в краткосрочных, среднесрочных и долгосрочных трудовых поездках. Это трудовые коммерческие мигранты («челноки»)¹⁰⁹, сезонные

¹⁰⁵ Данные Министерства транспортов Республики Молдова за 1998 год. По нашим оценкам пассажирооборот, его объемы в 1999 и 2000 годы не уменьшились.

¹⁰⁶ Ныне Департамент информационных технологий при Правительстве Республики Молдова.

¹⁰⁷ См.: «Независимая Молдова», 1999, 10 декабря.

¹⁰⁸ См.: Электоральные технологии и президентские выборы. / «CAPTES». – Кишинэу, 2000, с.102.

¹⁰⁹ Строго говоря, «челноки» не являются трудовыми мигрантами. Продолжительность их поездки измеряется нередко несколькими днями. И, в силу этого, они в большей степени характеризуют не миграцию, а миграционную мобильность населения. (См.: *In-depth Studies on Migration in Central and Eastern Europe: the Case of Poland*. / UNECE, UNPF. *Economic Studies No.11*. – New-York – Geneva, 1998; Пирожков С., Малиновська О., Марченко Н. *Зовнішня міграція в Україні: причини, наслідки, стратегії*. - Київ, Національний інститут стратегічних досліджень, 1997; Хомра О., Пирожков С., Малиновська О. *Структура і*

трудоуые мигранты¹¹⁰ и гастарбайтеры, работающие по найму на долгосрочной основе и нередко становящиеся невозвратными иммигрантами¹¹¹.

Наше исследование трудовой миграции городского населения¹¹² Республики Молдова показало, что трудовые мигранты распределяются по продолжительности зарубежной трудовой поездки следующим образом «челноки» – 23,1%; гастарбайтеры, занятые на сезонных работах, – 36,8%; гастарбайтеры, занятые на долговременном найме – 40,1%¹¹³. Несомненно, что в целом по стране распределение по вышеназванным категориям среди людей, занятых трудовой и коммерческой миграцией, несколько иное, обусловленное тем, что среди сельского населения (в силу специфики как

напрямки міграційних потоків населення України (заклучний науковий звіт по проекту). – Київ, Представництво МОМ в Україні, жовтень 1998.

¹¹⁰ Наши исследования выявили 3 основных пика сезонных выездов молдавских трудовых мигрантов зарубеж. Это февраль, май и август месяцы. (См. Мошняга В. «Чемодан, вокзал ... и далее везде»: трудовая и коммерческая миграция городского населения Молдовы по результатам социологического исследования. // Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы. / CAPTES. – Кишинэу, 2000).

¹¹¹ Эта категория трудовых мигрантов находится в зарубежье нередко более одного года и фактически уже является трудовыми иммигрантами. Более того, эти люди нередко уже имеют гражданство страны приема и собираются остаться на постоянное местожительство (См.: Мошняга В., Евдокимова Л., Коман А., Краузе А., Руснак Г. Трудовая миграция в лицах: люди и судьбы. / «CAPTES». – Кишинэу, 2000). В данном случае мы сталкиваемся с феноменом безвозвратной миграции.

¹¹² Исследование было проведено по национально-репрезентативной выборке в декабре 1999 года – январе 2000 года. На первом этапе был опрошен 1141 городской житель в 26 городских населенных пунктах страны и были выявлены городские домохозяйства, в которых имеются трудовые мигранты; определена количественная пропорция, характеризующая распространенность трудовой миграции среди городских домохозяйств (28,7%). На втором этапе было обследовано 328 домохозяйств трудовых мигрантов; по проблемам эффективности трудовой миграции были опрошены 212 трудовых мигрантов и 116 членов их домохозяйств.

¹¹³ См.: Мошняга В. Научный отчет по результатам социологического исследования городского населения Молдовы, выполненного по проекту «Трудовая и коммерческая миграция как средство адаптации к экономическому кризису в странах СНГ» (грант Фонда МакАртуров № 99 56538-GSS). – Кишинэу, 2000.

сельских поселений, так и характера трудовой деятельности) доля «челноков» значительно ниже, практически отсутствует, а преобладают гастарбайтеры, занятые сезонной работой и долговременным наймом.

Правота наших цифр подтверждается и данными Департамента статистики и социологических исследований, который, исходя из проведенных ежеквартальных исследований домохозяйств, оперирует цифрой в 153 тысячи трудовых мигрантов¹¹⁴. Суть в том, что социологи Департамента статистики и социологических исследований включают в трудовые мигранты только тех молдавских граждан, которые отсутствуют на данный момент в домохозяйстве более трех месяцев. Соответственно, «челноки», «вахтовики» и «сезонники» не попадают в эту категорию трудовых мигрантов. При этом следует учесть, что социологи Департамента представляют одну из государственных структур, от которых люди не ждут помощи. Более того, нередко стремятся скрыть требуемую от них информацию.

При пересчете результатов наших исследований по методологии Департамента статистики и социологических исследований цифры будут соотносимы: 170–200 тысяч человек. Однако нам представляется, что в таком случае (использование методологии Департамента статистики и социологических исследований) утрачивается значительная и существенная часть информации о процессах трудовой миграции молдавского населения.

Основные направления трудовой миграции молдавского населения

Если ранее ведущей была тенденция трудовой миграции молдавского населения в государства СНГ, в первую очередь, в Россию¹¹⁵, то ныне помимо традиционной трудовой миграции на восток появляются и западный и юго-западный вектора трудовой миграции. При этом отметим, что по-

¹¹⁴ *Evolutia social-economica a Republicii Moldova in anul 2000. Editie anuala. / Ministerul economiei si reformelor al Republicii Moldova. – Chisinau, martie 2001, p.31*

¹¹⁵ *Подобный приоритет трудовой миграции в государства «нового зарубежья», и в первую очередь в Россию, легко объясним, учитывая исторически сложившуюся общность традиционных кровнородственных, языковых, производственных, образовательных и иных связей. При этом следует отметить огромный рынок труда, существующий в России.*

степенно происходит переориентация трудовых мигрантов на «старое» зарубежье.

Происходит расширение географии трудовой миграции. В миграционном движении населения Молдовы отчетливо просматривается тенденция к освоению новых пространств. Подобно «масляному пятну» молдавские трудовые мигранты осваивают как близлежащие, соседние страны, так и государства, которые находятся на значительном расстоянии от нашей страны и в которых отсутствует как молдавская диаспора, так и общность производственных, кровнородственных, языковых, и иных связей с Республикой Молдова. Согласно нашим исследованиям городских домохозяйств молдавские граждане работают практически по всей Европе¹¹⁶. И не только в Европе. Все чаще можно встретить молдавских трудовых мигрантов в экзотических, неевропейских странах: Южная Корея, Южная Африка, Колумбия, Малайзия и др.

Результаты социологических исследований свидетельствуют, что происходят существенные изменения в планах молдавских трудовых мигрантов. Намерения выехать в государства «старого зарубежья» с целью заработка имеют члены семей 24,2% респондентов. В то же время в государства «нового зарубежья» собираются выехать члены семей 25,4% респондентов. Сторонники выезда с целью заработка в государства «старого зарубежья» практически сравнялись по количественным показателям со сторонниками выезда с целью заработка в государства «нового зарубежья».¹¹⁷

Опросы молдавских студентов показали, что среди второй наиболее активной и настроенной на трудовую миграцию категории молдавского населения – ближайшие родственники студентов, вынужденные оплачивать и обучение в высшей школе, - трудовая ориентация на Запад выражена более отчетливо и определенно. Так, за период после 1991 года выезжали в государства «старого зарубежья» с целью заработка члены семей

¹¹⁶ В ходе опроса были выявлены трудовые мигранты, работающие более чем в 20 странах Европы. (См. Мошняга В. «Чемодан, вокзал ... и далее везде»: трудовая и коммерческая миграция городского населения Молдовы по результатам социологического исследования. // *Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы.* / САРТЕС. – Кишинэу, 2000).

¹¹⁷ Мошняга В. *Независимая Молдова и миграция.* / «Perspectiva». – Кишинэу, 1999, с.165, 167, 168, 170.

у 22,6% респондентов-студентов. В государства «нового зарубежья» за этот же период выезжали члены семей у 30,8% респондентов-студентов.

В то же время планируют выехать в государства «старого зарубежья» с целью заработка члены семей у 37,7% респондентов-студентов. А в государства «нового зарубежья» - члены семей у 27,5% респондентов-студентов. При этом отметим, что подобная картина наблюдается как у представителей титульной нации, так и национальных меньшинств Молдовы; как респондентов, обучающихся на румынском языке, так и на русском языке¹¹⁸.

Из всего сказанного однозначно напрашивается вывод: - западный вектор трудовой миграции становится ведущим. Российские возможности для реализации планов трудовых мигрантов проигрывают по сравнению с западными.

Основные способы проникновения на Запад

Подавляющее большинство граждан республики эмигрирует в западные страны через посредничество экономических агентов, обладающих правом деятельности в области зарубежного туризма¹¹⁹, которые в действительности занимаются нелегальной вербовкой граждан на работу за границей. Оказывая только услугу по открытию визы в определенную страну, они взимают с граждан внушительные суммы денег, получая колоссальный

¹¹⁸ См.: Мошняга В., Чебан С. Молдавское студенчество и миграция. // *MOLDO-SCOPIE (Probleme de analiza politica). Partea XI. / USM. – Chisinau, 1999, p.147-173.* По национально-репрезентативной выборке было опрошено 1444 респондента-студента. Опрос проводился в сентябре-ноябре 1998 года. Практически аналогичные результаты были получены при общенациональном опросе молдавского студенчества по проблемам миграции, проведенного в феврале-марте 1999 года. В ходе опроса было опрошено 1120 молдавских студентов. См.: Мошняга В., Соколов В. Миграционные намерения и практика молдавского студенчества (по результатам социологических исследований). // *MOLDO-SCOPIE (Probleme de analiza politica). Partea XII. / USM. – Chisinau, 1999, p.82-122;* Мошняга В. Миграция в восприятии и планах молдавского студенчества. // *Миграция студентов и специалистов. Научные доклады. Выпуск 5. / Независимый исследовательский совет по миграции стран СНГ и Балтии. – Москва, 2000, с.34-56.*

¹¹⁹ Согласно данным Министерства юстиции Республики Молдова в стране зарегистрировано 193 экономических агента в области зарубежного туризма.

незаконный доход. Каждый молдавский гражданин, мечтающий выехать на заработки зарубеж, выкладывает фирме сумму не менее 2000 долларов США¹²⁰.

Стремление государств приема противодействовать проникновению на их территорию молдавских (и не только молдавских) гастарбайтеров естественно. Правоохранительные органы, миграционные службы, выявив нелегальных трудовых мигрантов, арестовывают этих людей, вводят их паспортные данные в компьютер и высылают на родину за нелегальное проникновение.

Данные действия не всегда правомерны, так как в основной своей массе молдавские граждане прибывают в государства Западной Европы легально, имея на руках шенгенскую визу. Другое дело, что это, чаще всего, туристическая или гостевая виза. Случаев нелегального проникновения очень мало. Нарушение закона имеет место не при проникновении в страну, а при нахождении на территории данного государства или в незаконной трудовой деятельности. На заседании подкомитета №3 «Европейский Союз – Молдова» «Таможенная трансграничная кооперация, отмывание денег, борьба с наркотиками, нелегальная миграция», состоявшемся 26 сентября 2000 года в Кишиневе, молдавская сторона обратила внимание на подобное несоответствие в классификации правонарушений молдавских граждан со стороны соответствующих служб государств Евросоюза.

Однако высланные молдавские граждане не оставляют надежд вновь попасть на «землю обетованную», в государства Европейского Союза. Для этих целей они идут на изменение букв в фамилии, из фамилии, получение нового паспорта или проникновение в страну при помощи паспорта другого государства (в стране значительное число граждан обладает двумя, тремя и более паспортами, соответственно, гражданствами. В общем, идет игра в «казаков-разбойников»). Правоохранительные органы западноевропейских государств методично выявляют и депортируют молдавских нелегалов, те же, в свою очередь, с неменьшей настойчивостью стремятся вновь попасть в государства Шенгенского соглашения. Это приводит к тому, что растет подозрительность, недоверчивое отношение к молдавским

¹²⁰ Согласно данным правоохранительных органов Республики Молдова этим занимается около 200 туристических фирм. (См.: Мошняга В., Евдокимова Л., Коман А., Краузе А., Руснак Г. Трудовая миграция в лицах: люди и судьбы. / «CAP-TES». – Кишинэу, 2000, с.33).

гражданам. Повсеместно (от Польши и до Южной Кореи) стала массовой практика недопущения в страну владельцев голубого молдавского паспорта, их высылка независимо от наличия правильно оформленных документов.

Информация о депортациях молдавских граждан носит неполный, фрагментарный характер, однако она довольно часто появляется в молдавских СМИ¹²¹. В последнее время эта информация становится более полной. Так, согласно данным Службы информации и безопасности Республики Молдова в течение последних двух лет из Италии, Испании, Португалии, Турции и Израиля было депортировано свыше 10 тысяч молдавских граждан.¹²² В 2000 году только из Турции было выслано 6630 молдавских граждан, из которых 70% являются молодыми женщинами и девушками.¹²³ За полтора года (вторая половина 1999 года - 2000 год) только из Италии и Португалии было выслано по полторы тысячи нелегальных мигрантов¹²⁴.

¹²¹ См.: Мошняга В., Руснак Г., Краузе А., Коман А. Миграционный потенциал Молдовы в контексте европейской интеграции. // *Moldova, Romania, Ucraina: integrarea in structurile europene*. / CCIN "Perspectiva", Coord. V. Mosneaga. – Chisinau, 2000, с. 361-385; Мошняга В., Евдокимова Л., Руснак Г., Краузе А., Коман А. Трудовая миграция в лицах: люди и судьбы. / CAPTES. – Кишинев, 2000; Мошняга В., Краузе А., Коман А., Руснак Г. Трудовая миграция в Республике Молдова: нормативно-правовая база и практика регулирования. *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica)*. Partea XIII. / USM. – Chisinau, 2000, с.145-161; Мошняга В., Краузе А. Информационное пространство Молдовы и миграционные процессы: современное состояние и сущность отражения. // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica)*. Partea XIII. / USM. – Chisinau, 2000, с.161-176; Мошняга В., Teosa V. Migratia de munca in Republica Moldova: realitate si probleme. *Republica Moldova - 2000: piata muncii si dezvoltarea sociala*. / Institutul muncii al FGSRM. – Chisinau, 2000, с.99-115; Мошняга В. Трудовая миграция в Республике Молдова: объемы и основные тенденции. // *Moldova, Romania, Ucraina: integrarea europeana si migratiunea fortei de munca*. / "CAPTES". – Chisinau, 2000, с.113-129 и др.

¹²² Пасат В. Исход. // «Независимая Молдова», 2000, 22 февраля.

¹²³ "Moldova suverana", 2001, 4 aprilie.

¹²⁴ Намерены открыть консульство. // «Независимая Молдова», 2000, 12 декабря.

Современные объемы трудовой миграции в страны Западной Европы.

Как мы уже отметили, информация в основном носит фрагментарный характер, что свидетельствует как минимум о двух существенных обстоятельствах.

Первое. Недостаточно систематически и качественно налажен обмен статистической информацией между соответствующими миграционными службами Республики Молдова как государства выхода («страна-донор») и странами приема молдавских гастарбайтеров. Так, к примеру, в Чехии, согласно данным молдавских государственных структур, занятых анализом и регулированием процессов трудовой миграции, не было легальных трудовых мигрантов. В то время как согласно данным чешских исследователей, только в 1997 году работало почти 2 тысячи трудовых мигрантов из Молдовы (1.959 человек)¹²⁵. Аналогичная картина наблюдается и в других странах.

И второе. Большая часть молдавских трудовых мигрантов являются нелегалами, о которых миграционные службы стран приема узнают и фиксируют при задержании и депортации. К примеру, в той же Чехии, согласно данным Службы информации и безопасности Республики Молдова¹²⁶ находится более 40 тысяч молдаван. И большинство из них нуждаются в срочной правовой защите¹²⁷.

Сколько же всего молдавских граждан в странах Европейского Союза? Опять же официальных данных, соответствующих реальной картине нет.

¹²⁵ Drbohlav D. *Labour Migration in the Czech Republic*. // UNESCO Meeting of Experts "International Migration in Central and Eastern Europe at the Threshold of the XXI Century: New Trends and Emerging Issues". – Moscow (Russian Federation), 8-10 September, 1998. По данным чешских миграционных служб в стране работало в 1996 году – 295, в 1997 году – 1.959, а в 1998 году – 2074 трудовых мигранта из Молдовы. (цит.: Последствия будут «чреватými». // «Независимая Молдова», 1999, 26 ноября).

¹²⁶ Эта информация получена в результате обмена информацией и координации действий спецслужб Молдовы и других стран.

¹²⁷ Пасат В. Исход. // «Независимая Молдова», 2000, 22 февраля. (В.Пасат является директором Службы информации и безопасности Республики Молдова).

По неофициальным данным руководителя пресс-службы Министерства труда, социальной защиты и семьи численность молдавских нелегальных трудовых мигрантов в западноевропейских странах составляет несколько более 20 тысяч человек.¹²⁸

В то время как, например, германские власти полагают, что число молдавских рабочих в Германии достигает 31,4 тысяч человек. Большинство из них оседает в восточных землях, где работает на стройках. По данным Федерального центра виз и иммиграции в Штутгарте, в странах Шенгенского соглашения в целом находится 55,8 тысяч молдаван. Они нередко привлекаются к суду, совершают противоправные действия, кражи, находятся в этих странах нелегально¹²⁹. По данным греческих профсоюзов в Греции находится более 120 тысяч молдавских трудовых мигрантов¹³⁰. В Португалии – 25-30 тысяч человек¹³¹, в Чехии – около 40 тысяч¹³².

К сожалению, мы не обладаем данными по Италии, Израилю, Турции и Испании, в которых также имеется молдавская диаспора. Однако, численность молдавских трудовых мигрантов и там значительна, если учитывать результаты социологических исследований, проведенных нами в 1998-2000 годах¹³³, информацию в прессе и данные о депортации молдавских граждан из этих и других европейских стран.

¹²⁸ См.: *De saracie, moldovenii se vand la negru in occident*. // "Flux", 1999, 3 decembrie.

¹²⁹ Там же

¹³⁰ Как отмечает греческий специалист в области трудовой миграции В.Такудис, это составляет 8% от общего количества трудовых мигрантов в стране. Молдавский сегмент трудовых мигрантов в Греции наиболее многочисленен. (См.: *Moldova, Romania, Ucraina: migratiunea fortei de munca si integrarea europeana*. / «CAPTES». – Chisinau, 2000).

¹³¹ См.: Чернега А. Португалия для нас – большая стройка. // «Комсомольская правда в Молдове», 2001, 21 августа. При этом отметим, что Португалия идет по пути легализации иностранных рабочих-нелегалов. Сегодня в этой стране легально работает более 6,5 тысяч молдавских граждан. Наряду с украинцами и бразильцами это наиболее многочисленные диаспоры легальных гастарбайтеров. (См.: "Новости" // PRO TV Chisinau, 2001, 23 august).

¹³² Пасат В. Исход. // «Независимая Молдова»,

¹³³ См.: Мошняга В. Независимая Молдова и миграция. / «Perspectiva». – Кишинев, 1999; Мошняга В., Евдокимова Л., Коман А., Краузе А., Руснак Г. Трудовая миграция в лицах: люди и судьбы. / «CAPTES». – Кишинев, 2000; Трудовая миграция

Социальный портрет молдавских гастарбайтеров в Западной Европе.

а). Половозрастная структура. Наиболее активны в процессах трудовой миграции мужчины. Среди них преобладающей категорией являются молодые мужчины в возрасте до 30 лет. В молдавской прессе сообщается, что более половины из них (53%) являются молодыми людьми в возрасте до 30 лет¹³⁴. Это соответствует мировой практике трудовой миграции, показывающей включенность в гастарбайтерство в первую очередь молодых людей, мужчин.

Второй группой, характеризующейся высокой активностью в сфере трудовой миграции выступают люди в возрасте после 40 лет (40-49 лет), в семьях которых имеются студенты. Платное обучение в высших и средних специальных учебных заведениях является дополнительным бременем, вынуждающим выезжать из Молдовы в поисках дополнительного заработка. Результаты социологических исследований по молдавским студентам свидетельствуют об этом достаточно убедительно¹³⁵.

Одной из основных категорий населения, включенных в трудовую миграцию являются женщины. Согласно результатам опроса, проведенного в декабре 1999 года – январе 2000 года женщины достаточно активны в процессах трудовой миграции. Среди молдавских городских гастарбайтеров доля женщин составляет четвертую часть от доли мужчин.¹³⁶ Мотивы вы-

населения Молдовы: состояние и современные формы / «CAPTES». – Кишинэу, 2000 и др.

¹³⁴ Бошнтян С. С академиком Галбенем нельзя не согласиться. // «Независимая Молдова», 1998, 7 июля.

¹³⁵ Через ответы респондентов студентов была получена информация о практике их ближайших родственников трудовых мигрантах (см.: Мошняга В., Соколов В. Миграционные намерения и практика молдавского студенчества (по результатам социологических исследований). // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica). Partea XII.* / USM. – Chisinau, 1999, p.82-122).

¹³⁶ См.: Мошняга В. «Чемодан, вокзал ... и далее везде»: трудовая и коммерческая миграция городского населения Молдовы (по результатам социологического исследования). // *Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы.* / CAPTES. – Кишинэу, 2000, с.96-151.

езда за рубеж в поисках заработка женщин не отличаются кардинально от мотивов выездной трудовой деятельности молдавских мужчин¹³⁷.

Среди сельских трудовых мигрантов женщины также широко представлены. Хотя социологических исследований по этой проблеме нет, однако эмпирические наблюдения показывают, что в сельской местности наряду с тем, что во многих населенных пунктах как в войну нет мужчин трудоспособного возраста, нередко сегодня и села, в которых нет женщин трудоспособного возраста. И на сельских свадьбах мужчины вынуждены танцевать с мужчинами, так как женщины находятся на заработках за кордоном.

Однако сегодня наблюдается активизация в процессах трудовой миграции и других возрастных групп. Среди трудовых мигрантов нередко можно встретить и людей третьего возраста.¹³⁸ То есть, можно с полным основанием утверждать, что в трудовой миграции задействовано все население страны, его различные категории.

б). Профессионально-образовательная структура. По образованию трудовыми мигрантами являются в первую очередь квалифицированные специалисты, люди с высшим и незаконченным средним образованием. Об этом свидетельствуют как результаты общенационального опроса¹³⁹, так и результаты опроса по студентам. Более того, студенческий опрос показал, что каждый второй трудовой мигрант, ближайший родственник респондентов-студентов, является человеком с высшим образованием. Практически такова же доля и людей со средним и средним специальным образованием (46 процентов)¹⁴⁰.

Наиболее многочисленно представлены в трудовой миграции безработные, рабочие, учителя, инженеры, врачи, строители, шофера, то есть ра-

¹³⁷ См.: Цуркан В. Мотивы трудовой миграции: гендерный аспект. // *Moldova, Romania, Ucraina: integrarea europeana si migratiunea fortei de munca.* / "CAPTES". – Chisinau, 2000. – с.243-251.

¹³⁸ См.: Мошняга В., Евдокимова Л., Коман А., Краузе А., Руснак Г. Трудовая миграция в лицах: люди и судьбы. / «CAPTES». – Кишинэу, 2000.

¹³⁹ Мошняга В. Независимая Молдова и миграция. / «Perspectiva». – Кишинэу, 1999, с.165, 167, 168, 170.

¹⁴⁰ Мошняга В. Миграция в восприятии и планах молдавского студенчества. // *Миграция студентов и специалистов. Научные доклады. Выпуск 5. / Независимый исследовательский совет по миграции стран СНГ и Балтии.* – Москва, 2000, с.53.

ботники индустриальной и бюджетной сфер. Основная масса трудовых мигрантов не работает по специальности. В силу этого происходит их существенная декавалификация¹⁴¹.

с). Этническая структура. В трудовой миграции широко представлены представители всех этнических групп, населяющих Молдову. При этом, как показывают результаты социологических исследований, представители национальных меньшинств более активны в процессах трудовой миграции. Однако, это превышение незначительно. Так, например, среди представителей национальных меньшинств выезжали на заработки в страны «старого» зарубежья 17,1% опрошенных. В то время как по титульной нации этот показатель равен 13,6%. В страны «нового» зарубежья выезжало 29,3% опрошенных респондентов среди представителей национальных меньшинств, в то время как среди представителей титульной нации эта цифра равна 26,3%¹⁴².

Отметим, что хотя в реальной практике трудовой миграции не наблюдается этно-географическая приверженность, но в миграционных намерениях эта зависимость просматривается. Так, представители титульной нации превосходят представителей национальных меньшинств в намерениях выехать на заработки в государства «старого» зарубежья: - 24,9% на 22,8%. По параметру «намерение выехать на заработки в государства «нового» зарубежья» просматривается обратная картина: - 25,5% на 26,6%¹⁴³.

Кроме того, отметим, что мотивы, вынуждающие людей активно включаться в процессы трудовой миграции, одинаковы как для представителей титульной нации, так и для представителей национальных меньшинств.¹⁴⁴

д). Сфера деятельности. Они заняты различными видами трудовой деятельности. Молдавские гастарбайтеры работают в строительстве, на транспорте, в добывающих отраслях, на сезонных сельскохозяйственных работах, в торговле, ухаживают за детьми, престарелыми и больными ино-

¹⁴¹ там же.

¹⁴² Мошняга В. Независимая Молдова и миграция. / «Perspectiva». – Кишинэу, 1999, с.165, 167.

¹⁴³ Там же, с.168. 170.

¹⁴⁴ См.: Цуркан В., Руснак Г. Мотивы трудовой миграции: этнический аспект. // Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы. / CAPTES. – Кишинэу, 2000. – с.158-170.

странными гражданами, оказывают сексуальные услуги и т.д. Нередко пребывание и трудовая деятельность молдавских граждан в зарубежных странах сопровождается racketом и преступной деятельностью криминальных группировок из Молдовы и СНГ, направленной против этих людей.

Особой проблемой является «экспорт девушек», проституция из Молдовы¹⁴⁵. Положение их чаще всего незавидно, более того, трагично. Значительное число проституток являются несовершеннолетними, у них нет удостоверений личности, они подвергаются сексуальной эксплуатации, насилию, издевательствам и обману как со стороны клиентов, так и работодателей. В январе 2000 года в Албании, в Верховном Комиссариате ООН по делам беженцев ожидали репатриации 40 девушек из Молдовы, которые ранее занимались проституцией в Италии, но стали жертвами насилия со стороны клиентов или сводников¹⁴⁶. Согласно данным Интерпола в Турции были выявлены 670 гражданок Республики Молдова, занимавшихся проституцией, из Италии – 5, из Греции и Германии по 2 молдавских проститутки¹⁴⁷.

Согласно статистике различных бюро Интерпола каждый десятый человек, вывезенный в Европу для продажи, является уроженцем Молдовы. Выходцев из Молдовы вывозят как рабочую силу, для использования в публичных домах, как доноров для пересадки органов. Есть факты продажи несовершеннолетних. Средняя оптовая цена за молодых женщин и девушек в Молдове составляет 300 долларов США за человека. В местах конечного пребывания (Турция, Югославия, Греция) сумма возрастает до 10 тысяч долларов¹⁴⁸.

¹⁴⁵ См.: Делеу Д. *Контрабанда людьми: торговля женщинами. // Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы. / Институт труда. – Кишинэу, 2000; Deleu D. Traficul de femei. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica). Partea XIV. / USM. – Chişinău, 2000; Мошняга В., Евдокимова Л., Коман А., Краузе А., Руснак Г. Трудовая миграция в лицах: люди и судьбы. / «CAPTES». – Кишинэу, 2000; «Комсомольская правда в Молдове», 2000, 11 января; De saracie, moldovenii se vand la negru in occident. // “Flux”, 1999, 3 decembrie; Пасат В. Исход. // «Независимая Молдова, 2000, 22 февраля.*

¹⁴⁶ Пасат В. Исход. // «Независимая Молдова, 2000, 22 февраля.

¹⁴⁷ См.: De saracie, moldovenii se vand la negru in occident. // “Flux”, 1999, 3 decembrie.

¹⁴⁸ “Независимая Молдова”, 2001, 21 августа.

Проведенное исследование молдавских городских трудовых мигрантов показало, что около половины людей, характеризуя свое последнее пребывание на выезде, отмечали, что их положение в чужой стране было легальным. Только каждый четвертый респондент имеет оформленное право на занятие трудовой деятельностью. То есть, нарушает законодательство стран приема подавляющее большинство молдавских гастарбайтеров. Люди находят работу на выезде различными путями: «через родных, знакомых» был наиболее популярным ответом (3/5); «самостоятельно» – 27,5%.

Респонденты по-разному оценивают свои мигрантские заработки. Более половины опрошенных людей своим заработком удовлетворены. Транспортируют заработанные деньги люди следующим образом. Преобладающим ответом является «сам привез» (каждый второй респондент), каждый пятый респондент указывает другие варианты: «через банк» и «через знакомых, родственников».

Проведенное исследование показало, что оценка респондентами «мигрантской жизни» неоднозначна. Твердо заявило о том, что их не устраивает мигрантская жизнь около трети респондентов. Однозначно устраивает жизнь мигранта каждого одиннадцатого респондента. В основном устраивает каждого шестого. Отчасти устраивает немного менее трети респондентов. В то же время каждый девятый респондент затруднился ответить на этот вопрос.

Говоря о планах на будущее, следует отметить, что наиболее популярным ответом является «буду продолжать заниматься работой на выезде». Об этом говорит 44,2% опрошенных людей. Уже прекратили и не собираются больше этим заниматься 13,9% респондентов. В то же время более трети респондентов еще не определились в своих окончательных стремлениях.

Ответы людей свидетельствуют, что основная масса трудовых мигрантов (77,2%) не знакома ни с законодательством зарубежных стран, ни с молдавским законодательством по этому вопросу. И, естественно, не ожидает и не обращается за помощью при трудоустройстве¹⁴⁹.

¹⁴⁹ См.: Мошняга В. «Чемодан, вокзал ... и далее везде»: трудовая и коммерческая миграция городского населения Молдовы (по результатам социологического исследования). // *Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы.* / CAPTES. – Кишинэу, 2000, с.121-131.

Как показывают проведенные социологические исследования, основная масса молдавских гастарбайтеров занята на работах с понижением имеющегося социального и профессионально-квалификационного статуса, используется в качестве неквалифицированной рабочей силы.¹⁵⁰

***Гастарбайтер в социальном контексте
страны приема и страны-донора.***

Выезжая на заработки зарубеж, молдавские гастарбайтеры, в основной массе, осуществляют трудовые стратегии на свой страх и риск. Они не ожидают помощи со стороны молдавского государства и не знают даже о тех небольших возможностях, которые Молдова им предоставляет. Они не знают и не ждут помощи от государств приема, потому что в значительной массе они осуществляют свою трудовую и коммерческую деятельность с различными нарушениями правового и трудового режима, принятого в этих странах. Поэтому общение с официальными структурами чревато для них нежелательными проблемами.

Трудовой мигрант, работая на выезде, чаще всего сознательно нарушает закон. Пребывая в чужой стране, он недоедает, прячется от властей, нередко согласен на любую работу, отнимая ее у законопослушных граждан этого государства. Он работает за гроши (оценивая мерками страны приема), жертвует своим физическим, психическим и нравственным здоровьем, семейным общением. Он жертвует полнотой, многоцветьем настоящего, счастливой жизнью ради заработка. Ради денег он готов ограничить себя во всем, стать одномерным человеком, работником-функцией. Только бы на вырученные деньги обеспечить материальное (свое и своей семьи) благополучие на родине.

Принимающая страна, стремясь защитить от безработицы своих соотечественников, обезопасить их на рынке труда от конкуренции со стороны иностранной рабочей силы, объективно создает своим малоквалифицированным работникам, особенно страдающим сегодня от структурной безработицы, конкуренцию в лице иностранных трудящихся-нелегалов. Гастарбайтер с востока, независимо от имеющейся квалификации (социологические исследования говорят, что это чаще всего квалифицированные

¹⁵⁰ Мошняга В. Научный отчет по проекту “Трудовая и коммерческая миграция как средство адаптации к экономическому кризису в странах СНГ” (грант Фонда МакАртуров № 99-56538-GSS). – Кишинэу, 2000, с.36.

работники бюджетной сферы) вынужден понижать свой профессиональный и социальный статус, продавать себя как неквалифицированный работник, ибо он *нелегал*. При этом возмущение со стороны местного населения, особенно со стороны страдающих групп малоквалифицированных работников, растет. Они требуют от государства решительных действий по защите их интересов, ужесточения миграционной политики. Но сами местные работники не спешат трудоустраиваться на социально непрестижных работах.

Поэтому в понижении социального статуса гастарбайтера, его одномерности объективно заинтересована и принимающая страна (хотя субъективно ведется борьба с нелегальными трудовыми мигрантами). Потому что, находясь на дне и де-юре (нередко и де-факто) вне принимающей страны и общества, трудовой мигрант становится удобным и подготовленным для выполнения социальных функций, в которых это общество заинтересовано. Он необходим этому обществу, ибо подчиняет и стимулирует эффективное функционирование общественного организма, выполняя социально непрестижные, тяжелые работы. При этом за такую же работу он, пребывая нелегально в стране и находясь в конфликте с законом, получает значительно меньше своего коллеги, гражданина данного государства.

Поставленный вне общества в силу субъективных и объективных причин он нередко ведет себя внесоциально как по отношению к этому обществу, так (и это значительно чаще) по отношению к своим соотечественникам, таким же бесправным и обездоленным трудовым мигрантам. Единственным источником помощи и поддержки являются их ближайшие родственники и товарищи «по несчастью», трудовые мигранты. Нередко такой точкой опоры являются и их иностранные работодатели.

Однако, нелегальность пребывания гастарбайтера в стране, отрицательное отношение местных властей и правоохранительных органов к трудовым мигрантам зачастую толкает и работодателя на путь беспредела. Трудовой мигрант нередко выступает в качестве раба, крепостного крестьянина, маргинала эпохи постиндустриального общества, материальное положение и будущее которого находится в прямой зависимости только от нравственных, моральных («человеческих») качеств работодателя. А он, работодатель, может поступить как «по своей выгоде», «качать» (не заплатить, выдать полиции и миграционной службе), так и «по совести», «миловать» (заплатить, помочь во многих необходимых вещах (предоставить отпуск, оплатить переговоры с родными на родине, пригласить жену, детей и т.д.)

Родина-мать, страна-донор также ведет себя по отношению к трудовому мигранту как нелюбящая мачеха. Вынуждая его искать заработок в чужой стране, она, тем самым, снимает с себя какие-либо обязательства о его жизни, благополучии, правовой и социальной защите. Более того, она не очень стремится помочь ему законнее, лучше и спокойнее устроиться в зарубежье. Зато взамен Молдова получает валютные вливания, заработанные и сэкономленные доллары, марки, лиры, шекели, драхмы, кроны, рубли, леи...

Проблема трудовых мигрантов – это не проблема только самих гастарбайтеров. Это не проблема по отдельности государства-донора или государства приема. Это не проблема только правоохранительных структур заинтересованных государств. Ее решение должно быть комплексным, опирающимся на согласованные действия как государств-доноров, так и государств приема, и задействующим различные механизмы (политико-правовые, административные, экономические, социально-психологические и т.д.). И чем быстрее это осознают как Республика Молдова, так и государства Западной Европы, тем более оперативно и менее болезненно будут решаться проблемы молдавских гастарбайтеров в странах Европейского Союза, игнорировать численность, мигрантскую сеть, интересы и стремление к самоорганизации которых будет все труднее и сложнее.

**ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА:
СОСТОЯНИЕ И СПЕЦИФИКА РЕГУЛИРОВАНИЯ.**

Валерий МОШНЯГА
Республика Молдова, Кишинэу
Молдавский госуниверситет
заведующий кафедрой политологии
доктор-хабилитат, профессор

Анатолий КОМАН
Республика Молдова, Кишинэу
Центр политического анализа и социальных технологий «CAPTES»
Президент

Георгий РУСНАК
Республика Молдова, Кишинэу
Молдавский госуниверситет
доктор-хабилитат, профессор,
член-корреспондент Академии Наук
Республики Молдова,
Ректор

Регулирование трудовой миграции в Молдове знает несколько основных этапов.

Первый этап (1990-1994 гг). Основное содержание этого этапа состоит в регулировании трудовой миграции внутри СССР или между республиками бывшего СССР, то есть «восточный вектор» регулирования и регламентирования процессов трудовой миграции, характерный для специфически-советского или постсоветского геополитического пространства. Следующий момент, характеризующий специфику данного этапа состоит в том, что действия властей носили не столько упреждающий, сколько реактивный (ответная реакция) характер.

Принятие закона «О миграции» (декабрь 1990 года)¹⁵¹ был призван сохранить этнонациональную идентичность республики. Он не был связан непосредственно с регламентированием трудовой миграции. Однако, опосредовано он был призван не допустить нерегулируемой трудовой миграции из других советских республик русскоязычного населения. С этой целью Парламент страны вводил иммиграционную квоту, равную 0,05% от наличного населения республики. Эта квота (количественное ее выражение) утверждалась и утверждается ежегодно через соответствующий закон. Естественно, что такое регулирование миграции, в том числе и трудовой, было направлено в основном, в первую очередь против иммигрантов, но не касалось молдавского населения, выезжающего из республики.

Однако, практика показала недостаточность такого одностороннего регулирования миграционных (миграционно-трудовых) потоков. Суть в том, что значительная часть молдавского населения в советское время работало за пределами республики. После объявления независимости многие уроженцы Молдовы стали возвращаться домой. Однако в Республике Молдова они столкнулись с неразрешимой проблемой, связанной с определением трудового стажа и т.д. В то же время многие люди продолжали работать за пределами республики, выезжая на заработки. Возникла и обострилась проблема регулирования положения, правового статуса этих категорий работников как в Молдове, так и за ее пределами, в новых независимых государствах (СНГ).

В то же время во второй половине этого этапа намечается перенос центра тяжести в регулировании трудовой миграции. Это связано со стремлением цивилизованного развода в рамках распавшегося Союза ССР, защите прав молдавских граждан (рабочей силы), которые трудились или трудятся за пределами Молдовы в бывших советских республиках, ныне странах СНГ.

В этом же контексте следует отметить и подписание Бишкекских соглашений «О безвизовом передвижении граждан Содружества Независимых Государств на территории его участников» (1992) и др. Республика Молдова заключила двухсторонние соглашения по вопросам трудовой ми-

¹⁵¹ Закон Республики Молдова «О миграции» (№ 418-XII от 19.12.1990). // *Международная организация по миграции. – Сборник законодательных актов государств СНГ и Балтии по вопросам миграции, гражданства и связанным с ними аспектам.* – Москва, Б.г.

грации с Россией (май 1993 г.), Украиной (декабрь 1993 г.), Беларусью (май 1994 г.). В рамках СНГ наша страна подписала соглашение между странами СНГ «О гарантиях прав граждан государств, членов СНГ в области обеспечения пенсиями» (март 1992 г.) и «О сотрудничестве в области охраны труда и определения производственного травматизма, полученного работниками, находящимися вне страны проживания» (декабрь 1994 г.). В марте 1995 года Молдова ратифицировала соглашение «О сотрудничестве в области миграции рабочей силы и социальной защиты рабочих-мигрантов» (апрель 1994 г.) и др.

Отметим, что принимается ряд других нормативно-правовых документов, призванных регламентировать процессы трудовой миграции. Постановление Правительства Республики Молдова «Об утверждении Регламента временного трудоустройства граждан Республики Молдова за рубежом и иностранных граждан в Республике Молдова» (декабрь 1991 года)¹⁵², Постановление Правительства Республики Молдова «Об утверждении правил выдачи сертификатов и лицензий физическим и юридическим лицам, которые действуют в качестве посредников в организации временного трудоустройства граждан Республики Молдова за рубежом» (июнь 1992 года)¹⁵³, Постановление Правительства Республики Молдова «О модификации ряда постановлений Правительства Республики Молдова» (март 1995 года).¹⁵⁴

Второй этап (1994-1999 гг.) характеризуется интеграцией республики в европейский рынок труда, выдвижением на передний план «западного вектора» трудовой миграции. Подобное изменение первоначально не было обусловлено остротой проблемы трудовой миграции молдавского населения на запад. Точнее говоря не столько на запад, сколько внешне-

¹⁵² См.: *Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova nr. 717 din 24 decembrie 1991 "Privind aprobarea Regulamentului de angajare provizorie a cetăţenilor Republicii Moldova peste hotare şi a cetăţenilor străini în Republica Moldova"*.

¹⁵³ См.: *Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova nr. 451 din 29 iunie 1992 "Cu privire la aprobarea Regulilor de eliberare a certificatelor si licentelor persoanelor juridice si fizice, care actioneaza in calitate de intermediar la organizarea angajarii provizorii a cetatenilor Republicii Moldova peste hotare"*. // *Monitorul*, 1992, nr.6, art.144.

¹⁵⁴ См.: *Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova nr. 157 din 6 martie 1995 "Cu privire la modificarea unor hotărîri ale Guvernului Republicii Moldova"* // *Monitorul Oficial*, 1995, nr.20, art.142.

политические приоритеты западноевропейской ориентации, заимствование и перенимание опыта западноевропейских стран в проблемах регламентирования и регулирования трудовой миграции, интеграцией в процессы международной трудовой миграции.

В начале этого периода процессы трудовой миграции еще не стали массовым социальным явлением для Молдовы. Но соответствующие государственные структуры Молдовы постарались перенять и перенести на молдавскую почву европейский опыт регулирования трудовой миграции. Были приняты несколько постановлений правительства по этим вопросам. В ноябре 1997 году Правительство приняло Постановление «О временном трудоустройстве работников-мигрантов».¹⁵⁵ Это документ отменил все принятые ранее постановления.

Существенным моментом постановления явилось то, что «деятельность по организации временного трудоустройства граждан Республики Молдова за рубежом осуществляется только экономическими агентами, обладающими лицензией на деятельность в качестве посредника по организации временного трудоустройства граждан Республики Молдова за рубежом и разрешением на организацию временного трудоустройства конкретного числа работников эмигрантов в определенной стране»¹⁵⁶.

Данным постановлением был утвержден новый «Регламент о временном трудоустройстве работников мигрантов». «Регламент», включив в себя все существенные, положительные моменты предыдущих нормативно-правовых актов в области регулирования трудовой миграции, дополнен рядом модифицированных, усовершенствованных положений. И сегодня этот документ является основным нормативно-правовым актом в сфере регулирования трудовой миграции.

Регламент состоит из 5 частей. В первой части, озаглавленной «Общие положения» раскрывается суть использованных в документе понятий: «работник-мигрант», «работник-эмигрант», «работник-иммигрант», «страна выезда», «страна въезда», «патрон (работодатель)», «посредник» и т.д. Кроме того, оговариваются типовые положения индивидуального трудо-

¹⁵⁵ См.: *Hotarirea Guvernului Republicii Moldova nr. 1077 din 20 noiembrie 1997 "Cu privire la angajarea provizorie a lucratorilor migranti"*. // *Monitorul Oficial*, 1997, nr.84-85.

¹⁵⁶ Там же.

вого контракта, основные права и обязанности как трудового мигранта, так и иностранного работодателя.

Во второй части - «Временное трудоустройство граждан Республики Молдова за рубежом» - зафиксировано, что трудоустройство за рубежом осуществляется на основе индивидуального трудового контракта, который заключается с работодателем до выезда из Молдовы (или на территории страны приема, если этого требует законодательство страны работодателя) самостоятельно или при помощи посредника. При этом трудовой мигрант должен обладать информацией об особенностях и условиях труда и уровне жизни в стране приема. «Регламент» требует соблюдения установленной процедуры (регистрация и выплаты взносов в Социальный фонд Молдовы, регистрация трудового контракта в Департаменте миграции Министерства труда, социальной защиты и семьи, депозарий копии контракта и др), определяет случаи, когда не допускается трудоустройство молдавских гастарбайтеров за рубежом.

В третьей части, озаглавленной «Выдача лицензии на право деятельности по трудоустройству работников-мигрантов», подчеркивается, что лицензия, выдаваемая Министерством труда сроком на 1 год, является официальным документом подтверждающим право экономического агента заниматься трудовой деятельностью. «Регламент» определяет процедуру, основные требования и необходимые документы для получения лицензии; роль экспертной комиссии в принятии решения; оговаривает условия отказа в выдаче лицензии. В документе детально определены права и обязанности посредника в организации временного трудоустройства молдавских трудовых мигрантов за рубежом, отмечены обязательные платные и бесплатные виды услуг и т.д.

В четвертой части рассматриваются аспекты проблемы, сформулированные как «Выдача разрешения на организацию временного трудоустройства конкретного числа работников-эмигрантов в определенной стране». В «Регламенте» определены основные требования и условия получения разрешения на организацию временного трудоустройства, подчеркнуто, что разрешение выдается только при наличии официальной лицензии на право заниматься именно таким видом трудовой деятельности. Конкретно рассмотрена процедура получения разрешения в случаях изменения зарубежного партнера, наличия нескольких партнеров или заключения индивидуального трудового контракта на территории страны приема и т.п.

В пятой, последней части – «Временное трудоустройство иностранных граждан и апатридов на территории Республики Молдова» - определены условия для трудоустройства иностранных трудовых мигрантов в Молдове, подчеркнута зависимость получения разрешения на трудовую деятельность с разрешением на проживание в стране, необходимость документа, удостоверяющего наличие жилья и т.д. В «Регламенте» определены процедура, основные права и обязанности иностранного трудового мигранта в молдавском государстве, причины отказа во временном трудоустройстве на территории Республики Молдова. Кроме того, подчеркивается, что требования данного «Регламента» не распространяются на работников дипломатических и консульских миссий, представительств международных организаций, аккредитованных в стране иностранных журналистов и корреспондентов, лиц, в отношении которых, в соответствии с международными и межправительственными соглашениями, заключенными Молдовой с другими государствами и международными организациями, определен иной порядок трудоустройства¹⁵⁷.

Кроме того, молдавские миграционные службы посредством МИДа обратились к соответствующим структурам 24 государств (Болгария, Германия, Греция, Венгрия, Израиль, Эстония, Латвия, Литва, Польша, Канада, Франция, Чехия, Словакия, Италия, Кувейт, Югославия, Хорватия, Словения, Македония, Босния-Герцеговина и др.) с предложением заключить двухсторонние соглашения по проблемам регламентации трудовой миграции молдавских граждан в эти государства. Однако, эта инициатива в основном не получила ответа. В начале апреля 1997 года Молдовой было подписано соглашение «О приеме и передаче граждан, находящихся незаконно на территории Республики Молдова или Республики Польша» с польской стороной, наиболее остро сталкивающейся с незаконной миг-

¹⁵⁷ См.: Димитриев Р., Теоса В. Государственная стратегия Республики Молдова в области трудовой миграции: законодательные основы и эффективность их применения. // *Moldova, Romania, Ucraina: integrarea europeana si migratiunea fortei de munca*. / "CAPTES". – Chisinau, 2000. – с.44-56; Дораш В. Основы государственной политики в области трудовой миграции. // *Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы*. / CAPTES. – Кишинэу, 2000, с.57-65; Мошняга В., Краузе А., Коман А., Руснак Г. Трудовая миграция в Республике Молдова: нормативно-правовая база и практика регулирования. *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica). Partea XIII*. / USM. – Chisinau, 2000, с.145-161 и др.

рацией граждан Молдовы. Аналогичное соглашение было подписано в июне 1997 года и с Венгрией.

В соответствии с принятым Регламентом были определены фирмы, получившие право на трудоустройство молдавских граждан зарубежом¹⁵⁸. Если в начале этого периода государственная регламентация и регулирование трудовой миграции опережало реальные процессы трудовой миграции, то в конце периода, нормативно-правовая база и реальная практика стали существенно отставать, не соответствовать масштабам, сложности и разнообразию форм проявления, миграционным стратегиям и характеру нарушений.

Под давлением массовой нерегулируемой трудовой миграции рабочей силы с востока (посткоммунистических и постсоветских государств) западноевропейские государства стали проводить политику «закрытых дверей», защищать национальный рынок труда, собственную рабочую силу. В основном эти меры носили силовой, запретительный характер (ужесточение визового режима, депортация и др.). Повсеместно (от Польши и до Южной Кореи) стала массовой практика недопущения в страну владельцев голубого молдавского паспорта, их высылки независимо от наличия правильно оформленных документов. Усилилось давление стран Евросоюза на руководство Республики Молдова, от которого стали требовать более решительных мер в противодействии трудовой миграции населения на запад.

В то же время и молдавское руководство, осознав массовость трудовой миграции и возможность увеличить государственные запасы иностранной валюты, стремилось получить финансовую компенсацию за молдавских гастарбайтеров со стороны государств приема, стран Европейского Союза.

¹⁵⁸ Лицензией на временное трудоустройство молдавских трудовых мигрантов зарубежом обладают по стране только 10 экономических агентов. (См.: *De saracie, moldovenii se vand la negru in occident.* // «Flux», 1999, 3 decembrie). При этом подавляющее число фирм, обладающих разрешением Министерства труда, социальной защиты и семьи на экспорт трудовых ресурсов из Молдовы, направляют молдавских рабочих на стройки в Израиль (см.: «Комсомольская правда в Молдове», 2000, 12 февраля). Отсутствие транспарентности в выборе фирм, занятых трудоустройством молдавских граждан зарубежом, нередко выступает основанием слухов о близости этих экономических агентов к молдавским государственным структурам, занятым регулированием миграционных процессов.

Во внутренней политике предпринимаются меры по регулированию процессов трудовой миграции. Активизируется интерес к проблематике трудовой миграции со стороны государственных структур и общественного мнения. Делаются попытки противостоять деятельности фирм, которые делают бизнес на нелегальной трудовой миграции молдавского населения. Однако, в силу несовершенства молдавского законодательства эти попытки в основном не имели успеха¹⁵⁹.

Третий этап (2000-2001 гг.) характеризуется подвижками в позиции, реальной практике регулирования трудовой миграции и со стороны западноевропейских государств, и со стороны Республики Молдова.

Молдавской стороне для решения проблемы трудовой миграции, получения дивидендов, несомненно, хотелось бы получить политическое решение: - статус ассоциированного члена Европейского Союза (в общем-то, как и для других посткоммунистических государств). Однако, как показывает практика, к примеру, Турции, наличие статуса ассоциированного члена Евросоюза отнюдь не означал и не предполагал свободного (беспрепятственного) перемещения турецкой рабочей силы на рынка труда европейского сообщества¹⁶⁰. Более того, в условиях современной безработицы среди значительной части населения западноевропейских государств и многочисленной армии гастарбайтеров из более чем десятка стран Центральной и Восточной Европы это втрое не реально. Не изменилось негативное отношение государств приема и в вопросе подписания двухсторонних соглашений в области регулирования трудовой миграции.

Государства Европейского Союза вынуждены считаться с многочисленностью посткоммунистических гастарбайтеров, сложностью только силового противодействия нелегальной трудовой миграции. Делаются шаги в поисках цивилизованного решения и регулирования трудовой миграции. В октябре 2000 года в Молдове было открыто консульство Португалии, в 2001 году – консульства Греции и Италии, государств, которые в наи-

¹⁵⁹ См.: Мошняга А., Евдокимова Л., Коман А., Краузе А., Руснак Г. *Трудовая миграция в лицах: люди и судьбы.* / «CAPTES». – Кишинэу, 2000, с.31-35.

¹⁶⁰ Специальным решением была оговорено, что статус ассоциированного члена не распространяется на свободное перемещение турецкой рабочей силы в рамках Европейского Союза (См.: Ивахнюк И. *Опыт государственного регулирования международной трудовой миграции* // *Международная миграция населения: Россия и современный мир.* Выпуск 2. / Диалог-МГУ. - Москва, 1999, с.27-51)

большей степени страдают от нелегальных гастарбайтеров, в том числе и из Республики Молдова.

В 2001 году правительство Греции приняло закон, в соответствии с которым нелегальные трудовые мигранты, находящиеся в стране более 10 месяцев, могут получить вид на жительство, если они добровольно заявят о себе и явятся в полицейский участок. Правительство Берлускони (Италия) в 2001 году приняло решение о легализации и предоставлении вида на жительство нелегальным гастарбайтерам, пробывшим в Италии более 2,5 лет и добровольно заявившим об этом. При этом Италия требует выезда этих людей из страны и официального, цивилизованного въезда. В Португалии также предполагается предоставление вида на жительство тем нелегальным трудовым мигрантам, которые находятся в стране не менее 5 лет¹⁶¹.

Следует отметить и другие новые аспекты в миграционной политике ряда государств Европейского Союза. Хотя, двусторонние соглашения в области трудовой миграции на уровне правительств отсутствуют и мало-реальны в ближайшей перспективе, начинает утверждаться практика подписания соглашений в области трудовой миграции на уровне регионов, административных единиц. (Практика набора иностранными фирмами молдавских рабочих существовала и ранее. Другое дело, что в этот процесс не были включены соответствующие молдавские государственные структуры). Так, в частности, в 2000-2001 годы заключены соглашения между примэрией Кишинева и рядом областей Италии в сфере временного трудоустройства молдавских медсестер, строителей, сварщиков и т.д.¹⁶².

Представляется, что пример Германии, заинтересованной в трудоустройстве на своем трудовом рынке 20 тысяч программистов и проводящей в этих целях реальную политику трудового найма иностранных специалистов, в этом смысле достаточно интересен. Республика Молдова, обладающая квалифицированными специалистами в этой области также могла бы сотрудничать с немецкими властными и бизнес-структурами в этой области.

Позитивные изменения произошли и в политике молдавских властных структур. Демонстрируя наличие политической воли, пришедшие к власти коммунисты пообещали разобраться в проблеме государственных структур, регулирующих проблемы миграции (Департамент миграции мини-

¹⁶¹ См. «Независимая Молдова», 2000, 12 декабря

¹⁶² Stici I. Italienii ne invata maestria de zidar. // «Moldova suverana», 2001, 27 martie..

стерства труда, социальной защиты и семьи), в деятельности туристических фирм и т.д.¹⁶³

Отметим, что обещания в значительной степени стали выполняться. Повышена роль государственной миграционной службы, ее роль и значение в структуре центральной исполнительной власти. Вместо Департамента миграции в составе министерства создана Государственная Миграционная Служба (ГМС) при правительстве. Ее руководитель – генеральный директор – назначает правительством. Увеличен штат этой государственной структуры, в ней сконцентрированы специалисты как из сферы труда, социальной защиты, так и правоохранительных органов, информационных технологий, дипломатии. ГМС состоит из 25 сотрудников из числа работников министерства труда, социальной защиты и семьи, иностранных дел и департамента информационных технологий. Финансирование осуществляется из госбюджета и за счет собственных средств, полученных от оказания услуг.

Основными задачами ГМС определены: - проведение государственной политики в области переселения, иммиграции и репатриации граждан, миграции трудовых ресурсов, контролем над применением и соблюдением законодательства, разработка межправительственных проектов соглашений по временному трудоустройству и социальной защите переселенцев¹⁶⁴. То есть налицо концентрация в единой государственной структуре всех служб, занятых регламентацией и регулированием миграционных процессов, в том числе и процессов трудовой миграции.

При этом отметим, что в проводимой миграционной политике молдавское государство стремится преодолеть недостатки предыдущих теоретических подходов в регламентации и реальной практики регулирования миграции (См. «Регламент» 1997 года). Оно ставит своей целью защитить не только тех, кто легально находится и занимается трудовой деятельностью за рубежом, но и молдавских гастарбайтеров-нелегалов¹⁶⁵

¹⁶³ На проблему трудовой миграции как одну из важнейших проблем современного молдавского государства обратил внимание Президент Республики Молдова В.Воронин на инаугурации (См.: «Независимая Молдова», 2001, 4 апреля).

¹⁶⁴ С 1 октября – миграционная служба. // «Независимая Молдова», 2001, 23 августа.

¹⁶⁵ Дораи В. Основы государственной политики в области трудовой миграции. // Население Молдовы и трудовая миграция: состояние и современные формы. /

Учитывая предшествующий опыт малоэффективной борьбы с людьми, наживающимися на проблемах нелегальной трудовой миграции, парламент пошел по пути совершенствования действующего законодательства. Если ранее поставщикам живого товара грозило лишение свободы всего лишь на год за ... сводничество, то с 17 августа 2001 года вступила в действие новая статья Закона, предусматривающая лишение свободы на срок от 5 до 25 лет за незаконную торговлю людьми в целях наживы. Теперь можно привлекать к уголовной ответственности и тех, кто везет в Турцию молодых людей-доноров, продающих свою почку за смехотворную сумму, и патронов фирм, которые за 2000 долларов обещали трудоустроить молдавских граждан за рубежом.¹⁶⁶

Происходит дальнейшая актуализация проблем трудовой миграции в общественном мнении страны. Особенно это касается торговли живым товаром, контрабандой в целях сексуальной эксплуатации молодых женщин, девушек и подростков. В этом большую роль играет страновое Бюро Международной Организации Миграции (МОМ), открытое в Молдове, в Кишиневе в 2001 году. Молдавское Бюро МОМ призвано мониторизировать проблему торговли живым товаром, контрабандой в целях сексуальной эксплуатации молодых женщин, девушек и подростков.¹⁶⁷

Средства массовой информации уделяют постоянное внимание проблеме трудовой миграции. Тематика трудовой миграции населения Республики Молдова получила освещение и в ходе избирательной кампании по выборам Парламента страны (февраль 2001 года). На этой проблеме пытались сыграть молдавские правые партии, пытаясь подрасти голосами нелегальных трудовых мигрантов. Для этого они предлагали открыть в западноевропейских странах избирательные участки для молдавских гастарбайтеров. Достаточно наивное предложение, если учесть, что подавляющее число молдавских граждан находится и трудится за рубежом нелегально. Более того, полагать, что эти люди придут и проголосуют за представителей

CAPTES. – Кишинэу, 2000, с.57-65. (С апреля 2001 года В.Дораи является начальником Управления политического планирования и политическим советником Президента Республики Молдова.)

¹⁶⁶ *Меньшиков А. Девиц за 5 тысяч «баксов» сдавали в бордели. // «Комсомольская правда в Молдове», 2001, 21 августа.*

¹⁶⁷ *См.: Traficul de femei si copii in scopul exploatarii lor sexuale in, prin si din regiunea balcanica. // Republica Moldova. IOM / OIM, 2001.*

правых партий, которые, находясь у власти, не сделали ничего существенного для облегчения участи этих людей, было бы неправильно¹⁶⁸.

Начинают осознавать свою роль защитника интересов трудящихся профессиональные союзы. Намечается конструктивное сотрудничество молдавских и греческих профсоюзов по проблемам защиты молдавских гастарбайтеров в Греции. При этом ведущей стороной выступили греческие профсоюзы¹⁶⁹.

Активнее включаются в освещение и мониторинг проблем трудовой миграции неправительственные организации. Они стремятся создать ассоциацию общественных организаций, оказать посильную консультативную, правовую, моральную помощь молдавским трудовым мигрантам, в том числе и зарубежом. Для этого устанавливаются контакты с соответствующими неправительственными организациями в государствах приема. Так в частности, в августе 2001 года были установлены отношения, подписано соглашение о совместном сотрудничестве с неправительственной организацией «Regina Pacis» (Италия) и др.

Одним из направлений своей деятельности неправительственные организации Молдовы видят в содействии процессу формирования и функционирования молдавской диаспоры на базе трудовых мигрантов, обладающих статусом легального пребывания и трудовой деятельности в странах Евросоюза. Отметим, что тенденция к формированию и функционированию молдавской диаспоры на основе имеющихся трудовых мигрантов достаточно реальна. Практика турецких гастарбайтеров в 60-70-е годы в Западной Европе убедительно свидетельствует об этом¹⁷⁰. Легальность пре-

¹⁶⁸ См.: Мошняга В., Руснак Г. Парламентские (2001) выборы в Молдове: специфика, результаты, электоральные стратегии и технологии // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica)*. Partea XVI. / USM. – Chisinau, 2001, p.55-56.

¹⁶⁹ Наумов М. Греция согласна на все. Только – официально...// «Комсомольская правда в Молдове», 2000, 12 февраля; *Portugalia preconizează să legalizeze munca moldovenilor*. // «Dialog», 2000, 27 septembrie.

¹⁷⁰ Несомненно, что Турция накапливала свой опыт и в условиях, когда западно-европейские государства нуждались в гастарбайтерах. Однако не стоит забывать, что и тогда вопрос о социальной и правовой защите трудовых мигрантов в государствах приема решался очень даже не просто. Стереотипы того, что трудовая миграция ведет к росту ксенофобии, сужению возможностей для трудоустройства национальной рабочей силы, падению ее стоимости возникли не сегодня.

бывания и трудовой деятельности в стране способствует, интенсифицирует процессы формирования, самоорганизации национальной диаспоры, осознания своей идентичности и собственных специфических интересов в другой стране¹⁷¹.

MODELE ALE COMPORTAMENTULUI ELECTORAL (MODELUL RAȚIONAL).

*Ruslan TANASĂ
Republica Moldova, Chișinău,
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
catedra politologie
magistru, lector*

Modelele comportamentului electoral reprezintă metodele prin care se realizează luarea unei poziții politice sau mecanismele prin care persoana de la orientare socială, orientare politică sau preferințele politice trece la un anumit tip de comportament electoral.

Ele sunt construcții teoretice ce elucidează mecanismele prin care se ia decizia de vot. În linii generale le putem clasifica în două mari tipuri 1) raționale și conștiente și 2) inconștiente și iraționale.

Comportamentul rațional. Pentru realizarea votului rațional sunt necesare câteva condiții. În primul rând informarea. Un compartiment rațional nu poate fi conceput în afara unei informații mult sau mai puțin depline privitor la concurenții electorali, dar și la viața social-politică a societății și statului. Și în acest caz nu vorbim atât de libertatea sau posibilitatea accesului la informație cât de dorința de a primi această informație de interesul manifestat.

În al doilea rând, o altă condiție este capacitatea alegătorului de a face o analiză la informația recepționată, adică competența alegătorului. Pe de o parte,

¹⁷¹ См.: Ивахнюк И. Опыт государственного регулирования международной трудовой миграции // Международная миграция населения: Россия и современный мир. Выпуск 2. / Диалог-МГУ. - Москва, 1999, с.27-51

pentru ca votul să fie rațional, această analiză trebuie făcută fără a utiliza prejudecăți, stereotipuri sau subiectivism, pe de altă parte ea este influențată de studii, capacitatea mintală, temperament, cultură, venit, etc.

În acest context este interesantă viziunea cercetătorului rus E.I.Batalov. El scrie că “perceperea și viziunea lumii politice de către actor, comportamentul său este determinat nu numai și nu atât de situația socială, mentalitate, nivelul cultural, cât de localizarea în spațiul politic”.¹⁷² Anume această poziționare face ca viziunea actorului asupra procesului electoral să fie unilaterală, fragmentară. “Cetățeanul simplu percepe și evaluează viața politică prin prisma evenimentelor ce nimejlocit vizează existența sa individuală.”¹⁷³

Primul care fundamentează acest tip de comportament din sfera social-politică este savantul german M.Weber. El numește rațional acel individ comportamentul căruia “este orientată la scop, mijloace și efecte accesorii ale acțiunii sale, care rațional privește relația mijloacelor cu scopurile și efectele accesorii și, în sfârșit, relația diferitor scopuri posibile între dinsele.”¹⁷⁴

În așa mod, pentru ca un comportament să fie numit rațional el trebuie, în primul rând, să fie direcționat de un anumit scop. Scopul trebuie să fie real și realizabil. Pe lângă aceasta, scopul implicit presupune existența la persoană a intereselor și necesităților, căci scopul nu este altceva decât finalitatea în realizarea intereselor, iar interesele nu sunt altceva decât o expresie a necesităților care și sunt scopurile sus menționate.

Această triadă necesități – interese – scop (realizarea necesităților) pot fi motivele comportamentului electoral doar când se realizează două condiții: 1) conștientizarea acestor interese și 2) conștientizarea faptului că aceste scopuri pot fi realizate prin intermediul politicului, adică cu ajutorul exprimării la alegeri.

Referindu-ne la prima condiție distingem 2 nivele ale comportamentului electoral rațional:

1) ceea ce cercetătorul român I.Drăgan numește “beneficii materiale”¹⁷⁵ și se materializează în câștigul imediat, prin existența unor interese înguste, foarte concrete și, în unele cazuri, meschine. Acest comportament se poate depista la acele persoane cărora în rezultatul scrutinului li se vor realiza unele interese

¹⁷² Баталов Е. Я. Типология политических отношений // Полис, 1995, № 2, с.90.

¹⁷³ Ibidem, с.95.

¹⁷⁴ Вебер М. Избранные произведения. / Прогресс. – Москва, 1990, с.629.

¹⁷⁵ Drăgan I. Tipologii ale comportamentului electoral în România // Construcția simbolică a câmpului electoral. / Institutul European. – Iași, 1998, p.340.

imEDIATE. În acest mod ei votează anumite formațiuni politice pentru a evolua în ierarhia de serviciu, pentru ași menține status – qvoul, pentru a câștiga un fotoliu, pentru un sac cu grâu , sau pentru un pahar de vin. Acest comportament este specific pentru activiștii de partid și într-o mai mică măsură pentru militanți, pentru anturajul candidaților și a persoanelor sale de încredere (neamuri și prieteni). Printr-un cuvânt acest comportament electoral este o expresie a cumătrismului moldovenesc. (Pentru a fi favorizați în cazul când persoana susținută va fi aleasă). Acesta este și motivul donațiilor bănești, ajutorului material etc. pentru candidați din partea antreprenorilor.

2) ceea ce I.Drăgan numește “beneficii simbolice”¹⁷⁶. Merge vorba de prezența unei conștiințe politice mai complexe, care permite de a aprecia, evalua și analiza mai amplu, situația social-politică din țară. Dacă primii fac aceasta axându-se pe propria personalitate, atunci această varietate a comportamentului electoral are în vedere grupul social sau chiar societatea în întregime. El presupune nu interese personale, simple, ci interese agregate, ne particulare (exemplu: lupta cu corupția, cu sărăcia, susținerea culturii și științei, bunăstarea materială etc.)

În cazul următorului component al votului rațional, al mijloacelor prin care se realizează scopurile, situația este mai dificilă pentru alegători și dubioasă pentru cercetători. Ori alegerea mijloacelor adecvate presupune mai întâi cunoștințe privitor la economie, societate, cultură, armată, geopolitică și în sfârșit politică. La cetățeanul simplu, chiar și cu studii superioare, aceste cunoștințe sunt destul de slabe. Doar puțini se pot pronunța mai mult sau mai puțin profesionist privitor la aceste probleme.

După cum scria savantul american G.Sartori “alegerile nu decid asupra problemelor controversate, ele stabilesc, mai curînd, cine va decide asupra problemelor controversate”¹⁷⁷

Depistarea și evaluarea efectele accesorii induce și mai multe exigențe față de alegător. Luarea în considerație a interconexiunilor și interdependențelor din cadrul sferelor social – economice și politice la sigur întrece cu mult capacitatea de analiză și percepere a cetățeanului mediu, în unele cazuri aceasta nu o pot face nici oamenii politici.

Reflecția asupra “relațiilor diferitor scopuri posibile între dînsese” induce și mai mult scepticism în valoarea votului rațional ca un model descriptiv al comportamentului electoral.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p.340.

¹⁷⁷ Sartori. G. *Teoria democrației reînterpretată / Polirom. – Iași, 1999, p.116.*

În acest caz problema comportamentului rațional o constituie alegerea între diferite formațiuni politice cu aceleași scopuri și, mai ales, cu o viziune aproape identică privitor la mijloacele și căile de atingere ale lor. Aici ne ciocnim de o incapacitate de elucidare a definiției lui M.Weber. În legătură cu aceasta, este necesar de a o completa cu un alt component – alegerea rațională nu se face doar în baza analizei scopurilor, mijloacelor, a efectelor limitrofe și a relațiilor dintre scopuri, ci și în baza evaluării capitalului politic al formațiunilor, liderilor politici. Prin capital politic înțelegem activitatea anterioară a partidului politic cât și a persoanelor ce candidează pe listele acestui partid, meritele sale față de societate, realizările sale.

Și aici este necesar de a atrage atenția asupra mediului social-politic și a atmosferei societății. În societățile aflate în transformare încrederea cetățenilor în instituțiile puterii de stat, în partidele politice ce scade vertiginos. Pe de o parte din voința rea a guvernanților, pe de altă parte a condițiilor de dezvoltare, a rolului și locului Republicii Moldova în sistemul economic mondial (să ne amintim de concepțiile cercetătorului francez F.Braudel) nivelul de trai se reduce dramatic. În aceste condiții promisiunile electorale cât de raționale și de atrăgătoare n-ar fi ele în viziunea electoralului rămân simple promisiuni. Doar întărite prin dovezi ele pot convinge cetățenii să-și dea votul pentru formațiunea dată.

Pe lângă aceasta este necesar de menționat că meritele și realizările pot fi atribuite atât persoanelor concrete, cât și formațiunilor politice. În statele liberal – democratice cu un sistem partizan și partidist durabile sunt prezente ambele tipuri de atribuire, în Republica Moldova situația este altă. Formațiunile politice, sunt în majoritate efemere. Memoria colectivă nu le reține și chiar dacă o face oricum ele au o imagine negativă (toate 3 scrutine parlamentare din Republica Moldova sunt marcate de votul de penalizare). În asemenea condiții real putem vorbi doar de meritele persoanelor concrete.

Aici sunt însă excepții – PPCD și PCRM. Primul descendent sau epigon al Frontului Popular, altul, totul opus prin esență, urmaș al PCUS. Asupra lor se proiectează, prin conștient sau inconștient, o parte din imaginea precursorilor săi.

În așa mod, în cadrul Republicii Moldova, raționalitatea presupune mai degrabă că privirea analitică trebuie îndreptată spre merite și realizări, decât spre scopuri și mijloace. În orice caz etapele analizei nu sunt scop – mijloace – merite ci vici-versa.

Modelul raționalității limitate a votului. În cazul comportamentului electoral raționalitatea mai poate avea un sens pentru cetățeanul simplu – minimalizarea eforturilor depuse pentru alegerea dintre alternativele propuse. În acest

caz alegerea nu este atât rațională cât pragmatică. Dacă modelul rațional al comportării electorale se centrează pe evaluare și reflexie, atunci acesta pe mijloacele de atingere a unui scop (votul) cu cât mai puține cheltuieli, concomitent cu păstrarea caracterului instrumental al acestui act.

Dacă modelul precedent aborda alegătorul ca un geniu, atunci modelul raționalității limitate a votului privește cetățeanul ca un “leneș cognitiv”. Studiarea sau citirea programului nu este ceva obligatoriu, pentru el. Pentru acest alegător este suficient de a cunoaște direcția principală (orientarea) al partidului politic. Cunoașterea, ca bază a acțiunii, se îndreaptă spre perceperea sloganurilor electorale și a temelor generale exploatate de către lider/formațiune politică. Acestea pot fi completate prin vizionări ocazionale a cuvântărilor televizate a liderilor, a clipurile electorale, participarea la întâlnirile cu candidatul etc. Formând din toate aceste crîmpee de informație recepționată o imagine a situației electorale mai mult sau mai puțin integră, raportând-o la concepțiile și ideile sale privitor la economie, politică externă etc. el decide care din ele sunt mai “corecte” și mai *reale*.

Apropo, prin definiție, nici comportamentul rațional și nici cel semirațional nu presupune că asupra acestor persoane ar avea efecte populismul. Emoțiile sau afectele promovate de un astfel de discurs totuși nu vor ieși de sub controlul rațiunii.

O altă cale posibilă de realizare a acestui model este identificarea ideologică. Ideologia ca “un sistem de idei, valori, reprezentări etc. sistematizat și conceptualizat, ce reflectă realitatea cu scopul de a o schimba în conformitate cu interesele unui grup, pătură, clasă socială ... și vizitează direct acțiunea politică”¹⁷⁸ este o entitate ce face eforturilor persoanei de prisos. Ea oferă scopurile și mijloacele de atingere ale lor, alegătorul trebuie doar să le accepte. Totuși cetățeanul nu este scutit într-u totul de eforturi, el trebuie să-și conștientizeze propria situație social-economică, propriul rol și statut social și, cel puțin în faza inițială, să depună anumite eforturi pentru a cunoaște și compara ofertele ideologice.

Odată cu acordul cu principiile unei ideologii sau a unei tendințe a ei are lor asimilarea nu numai a scopurilor și mijloacelor, ci și a unor principii, idei, valori etc. În așa mod, ulterior ideologia se plasează ca un șablon cu care se compară, neapărat exhaustiv, ofertele ideologice și doctrinare ale concurenților electorali.

¹⁷⁸ Varzari P., Tanasă R. *Unele considerente privitor la fenomenul ideologic*. // *Revista de filozofie și drept*, 2000, nr.1, p.15-16.

Includerea identificării ideologice în mecanismele comportamentului electoral are un efect dublu, pe de o parte elimină incertitudinea, conferind alegerii siguranța corectitudinii.

Pe de altă parte, în cazul în care identificare ideologică este doar o etapă a alegerii, micșorează spectrul formațiunilor politice necesare de a fi supuse analizei. Căci în cazul sistemelor multipartidiste, ca cel din Republica Moldova, o ideologie se poate identifica cu mai multe formațiuni politice, situație în general specifică societăților transformatoare. În acest caz alegătorul sau continuă rațional să aleagă dintre aceste partide politice, accentuând atenția asupra micilor diferențe ideologice doctrinare asupra meritelor liderilor formațiunilor politice, sau apelează la alte mecanisme de alegere.

Comportamentul electoral presupune nu doar alegerea dintre alternativele propuse, în primul rând el semnifică pentru majoritatea corpului electoral și raportarea votului de la alegerile anterioare la realitățile actuale. Aceasta explică menținerea la putere a unor partide politice de-a lungul mai multor legislaturi. Această evaluare a activității formațiunilor politice se face în conformitate cu satisfacția/insatisfacția alegătorilor față de realizările sale. Aici la fel se pot depista modele raționale de comportament.

De menționat că acest domeniu oferă alegătorilor cu mult mai multe posibilități de a utiliza rațiunea, decât alegerea formațiunilor politice “noi”. Căci în acest caz se operează cu informația nemijlocită – prosperitatea economică, socială, politică etc. a societății și statului în perioada respectivă, veniturile, posibilitățile de realizare și nivelul de trai al alegătorului însuși. Votarea în baza realizărilor din timpul aflării la putere a partidului politic este conceptul-chee al teoriei votului rațional și este denumită votare retrospectivă.

Spre deosebire de majoritatea statelor ex-sovietice, în Republica Moldova toate alegerile parlamentare ce s-au desfășurat de la cucerirea independenței au fost marcate de modelul votului retrospectiv. Cele din 1994 semnifică falimentul guvernării reformatoare, 1998 – al Partidului Democrat Agrar (PDAM), 2001 – al Alianței pentru Democrație și Reforme (ADR) și, în general, falimentul guvernării de 10 ani al “democraților”.

În acest mod indiferent de evoluarea ulterioară a mecanismului decizional, la origini se află, prin excelență procese obiective și raționale de percepere a vieții social-politice.

Pentru a evita neclaritățile este necesar de a face o precizare. La nivelul societății votul retrospectiv, penalizator este privit ca un vot reactiv, protestatar, însă dacă ne centrăm atenția pe individ situația este de altă natură. Doar o mică

parte din electoratul partidului penalizat votează pentru un alt concurent electoral din motivul de al penaliza. Majoritatea pierzând încrederea în partidul în cauză se plasează pe alte poziții și motivul votului său nu mai este reacția negativă, ci atingerea scopurilor pe care nu le-a realizat partidul votat la alegerile anterioare. În primul caz putem vorbi de un vot rațional sau emotiv (preponderent este totuși cel de-al doilea), în cel de-al doilea modelele decizionale sunt foarte diferite

Raționalitatea mai poate avea o accepțiune. Existența pragului electoral impune noi exigențe, mai ales după majorarea sa, atât partidelor politice, cât și alegătorilor. Pentru unii cetățeni contează atât de a face alegerea “corectă”, cât și de a face aceasta într-adevăr, adică de a nu-și pierde votul. Pentru un astfel de comportament electoral se întrevede și aportul sondajelor de opinie.

Deci evidențiem trei componente ale unui comportament rațional: 1) analiza capitalului politic, 2) analiza programelor/platformelor electorale și 3) analiza listelor electorale. Evaluarea capitalului politic se face din propria experiență și cu “ajutorul” propagandei și antipropagandei electorale.

În ierarhia surselor de informație ce influențează cel mai mult alegătorii platforma politică, programul, scopurile concurenților electorali ocupă locuri semnificative. În timpul campaniei electorale din 1994 19,0% din respondenți au declarat că acestea sunt sursele de informație care cel mai mult ia influențat în alegerea concurentului electoral, în martie 1995 – 20%, în februarie și martie 1998 respectiv 17,8% și 17,6%, în februarie 2001 – 39,9%.¹⁷⁹

Cunoașterea și evaluarea elitei de partid se poate face de către alegători în două direcții: 1) aprecierea rațională a liderului politic și 2) studierea listei electorale. În primul caz atenția și perceperea se centrează doar pe o persoană, fie liderul formațiunii politice, fie altă persoană cunoscută ce candidează pe lista acestu partid. Pentru el nu mai contează celelalte persoane. Probleme pot apărea (afât pentru alegător cât și pentru formațiune) atunci când pe lista electorală se află și o altă persoană care nu este agreată de alegător sau îi este chiar antipatică. Conflictul se poate rezolva chiar și prin dezicerea de votul pentru formațiunea politică respectivă. În cazul când decizia de vot se centrează doar pe acest aspect este prezent votul personificat, iar când alături de el sunt utilizate și alte căi de apreciere votul este unul partidist.

Studierea listelor electorale presupune că alegătorul se informează mai complet, în comparație cu acțiunea precedentă. În pofida acestui fapt, această variantă, spre deosebire de cea anterioară, nu poate fi de sine stătător un motiv al

¹⁷⁹ Sondaje realizate de SISI “Opinia” pe un eșantion național reprezentativ.

comportamentului electoral. Pentru 10,7% (martie 1995), 5,8% (februarie 1998) și 5,6% (martie 1998) din electorat componența listelor electorale înaintate de un partid sau altul îi influențează în alegerea celor pe care îi vor vota.¹⁸⁰ Tot aceste sondaje de opinie depistează că respectiv 16,2%, 6,0% și 9,1% sunt la curent practic cu toate listele electorale, iar 40,7%, 59,1% și 70,9% sunt la curent doar cu unele din ele și 43,1%, 34,9% 20,0% nu le cunosc deloc.

Așadar, abordarea rațională a votului se prezintă ca o teorie viabilă pentru explicarea comportamentului electoral, însă, raportînd-o la realitate, ea nu este singura posibilă. Individul nu este doar o ființă rațională, procesele inconștiente, dar și emoțiile la fel sun o dimensiune a naturii umane.

PRINCIPALELE MODALITĂȚI DE APĂRARE A DREPTULUI DE PROPRIETATE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

***Marina RUSANOVSKI
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de relații internaționale,
științe politice și administrative
Catedra politologie
lector***

În orice societate, proprietatea, ca parte a relațiilor de producție, reprezintă o instituție esențială care-i definește sistemul economic și social. Odată cu dezvoltarea societății, conceptul de proprietate a evoluat și el în sensul că această instituție a fost considerată nu numai ca un instrument în satisfacerea propriilor interese ale proprietății, dar și ca o instituție chemată să răspundă u nor interese sociale.

Prin proprietate se înțelege totalitatea relațiilor dintre oameni, privind însușirea bunurilor, relațiilor reglementate de norme sociale specifice diferitelor epoci istorice. De asemeni proprietatea a fost caracterizată ca un drept în virtutea căreia o persoană poate să facă dintr-un lucru tot ce dorește, o completă libertate

¹⁸⁰ *Ibidem.*

de acțiune, fiind recunoscută proprietarului asupra lucrului care face parte din dreptul său de proprietate, afară de excepțiile fixate prin lege ori convenție.

În acest context, particularitățile dreptului de proprietate constau în aceea că proprietarul exercită atributele acestui drept în putere proprie și în interes propriu, ceea ce înseamnă că el se supune numai legii, în timp ce cei ce exercită unele atribute ale dreptului de proprietate o fac în temeiul voinței proprietarului și al legii, particularul fiind acela care determină limitele de exercitare a acestor atribute.

Datorită complexității conținutului său juridic dreptul de proprietate întotdeauna a beneficiat de o protecție specifică din partea legiuitorului. Însăși, prin Art.17 din Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994 și pusă în aplicare începând cu 27 august 1994, ne garantează realizarea dreptului de proprietate în formele solicitate de titular, dacă acestea nu contravin intereselor societății.

De asemeni, legislația civilă ne stabilește o totalitate de mijloace, acțiuni, prin care proprietarul tinde să înlăture atingerile ce sunt aduse dreptului său. Teza potrivit căreia dreptul de proprietate poate fi apărat și prin mijloace de drept obligațional este unanim acceptată în literatura juridică din țara noastră. În argumentarea și susținerea acestei teze trebuie să se țină seama de corelația ce există între drepturile reale și cele de creanță, de rolul pe care îl are dreptul de proprietate în determinarea conținutului tuturor celorlalte drepturi patrimoniale, inclusiv a celor de creanță, precum și de funcțiile pe care le au de îndeplinit în dreptul civil raporturile de obligații.

În dependență de caracterul încălcărilor dreptului de proprietate sunt stabilite 2 feluri de mijloace de apărare:

- mijloace indirecte
- mijloace directe.

Mijloace indirecte – constituie acele acțiuni civile, care se bazează pe dreptul de creanță și anume acțiuni care provin din neexecutarea obligațiilor contractuale, acțiuni în nulitate sau anulare, care acționează ca urmare a nerespectării dispozițiilor legale ce reglementează condițiile de validitate – de fond și de formă ale contractului, acțiuni cu răspundere delictuală, acțiune întemeiată pe îmbogățirea fără justă cauză, acțiune în restituirea plății nedatorate etc.

Mijloace directe – constau în acele acțiuni săvârșite în caz de încălcare nemijlocită a dreptului de proprietate. Având ca temei dreptul de proprietate, aceste sunt acțiuni reale și locul central îl ocupă acțiunea în revendicare. Din punct de vedere juridic, revendicarea

Codul civil nu conține vre-o dispoziție cu referire directă la acțiunea în revendicare și nici nu o definește. În aceste condiții doctrina și practica judiciară, pornind de la reglementările existente în diferite materii și având în vedere principiile generale ale dreptului civil au creat cadrul juridic al acțiunii în revendicare. Din punct de vedere juridic, revendicarea funcționează pe baza unor reguli proprii statornicite încă din perioada existenței și a fost folosită doar în scopul apărării anumitor drepturi subiective cu caracter real.

Conform Art. 41 din Legea cu privire la proprietate și Art 148 din Codul Civic “Proprietarul are dreptul să-și revendece bunurile sale dintr-o posesie ilegală străină”.

În conformitate cu prevederile legale aș menționa ca “acțiunea în revendicare este folosită doar de proprietarul bunului împotriva aceluia la care se găsește ori care îl deține fără drept. Cu alte cuvinte, proprietarul neposesor solicită posesorului neproprietar să-I restituie bunul pe care-l deține fără drept”.¹⁸¹

Acțiunea în revendicare privește atât bunurile mobile cât și bunurile imobile determinate. Obiectul ei nu poate fi înlocuit cu bunuri de aceeași valoare. De asemenea acțiunea în revendicare este inaplicabilă și în privința bunurilor incorporale.

Acțiunea de apărare a dreptului de proprietate poate fi înaintată de către proprietarul bunului de reclamantul care trebuie să facă dovada dreptului de proprietate. În stabilirea situației de fapt, instanța de judecată are obligație de-a se baza pe probe concrete.

În situația în care revendicarea nu poate face dovada dobândirii dreptului de proprietate, el va putea invoca titlul în temeiul căruia a dobândit dreptul de proprietate asupra bunului ce se revendică.

Dovada dreptului de proprietate de-a lungul timpului au prezentat dificultăți de ordin practic cât și teoretic. Dificultățile practice au fost generate de faptul că proprietarii nu dispuneau de titluri scrise, dificultățile din punct de vedere teoretic privind din insuficiența probatori a titularilor de proprietate.

În concluzie aș menționa că proba dreptului de proprietate, nu poate fi absolută pe baza tuturor titlurilor translativă, ar trebuie ca dreptul de proprietate să se stabilească “din autor în autor la infinit” și cu titluri scrise.¹⁸²

Principalele efecte ale acțiunii în revendicare constau în restituirea bunului și a fructelor sale, precum și plata cheltuielilor făcute de posesor. În doctrina franceză se precizează că posesorul de rea credință trebuie să restituie toate fru-

¹⁸¹ Turianu C. *Probleme speciale de drept Civil*. - București, 2000, p.99.

¹⁸² Hamngiu C., Rosseti Bălănescu I., Băicacianu Al. *Op.cit.*, p.105

ctele lucrului de la data începerii posesiei, chiar dacă fructele au fost consumate sau dacă a omis să le culeagă, dar are dreptul să scadă cheltuielile făcute pentru obținerea fructelor (arături, semănături).

Art. 153 al Codului Civic ne mai stabilește o modalitate de apărare a dreptului de proprietate împotriva încălcărilor, care nu sunt legate de pierderea posesiei bunului. Deseori în practica, din partea unor terțe persoane pot fi săvârșite unele încălcări, care nu sunt în legătură cu pierderea proprietății, ci doar împiedică folosirea bunului (ex. Aplicarea arestului asupra averii proprietarului).

Acțiunea înaintată este numită acțiunea negatoare, care poate fi înaintată doar de proprietarul bunului oricând, cât există încălcările și până când nu vor fi înlăturate. Asupra acestor acțiuni nu acționează termenul de prescripție.

În fine, normele dreptului de proprietate asigură apărarea dreptului de proprietate, indică ce acțiune trebuie înaintată, împrejurările ce au servit ca efect încălcarea dreptului de proprietate. Cu toate acestea există însă dificultăți, atât de ordin teoretic cât și de ordin practic, în context deja menționate, dar care consider că pe parcurs statul va găsi o modalitate de soluționare a lor.

BIBLIOGRAFIA.

Codul Civil al Republicii Moldova (adoptat de Sovietul Suprem al RSS Moldovenești de la 26 decembrie 1964).

Constituția Republicii Moldova, adoptată 29 iulie 1964, și pusă în aplicare la 27 august 1994.

Legere Republicii Moldova cu privire la proprietate adoptată la 22 ianuarie 1991 și pusă în aplicare la 1 februarie 1991.

Popa E. P. Acțiunea în revendicare. - București, 1998.

Turianu C., Turianu C. "Dreptul de proprietate" și alte drepturi reale. - București, 1998.

Turianu C. Probleme speciale de Dreptul Civil. - București, 2000.

Lupulescu D. Drept civil. Drepturi reale principale. - București, 1997.

Baeș S. Drept civil. Drept de proprietate. - Chișinău, 1995.

INTEGRAREA GENURILOR ÎN SOCIETATE ÎN CONTEXTUL TRANSFORMĂRILOR DEMOCRATICE

Silvia SACA

Republica Moldova, Chișinău

PNUD RBEC

*Managerul Programului de Formare a Liderilor PNUD/ Moldova,
expert problemele genurilor*

Este binecunoscut faptul că democrația este o formă de organizare și conducere a societății în care poporul își exercită (direct sau indirect) puterea. Democrația modernă își ia originea dintr-un pact social între bărbați din care sunt excluse femeile. Prin urmare, dreptul politic ce derivă din noul pact este fraternal. Adică integrarea femeii în societate, inclusiv în cea în transformare mai rămîne a fi actuală deși actualitatea ei are deja 100 de ani.

Republica Moldova a parcurs în ultimii ani o perioadă marcată de importante schimbări spre o societate democratică. Schimbările intervenite în sistemul politic, în economie, în viața socială și în mentalitatea publică, bineînțeles, au influențat procesul dezvoltării societății, în multe cazuri însă având și un impact nefavorabil, ostil față de femei, marginalizându-le pe acestea în toate domeniile de activitate.

Cu regret constatăm că Moldova continuă să se afle într-un impas multi-dimensional: nefuncționalitatea legislației, încălcarea drepturilor constituționale ale cetățeanului, în special ale cetățeanului-femeie, stagnarea economiei, criza financiară fără precedent, creșterea datoriilor externe și interne ale statului peste limita nivelului critic, reducerea și incompetivitatea producției, criza sectorului energetic, ineficiența sistemului fiscal, ș.a.

Criza societății se manifestă prin intensificarea gradului de pauperizare a populației, feminizarea sărăciei și a șomajului, reducerea calității educației și sănătății publice (comercializarea drepturilor constituționale), a protecției sociale, deprecierea infrastructurii de toate categoriile, intensificarea neliniștii și deprimării sociale, diminuarea credibilității autorităților publice. Ca urmare majoritatea populației este afectată, un șir de parametri indicând o agravare, în special, a situației femeilor, tineretului, copiilor și a bătrînilor.

Femeile sunt mai des discriminate și subestimate. 75% din femeile chestionate în cadrul sondajului Fundației "SOCIOMOLDOVA" sunt de părere că la

noi în țară femeile nu sunt respectate, 74% - afirmă că femeile nu ocupă în societate locul pe care îl merită, 84% - nu au încredere în ziua de mâine¹⁸³.

Este cunoscut faptul că în Moldova majoritatea femeilor au o zi dublă de muncă: la lucru și acasă. Sau chiar triplă, dacă e să ținem cont de faptul că mai multe din ele sunt angajate într-o activitate obștească (de regulă neremunerată.) Dacă în sfera publică dreptul femeilor și bărbaților de a participa în mod egal la lucru poate fi controlat prin legislație (dar nu este o prioritate la momentul actual nici pentru guvern nici pentru administrația publică locală), atunci în familie majoritatea responsabilităților revin femeilor.

Reprezentanții statelor membre ale ONU atât la Conferința a IV Mondială în Condiția Femeii, Beijing 1995, cât și la Sesiunea Specială a Asambleii Generale ONU (Beijing +5) "Femeia 2000: egalitatea genurilor, dezvoltarea și pacea în secolul XXI, New York 2000 au recunoscut starea precară a lucrurilor și și-au asumat responsabilitatea întru ameliorarea acestora. Adevărat că procesul este lent, încă nu în toate statele sunt elaborate Planurile Naționale de Acțiune, iar acele guverne care au aceste planuri nu aduc rezultatul așteptat.

Conform documentului final al Sesiunii Speciale a Asambleii Generale ONU (Beijing +5) în compartimentul **Participarea femeilor în activitatea organelor decizionale** se menționează anumite realizări. Tot mai mult este recunoscut rolul important, pe care îl joacă asigurarea participării multilaterale a femeilor în activitatea organelor decizionale și în procesul de adoptare a deciziilor la toate nivelele și la toate forumurile, inclusiv în sectoarele interguvernamental, guvernamental și neguvernamental. Într-un șir de țări femeile au obținut în aceste sfere o pondere simțitoare.

Tot mai multe state își construiesc politica în interesul femeilor, inclusiv în unele țări sunt aplicate sisteme de cote sau sunt încheiate acorduri benevole, sunt stabilite obiective și sarcini cu destinație lesne de evaluat, sunt elaborate programe de instruire, în cadrul cărora femeile studiază principiile managementului, sunt întreprinse măsuri de reglementare a obligațiilor familiale și profesionale ale bărbaților și femeilor. Sunt create sau consolidate mecanisme naționale de îmbunătățire a situației femeilor, ca și rețele naționale și internaționale, ce întrunesc femei-politiciene, parlamentare, activiste și profesioniste în diferite domenii.

¹⁸³ *Women's status in the Republic of Moldova, Prepared by The Independent Foundation of Survey "SOCIOMOLDOVA" in collaboration with GID UNDP / Moldova. - 1998*

Totodată organele decizionale în multe state rămân a fi patriarhale. În pofida recunoașterii generale a necesității asigurării unei reprezentativități echitabile a bărbaților și femeilor în organele decizionale de toate nivelele, ca și mai înainte se păstrează disproporția între egalitatea de jure și de facto. Femeile continuă să fie insuficient reprezentate printre legislatori, miniștri și viceministri, la fel ca și la nivelul superior al sectorului corporativ și-n alte instituții economice și sociale. Rolul rezervat femeilor în mod tradițional le îngreuează posibilitatea de alegere a educației și profesiei și le forțează să ducă tot greul grijilor casnice.

Realizarea inițiativelor și programelor, menite să lărgescă participarea femeilor la procesele de adoptare a deciziilor, este împiedicată de insuficiența resurselor umane și financiare la pregătirea lor profesională și la cultivarea deprinderilor de a participa la viața politică; de lipsa unei înțelegeri adecvate a rolului femeilor în societate; de înțelegerea insuficientă într-un șir de cazuri a necesității participării femeilor în procesul de adoptare a deciziilor; de lipsa transparenței în activitatea funcționarilor aleși și a partidelor politice, preocupate de încurajarea egalității între bărbați și femei și de atragerea femeilor în viața socială; de conștientizarea insuficientă în societate a importanței reprezentativității echilibrate a femeilor și bărbaților la funcțiile de conducere; de nedorința bărbaților de a împărți puterea; de lipsa tendinței necesare spre stabilirea dialogului și cooperării cu ONG-urile de femei, ca și de lipsa structurilor organizaționale și politice de rigoare, care ar permite femeilor să participe în toate sferele de adoptare a deciziilor politice¹⁸⁴.

La capitolul participării femeilor în activitatea organelor decizionale în Parlamentul Republicii Moldova observăm o ușoară creștere a numărului de femei:

1994 - 101 deputați, inclusiv 5 femei;

1998 - 101 deputați, inclusiv 9 femei, o comisie condusă de femeie;

2001 - 101 deputați, inclusiv 12 femei inclusiv președintele Parlamentului – femeie și două comisii conduse de femei.

Totodată trebuie să menționăm ca nu a fost nici un act legislativ, care ar asigura participarea echitabilă a femeilor la ocuparea posturilor decizionale, nu există legea despre oportunități egale, fapt ce nu ne dă încredere, siguranță că numărul femeilor ar putea crește.

Pe de altă parte, conform înregistrării partidelor din 1998, e necesar să constatăm faptul că a crescut considerabil ponderea femeilor în partidele politice (în unele până la 45%). Pe listele electorale de asemenea s-a majorat numărul fe-

¹⁸⁴ Beijing+5, *Realități și Perspective*. / Centru Gender. - 2001

meilor, dar în primii zece candidați sunt doar una sau cel mult, două. Partidele nu au o strategie de asigurare a echității genurilor.

O situație diferită urmărim în componența Guvernului:

1994 - nici o femeie nu este membru guvernului;

1998 - o femeie membru guvernului;

1999 - 2 femei membru guvernului (inclusiv o femeie vice-primministru);

2001 - femeile pierd pozițiile în guvern.

La nivel de vice-ministru:

1994 - erau doar 2 femei,

1998 - 8 femei dețin acest post,

1999 - 8 femei devin vice-ministru,

2001 - 6 femei dețin acest post,

Din 9 prefecți ai județelor (aleși în 1999) doar unul este femeie (2001- situația rămâne similară), primari în sate și comune sunt în majoritate bărbați. Totuși 10% de primării sunt conduse de femei. Astfel este reprezentativitatea femeilor la alegerile locale (situația la 1 ianuarie 1999)

<i>Funcția</i>	<i>Total</i>	<i>Femei</i>
Președinți ai comitetelor executive raionale, primari ai municipiilor	38	-
Primari ai satelor (comunelor)	851	93
Viceprimari ai satelor (comunelor)	17	3

Sursa: Informație curentă. Secția administrație publică (Cancelaria de Stat)

În cadrul relațiilor de reprezentare a Republicii Moldova la nivel internațional sunt antrenate 66 femei-funcționari ai aparatului Ministerului Afacerilor Externe, inclusiv în misiuni diplomatice activează: o femeie vice-ministru; o femeie - reprezentant permanent la Consiliul Europei; o femeie - ministru consilier; 2 secretari I; 2 secretari II; 1 secretar III; 16 funcționari administrativi-tehnici¹⁸⁵.

Conform datelor statistice, femeile reprezintă 52% din populația republicii și 54% din forța de muncă. Dar participarea lor la procesul de luare a deciziilor este foarte limitată.

¹⁸⁵ Statutul Femeii în Republica Moldova. / UNDP. - 1999

Totodată e necesar să menționăm faptul că în Republica Moldova a fost creat Mecanismul Național întru Promovarea Femeii¹⁸⁶:

Comisia pentru problemele femeii și ale familiei pe lângă Președintele Republicii Moldova, 10 mai 1999 – ianuarie 2001.

Subcomisia Oportunități Egale din cadrul Comisiei Drepturilor Omului în Parlamentul Republicii Moldova, 1998 – decembrie 2000.

Comisia pentru problemele femeii pe lângă Guvern, 2 februarie 1999.

Focare gender în cadrul tuturor Ministerelor, aprilie 1999.

Unitatea gender în cadrul Ministerului Muncii, Protecției Sociale și a Familiei, 1997 / Direcția politici familiale și oportunități egale, 1999.

Focare gender în fiecare subdiviziune a Ministerului Muncii și Protecției Sociale, 2000

Focare gender în administrația locală.

Aspectele pozitive ale activității mecanismului național pot fi considerate:

însuși formarea structurilor îndreptate spre îmbunătățirea situației femeii ca prim pas în realizarea echității gender.

fiecare Comisie a analizat diverse probleme, propunând soluții de rezolvare a lor.

a fost început dialogul între aceste structuri și NGO de femei.

Obstacolele în funcționarea mecanismului național țin de următoarele:

Însăși denumirile Comisiilor(guvernamentală și prezidențială) au o nuanță de discriminare a femeilor (în Moldova femeile au stuii superioare și sunt bine dotate);

Nu s-a format un mecanism eficient lucrativ, încheșat. Comisiile funcționau separat, fără puncte de tangență și practic, colaborând insuficient.

În comisia guvernamentală erau incluși vice-miniștrii, fapt și pozitiv și negativ: pozitiv – prin posturile ocupate, negativ –aceste persoane responsabile nu au reușit să conștientizeze suficient problemele genurilor;

schimbarea frecventă a Guvernului ducea la rotarea membrilor Comisiei Guvernamentale și respectiv, la implicarea oamenilor neinițiați în problemă;

deciziile Comisiilor purtau caracter de recomandări, fapt ce putea fi ocolit de instanțele de resort.

Astfel Mecanismul Național are un rol limitat în structurile de stat, un mandat nedefinit cu claritate, duce lipsă de finanțare, state și informații suficiente.

¹⁸⁶ *Gender in Development: Handbook for CEE and Baltic countries. / UNDP RBEC. - 1998; Statutul Femeii în Republica Moldova / UNDP. - 1999*

Acest Mecanism nu are influență politică necesară pentru a propulsa concepția egalității genurilor, ca prioritară, în toate domeniile vieții sociale.

Propuneri de îmbunătățire a activității mecanismului național:

Formarea Departamentului Oportunități Egale în cadrul Guvernului (la nivel de Minister).

Restituirea subcomisiei Oportunități Egale în Parlament

Clarificarea și împuternicirea statutului Focarului Gender din ministere și departamente.

Elaborarea, adoptarea și implementarea Legii Oportunități egale.

Elaborarea Regulamentului de funcționare a Mecanismului Național, ținând cont și de administrația publică locală.

Familiarizarea continuă a populației și factorilor de decizie cu procesul funcționării Mecanismului

ASPECTE ALE CULTURII POLITICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

*Constantin SOLOMON
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Istorie
doctor, conferențiar
șef de catedră*

Republica Moldova a pornit pe calea noilor transformări, unele radicale, care cuprind toate domeniile vieții, inclusiv cultura politică a societății.

În perioada de trecere de la totalitarism la democrație în toate republicile din spațiul ex-sovietic, inclusiv în Moldova, nici un termen din știința politică nu s-a bucurat de o mai frecventă utilizare în discursurile politicienilor, savanților-politologi, literatura de specialitate și mass-media ca cel de *cultură politică*.

În articolul de față ne-am propus drept scop de a analiza unele aspecte ale culturii politice în republică ce a determinat în mare parte efectele perioadei de tranziție și de a face anumite enunțuri vizând această problemă.

La conceptul de cultură politică, preluat din antropologie, au recurs pentru prima dată, în 1956, politologii nord-americani Gabriel Almond și Sidney Ver-

ba¹⁸⁷, iar adevărata carieră a conceptului a început la mijlocul anilor '60 după publicarea cărții acestora intitulată *The Civic Culture*, editată în anul 1996 în limba română la București¹⁸⁸. În *Dicționar politic. Instituțiile democratice și cultura civică*, elaborat de Sergiu Tămaș, cultura politică este definită după cum urmează: "După G.Almond și S.Verba un fenomen complex, rezultat al unui sistem de atitudini (generat de reprezentările, valorile, credințele și convingerile împărtășite) și un sistem de conduite (obiceiuri, tradiții, instituții) ale membrilor societății în raport cu viața politică (partide, constituție, stat etc.). Cultura politică îndeplinește rolul unui transformator de conduite individuale în conduite colective. Funcționarea normală a unei societăți, respectiv stabilitatea și eficacitatea ei, depind de existența unei culturi politice definite și active"¹⁸⁹.

Actualmente sunt puse în circuit științific peste 50 de definiții ale noțiunii de cultură politică, multitudinea lor fiind determinată de complexitatea noțiunii în cauză.

Concluzia noastră privitoare la cultura politică este că ea poate fi înțeleasă, lato sensu, ca o formă particulară a culturii în general care reprezintă o sinteză a valorilor politice, a psihologiei politice.

Cultura politică este o parte integră a culturii umane, care e strâns legată de activitatea politică a diferitelor comunități sociale, națiuni, partide și mișcări politice, a anumitor personalități care se prezintă ca subiecte ale vieții politice.

Regimul comunist a influențat prin aparatul său de propagandă modul de percepere a lumii politicii, modurile de evaluare, sentimentele și credințele politice¹⁹⁰. Sistemul totalitar comunist a căutat să modeleze printr-o socializare politică un tip de cetățean cu o mentalitate deformată, un comportament colectiv care s-a sprijinit decenii la rând pe dezideratele Partidului Comunist, acceptând tacit politica promovată de el. Această îndoctrinare a lăsat urme în cultura politică a societăților postcomuniste. Astfel, imediat ce cetățeanul a fost pus într-o situație nouă, când se cerea participarea lui activă la treburile societății, el a trebuit să opteze pentru una sau alta dintre elitele politice care se ofereau îndată după căderea

¹⁸⁷ Almond G. *Comparative Political Systems*. // *Journal of Politics*, 1956, N18, p.3.

¹⁸⁸ Almond G., Verba S. *Cultura Civică*. - București, 1996.

¹⁸⁹ Tămaș S. *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică. Ediția a II-a, revizuită și adăugită*. - București, 1996, p.73.

¹⁹⁰ Stănciugelu Șt. *Ideal-tipuri și tipuri reale în cultura politică românească*. // *Sfera Politicii*, 1994, N21, p.6-7.

regimului comunist. Noua elită politică a știut să profite de năzuințele și așteptările cetățenilor.

În republică deja zece ani la rând se vorbește despre trecerea la economia de piață, însă măsurile care se adoptă sunt în mare parte distanțate de aceasta. Astăzi și-au pierdut creditul unii termeni specifici ce desenează realități economico-sociale sau politice, cum ar fi: liberalizarea prețurilor – echivalată cu ridicarea lor, economia de piață – asimilată speculei, privatizarea – echivalată afacerilor dubioase, reforma – percepută exclusiv prin șomaj și sărăcie. Populația a înțeles că economia de piață și raporturile concurențiale aduc avantaje, dar implică și riscuri, că generează noi tipuri de probleme sociale, declanșează conflicte. După afirmarea conducerii Fondului Monitar Internațional: “Moldova prezintă imaginea unui stat extrem de corupt, unde reforma stagnează”.

Transformările democratice din Moldova au provocat unele schimbări și în mentalitatea oamenilor, nu însă dintre cele radicale. Perioada de tranziție în Republica Moldova se caracterizează prin inconsecvență în promovarea reformelor economice, accentuarea rivalității dintre reprezentanții națiunii române și grupurile etnice rusolingve, încetinirea desfășurării proceselor democratice etc. Toate au avut o influență negativă asupra evoluției vieții politice, astfel că s-a ajuns la conflictul armat din Transnistria. Unele modificări atestăm și în comportamentul politic, opțiunile valorice – politice ale diferitelor categorii sociale.

Imaginea pe care o avem astăzi despre evenimentele socialmente semnificative, trecute sau prezente, provine, aproape în exclusivitate, de la mass-media – televiziunea, radioul și presa scrisă.

Afirmarea noilor realități social-economice, precum și a noilor atitudini politice a demonstrat clar că democratizarea societății trece în mod inerent prin democratizarea și pluralismul comunicării. Pentru a-și face publice propriile mesaje, idei, noile forțe politice aveau nevoie de asistența mass-media. La începutul anilor nouăzeci în republică se înregistrează o adevărată “febră a consumului mediatic”¹⁹¹. Apar o serie întreagă de publicații ale partidelor și mișcărilor social-politice, grăbite să transmită maselor propriul mesaj, organe ale fundațiilor culturale, ale organizațiilor religioase, ale asociațiilor de minorități naționale, ziare și reviste ale și pentru cercurile de afaceri. Are loc reprofilarea multor publicații, reînregistrarea lor, conform noii legislații, concomitent schimbându-și fondatorii,

¹⁹¹ Moraru V. *Mass-media și politica în societatea contemporană (studiu teoretico-analitic): Autoreferat al tezei de doctor habilitat în științe politice. / USM. – Chișinău, 2001, p.22.*

denumirile, periodicitatea. Tirajul unor ziare crește de zece ori și mai mult. În anul 2000 în Republica Moldova se editau 176 ziare cu un tiraj de peste 30 milioane exemplare¹⁹², iar pe piața informațională activau 10 agenții informaționale care pot fi considerate, pe drept cuvânt, principalii furnizori de știri ai presei scrise¹⁹³.

Descoperindu-și capacitatea de a stimula, în cadrul primelor evenimente ale tranziției, dezbateră publică, de a o direcționa și a o influența, mass-media și-a asumat rolul de actor politic. Consecința acestei noi situații a fost politizarea considerabilă ori chiar excesivă a mass-media, a conținutului publicațiilor, în primul rând. Televiziunea, radioul, cotidienele și periodicele au plasat în primele pagini materiale ce au vizat istoria țării, istoria poporului, până nu demult acoperită de valul uitării sau insuficient cunoscută.

După cum arată experiența primilor ani de tranziție, se pare că mass-media s-au conformat noilor reguli de joc și au acceptat de a fi principalul intermediar între clasa politică și societatea civilă, între partide și universul electoral.

Cel mai important lucru pe care îl reclamă mișcările democratice militante pentru niște alegeri libere și echitabile este accesul la televiziune și rado. Cu toate acestea, studiile arată că cei care urmăresc doar televizorul au un nivel de informare mai scăzut și tind să fie mai confuzați, dar și mai cinici cu privire la viața politică în genere, decât cei care urmăresc presa scrisă¹⁹⁴.

Aprecierile la capitolul activitatea mijloacelor de informare în masă în timpul campaniilor electorale se reduc la următoarele: a fost o campanie murdară, necivilizată, ceva dezonorat, vulgar, iar campania electorală pentru alegerile Parlamentului Republicii Moldova din 25 februarie 2001 îndeosebi s-a evidențiat ca una dintre cele mai detestabile. Este de menționat că mass-media din republică și-a permis de multe ori un limbaj incorect în adresa concurenților electorali. Răspunsurile din cadrul sondajului telefonic la întrebarea "Cum apreciați propaganda din mass-media în campania electorală?", realizat de cotidianul "Flux" la 27 februarie 2001, au fost în majoritate de tipul: "A fost ceva dezgustător, o campanie vulgară. Majoritatea concurenților electorali în loc să manifeste cultură și bunul simț se măcină unul pe altul în speranța că istoria îi va îndreptăți. Acesta a și fost

¹⁹² Datele au fost furnizate de Casa Cărții din Republica Moldova.

¹⁹³ Stepanov G. *Potențialul politico-informațional al presei contemporane din Republica Moldova: Autoreferatul tezei de doctor în științe politice.* / USM. - Chișinău, 2000, p.10.

¹⁹⁴ Châtelet Fr., Pisier E. *Concepțiile politice ale secolului XX.* - București, 1994, p.66.

motivul din care multă lume n-a mers la votare”¹⁹⁵.

Presa din Moldova mai mult “a convins” decât a informat. Ceea ce s-a urmărit de-a lungul campaniilor electorale a fost mai degrabă un comentariu politic cu pretenții de informare. Presa de opinie, mass-media în general, s-a încadrat într-o competiție unde măiestria de defăimare a concurenților electorali aducea după sine laurii triumfului. Mai remarcăm că informația pe care o primește publicul nostru despre politicieni, viața politică și instituțiile politice este deseori incompletă, uneori tendențioasă și adesea falsă.

Au devenit ceva obișnuit în perioada de tranziție sondajele de opinie cu cele mai variate teme. Sociologii și instituțiile destul de numeroase, capabile să efectueze sondaje de opinie, activează astăzi destul de fructuos. Publice sau nu, sondajele, în special cele care abordau teme electorale, au fost adesea solicitate, devenind repere în cadrul de activitate a partidelor sau alianțelor politice. De multe ori de concluziile acestora s-a ținut cont la alcătuirea programelor electorale ale partidelor și la articularea strategiilor campaniilor. Este prima certificare că sondajele de opinie au devenit un element necesar al discursului politic în general, al recuzitei electorale, în particular, și că rolul lor nu este ignorat. Remarcăm două funcții ale sondajelor de opinie preelectorale, în raport cu rolul lor benefic: în primul rând, ele sunt un time-out acordat participanților la bătălia electorală și electoratului-spectator și, în al doilea rând, un catalizator relativ obiectiv al amalgamului mesajelor electorale emise în exces pe parcursul campaniilor. În plus, sondajele de opinie au devenit un tip anumit de teren de comparație și, concomitent, o alternativă la imaginea pe care o dau statisticile și rapoartele oficiale cu privire la starea lucrurilor în societate. Sondajele atestă că cetățenii Republicii Moldova manifestă foarte puțină încredere față de Parlament – 85%, Președintele țării – 79%, Guvern – 74%, justiție – 66%, partide politice – 83%.¹⁹⁶ De aici și apatia față de procesul politic.

Mijloacele de informare în masă au mediatizat pe larg rezultatele sondajelor de opinie în timpul campaniilor electorale. La 13 februarie 2001 ziarele “Независимая Молдова” și “Moldova Suverană” au publicat un sondaj de opinie privind alegerile parlamentare anticipate, efectuat de Serviciul Independent de Sociologie și Informații “Opinia” în perioada 1-8 februarie pe un eșantion național-reprezentativ pentru întreg teritoriul republicii cu participarea a 1473 de res-

¹⁹⁵ “Flux”, 2001, 27 februarie.

¹⁹⁶ Barometrul de opinie publică. / Institutul de Politici Publice. - Chișinău, 2001, ianuarie.

pondenți, domiciliați în 56 tipuri de localități, situate în toate regiunile țării (cu excepția Transnistriei).

La întrebarea: "Dacă alegerile parlamentare ar avea loc mâine, Dvs. pentru care partid (bloc) politic ați vota?" răspunsurile au fost grupate după cum urmează: pentru Partidul Comuniștilor – 33,1%; pentru Blocul electoral "Alianța Braghiș" – 27,3%; pentru Partidul Popular Creștin-Democrat – 9,0%; pentru Partidul Renașterii și Concilierii – 8,4%; pentru Partidul Democrat – 5,5%. Mai departe, acestea sunt succedate, în ordinea descrescândă, de celelalte partide (blocuri) politice și candidați independenți¹⁹⁷.

Analizând rezultatele acestui sondaj, de altfel și ale tuturor celorlalte sondaje de opinie efectuate și publicate în broșuri aparte sau în alte ziare în timpul campaniilor electorale, am constatat că ele sunt mult prea departe de realitate, de adevăr, prost gândite și, din anumite interese politice, falsificate. Aceste date, de asemenea, ne vorbesc despre cultura politică a sociologilor și a anumitor forțe politice din republică. Nu e bine să prezinți publicului larg dorințele anumitor forțe politice drept realitate.

Șichierul politic din Republica Moldova cuprindea, potrivit datelor din 6 august 1997, 45 de formațiuni politice înregistrate la Ministerul Justiției, în conformitate cu "Legea privind partidele și alte organizații social-politice"¹⁹⁸, iar la 17 martie 2000 la Ministerul Justiției al Republicii Moldova erau înregistrate 29 de partide și organizații social-politice¹⁹⁹.

Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, a pus bazele multipartidismului în țară și a determinat locul și rolul partidelor politice în sistemul statalității moldovenești. Din 1994 până în prezent, partidele politice au parcurs o perioadă de clarificări ideologice, transformări structurale la nivelul conducerii și al organizațiilor teritoriale.

În cadrul sistemului multipartidist din Republica Moldova se observă următoarele tendințe: continuitatea vechii nomenclaturi, străduința acesteia de a supraviețui și de a se adapta la noua conjunctură politică; copierea modelelor unor partide politice din statele occidentale; crearea unor formațiuni politice specifice republicii. Apar un șir de partide care caută sprijin în mediul diferitelor categorii

¹⁹⁷ "Moldova Suverană", 2001, 13 februarie.

¹⁹⁸ Enache M., Cimpoieșu D. *Misiune diplomatică în Republica Moldova. 1993-1997.* - Iași, 2000, p.412-414.

¹⁹⁹ Cernenco M., Galben A., Rusnac Gh., Solomon C. *Republica Moldova: Istoria politică (1989-2000). Documente și materiale, Vol.II.* - Chișinău, 2000, p.164-167.

sociale, printre care: Partidul Social-Democrat, Partidul Național Liberal, Partidul Democrat Agrar din Moldova, Partidul Ecologist "Alianța verde" din Moldova, Partidul Național Țărănesc Creștin-Democrat din Moldova etc.

Propunând propria doctrină și ideologie, fiecare partid formează, de fapt, subcultura politică a grupului de simpatizanți și aderenți²⁰⁰.

La moment, în republică activează următoarele partide doctrinare: Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, Partidul Popular Creștin-Democrat (ambele sunt partide parlamentare) și Partidul Național Liberal. Mai pretind (liderii) a fi doctrinare: Partidul Național Țărănesc (PNT) și Partidul Social-Democrat. Activează încă un șir de mișcări și partide, constituite fie din necesitatea susținerii unei singure persoane sau chiar în jurul unor lideri.

În același timp, multe partide politice nu au ținut și nu țin cont de principiile doctrinare enunțate, iar activitatea și acțiunile lor politice sunt de multe ori contrare titulaturii asumate. Aceasta de asemenea este o reflectare a culturii politice, o cultură politică fragmentară.

Cetățenii moldoveni posedă o cultură politică nu prea înaltă, fapt determinat de închiderea arealului basarabean în spațiul sovietic pe o perioadă îndelungată. Cetățenii republicii nu posedă idei politice coerente și pot să formuleze doar judecăți protestatoare la adresa regimului. Pentru unii din ei noțiunea de reformă și tranziție au un sens negativ și de aceea ei sunt ostili partidelor care promovează o astfel de politică. Cu toate acestea, aproape 65% din cetățeni consideră că este bine să avem o economie de piață.²⁰¹

O problemă prioritară ce contribuie la formarea culturii politice a societății noastre este depășirea stereotipurilor din gândirea cetățenilor. Pentru instruirea politică a cetățenilor este necesară dobândirea nu numai a cunoștințelor, dar și a unei practici politice. Cultura politică a individului este determinată de factorul economic și cel social, de statutul social al persoanei, de conștiința politică, de orientările valorice care stau la baza activității lui politice. Este necesară promovarea coerentă a unui sistem întreg de valori democratice, general umane, derularea ordonată a reformelor economice, sociale și politice.

O formă coruptă, des întâlnită în perioada de tranziție în Republica Moldova, este limbajul populist, demagogic. Acesta se caracterizează prin retorism excesiv, sentimentalism primitiv și belșug de promisiuni seducătoare, însă impro-

²⁰⁰ Voiculescu M. *Politologie*. - București, 1998, p.70.

²⁰¹ *Barometrul de opinie publică*. / Institutul de Politici Publice. - Chișinău, 2001, ianuarie.

tabil de îndeplinit. Acest limbaj este specific unor lideri ai partidelor politice și chiar unor persoane din eşaloanele de vârf ale puterii.

Un limbaj propagandistic care aproximează destul de bine ceea ce ar trebui să fie limbajul politic în democrație este limbajul așa-zis “corect din punct de vedere politic”. Câteva dintre caracteristicile lui le vom releva recurgând la descrierea limbajului politic din SUA. Principalele dimensiuni întâlnite sunt deziderate democratice: antirasism, antisexism, anti-xenofobie, într-un cadru mai larg de susținere a realizării garanțiilor drepturilor omului. Scopul acestui limbaj politic este integrarea unor categorii defavorizate din punct de vedere politic, dar și economic și social. Calea practică o reprezintă politicile afirmative descentralizate ale societății civile și ale administrației locale. Ele cuprind acțiuni și programe, prin care agenții economici, școlile și alte instituții sporesc oportunitățile de afirmare pentru membrii grupurilor minoritare. Astfel, limbajul “politic corect” are un rol esențial în stimularea unui mod de gândire democratic și promovează toleranța și normalitatea raporturilor între grupele sociale cu identități diferite.

Folosirea repetată a unor cuvinte în discursurile și propaganda comunistă a contribuit la devalorizarea acestora. Astfel, astăzi oamenii se rușinează să vorbească despre patrie și patriotism sau să se manifeste ca patrioți. Aducem doar un exemplu. Între 15 și 18 noiembrie 2000 s-a desfășurat pe Internet sondajul internațional “Planet-Project”, cu participarea oamenilor din 52 de țări. Una din cele peste 200 de întrebări a fost: “Ești mândru de țara în care trăiești?”. Rezultatele date publicității clasează canadienii pe primul loc, cu 94% răspunsuri afirmative. Românii sunt plasați pe penultimul loc, cu numai 46% răspunsuri afirmative, iar cetățenii din Republica Moldova sunt plasați pe ultimul loc, fiind cel mai puțin mândri de țara lor, cu numai 40% răspunsuri afirmative.

Năzuind să-și creeze un electorat stabil, partidele politice desfășoară o largă activitate de socializare politică a cetățenilor, în concordanță cu ideologia lor de partid. Desigur, formațiunile politice pot depăși interesele înguste de partid și pot contribui la formarea unei culturi politice democratice, dar cu condiția găsirii unei forme adecvate care nu ar repeta fostul învățământ politic de partid (sistemul învățământului politic al Partidului Comunist). Fundamentul pe care fiecare cetățean își clădește propriul sistem de convingeri, atitudini și conduita politică sunt numai cunoștințele politice oferite de științele politice.

Gradul de civilizație al unei societăți este determinat în mare măsură și de circuitul liber de idei. Membrii societății își formează un comportament și moravuri proprii unui regim politic democratic, folosind formele instituționalizate ale acestuia, respectând deciziile majorității sau opiniile opoziției și învățând să

poarte un dialog loial și politicos, însușindu-și regulile jocului politic. Cetățenii își vor forma noi opinii față de structurile politicului, iar gândurile și sentimentele lor nu vor fi controlate și manipulate de stat sau de alte instituții politice. Numai depășind toate aceste obstacole putem spera la o înviorare intelectuală a societății noastre.

O problemă aparte o constituie cultura politică a elitei guvernante și a instituțiilor puterii de stat. De mijloacele, formele și metodele pe care elita guvernantă le folosește la reformarea societății moldovenești depinde în mare măsură cum populația se adaptează la noile realități. Sunt necesare elasticitate în tactică, corijarea cursului, dialogul cu opoziția. Puterea trebuie să devină mai perceptibilă față de problemele omului și ale societății, să prevadă și să soluționeze conflictele ce apar.

Și încă ceva. Calitatea morală și profesională a conducerii de vârf a țării este foarte importantă. Ocârmuirea calitativă atrage emoțional cetățenii în activitățile de ameliorare a sistemului politic.

În cadrul Congresului “Casa noastră – Republica Moldova”, convocat la 5 februarie 1994, Președintele Republicii Moldova Mircea Snegur a rostit discursul “Republica Moldova este țara tuturor cetățenilor săi”²⁰². În scurt timp după acest discurs, la 24 februarie 1994 a fost publicată scrisoarea deschisă a intelectualilor adresată Președintelui Republicii Moldova M.Snegur “Pericolul aservirii politice a veșnicilor adevăruri”²⁰³ în care se subliniază: “Ne-a mirat insistența cu care ați folosit niște date cu caracter istoric, dar ne-a dezgustat scopul pentru care acestea au fost folosite, mai ales maniera incorectă, sfidătoare de bun simț și de elementară cultură istorică, în care au fost manipulate. Ca oameni deprinși să judece nu după cele auzite, ci în temeiul mărturiilor materializate în cuvântul scris, am așteptat publicarea discursului, pentru a verifica cele auzite. Și ne-am convins că, din păcate, am auzit bine”²⁰⁴.

Reieșind din anumite considerente și interese politice, Președintele republicii M.Snegur a prezentat la 27 aprilie 1995 Parlamentului un mesaj “Limba română este numele corect al limbii noastre” în care a propus ca în articolul 13 și 118 din Constituția țării să fie stipulat că “limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română”.²⁰⁵

²⁰² “Moldova suverană”, 1994, 9 februarie; “Sfatul Țării”, 1994, 12 februarie.

²⁰³ “Literatura și Arta”, 1994, 24 februarie; “Țara”, 1994, 5 martie.

²⁰⁴ *Ibidem*.

²⁰⁵ “Moldova Suverană”, 1995, 29 aprilie.

La 26 iunie 1995 a urmat Declarația Președintelui Republicii Moldova M.Snegur către Executivul Partidului Democrat Agrar din Moldova (PDAM) despre încetarea calității de membru al Partidului Democrat Agrar din Moldova²⁰⁶. După ce a ieșit din componența PDAM, Președintele țării M.Snegur înaintază o serie de inițiative legislative privind denumirea limbii oficiale, reforma funciară, impulsionearea ei prin abolirea prevederilor care interzic ca pământul să devină obiect de vânzare-cumpărare, religia (introducerea ei ca obiect de studiu în școală) etc. Partidul de guvernământ, la conducerea căruia se afla pe atunci Andrei Sangheli, s-a pronunțat împotriva “revizionismului de dreapta” și a început un atac împotriva Președinției ca instituție de stat și a șefului statului în exercițiu M.Snegur. Toate acestea atestă un grad nu prea înalt al culturii politice a celor care ne-au guvernat țara.

În cadrul dezbaterilor televizate din campania alegerilor prezidențiale din noiembrie 1996 ex-Președintele Republicii Moldova M.Snegur a spus rugăciunea “Tatăl nostru”, fapt considerat de mulți ziariști și politicieni drept un truc electoral pentru a-și atrage alegătorii și, în special, oamenii mai în vârstă de la sate, și a cerut ca să repete rugăciunea și contracandidatul său Petru Lucinschi. A fost o dovadă elocventă a faptului că, în primul rând, politicienii recurg la orice mijloace pentru a atrage electoratul, și în al doilea rând, că cultura politică a conducătorului statului nu atinge nivelul cuvenit.

Anul 1997 începe cu un eveniment de importanță majoră pentru Republica Moldova. La 15 ianuarie își ține discursul de investitură cel de-al doilea președinte al țării P.Lucinschi. Noul șef al statului și-a intitulat discursul într-un mod sugestiv: “Mă consider președinte al tuturor cetățenilor Republicii Moldova”, dorind să dea un semnal “tuturor forțelor politice din țară să nu se lase antrenate în confruntări și lupte interne istovitoare, care ar duce la noi tensionări în societate”. În continuare P.Lucinschi a declarat: “Pornesc pe acest drum deosebit de onorat pentru mine cu ferma hotărâre de a transforma Președinția într-o instituție deschisă pentru toți cei cărora nu le este indiferentă soarta acestei țări. Președinția va fi o instituție în care va domina numai grija pentru popor”²⁰⁷.

Cu părere de rău, acestea și alte promisiuni ale Președintelui așa și n-au fost realizate.

Conducerea științifică, în general, și conducerea politică, în special, nu este ușoară, ci, dimpotrivă, este complicată și nu se poate realiza fără înțelepciune și

²⁰⁶ *Ibidem*, 27 iunie.

²⁰⁷ *Ibidem*, 16 ianuarie.

responsabilitate.

Nivelul culturii politice este demonstrat și de votul alegătorilor. Până în anul 1990 acest drept nu a fost pe deplin democratic. Iar din acest an până la 25 februarie 2001 cetățenii republicii au fost convocați la urne de opt ori (în anii 1990, 1992, 1994, 1995, 1996, 1998, 1999, 2001) pentru a-și alege reprezentanții instituțiilor puterii locale, în parlament, Președintele republicii, precum și pentru a participa la referendumul republican consultativ din 23 mai 1999, având de răspuns la singura întrebare: "Sunteți pentru modificarea Constituției în scopul instaurării sistemului prezidențial de guvernare în Republica Moldova în cadrul căruia Președintele republicii ar fi responsabil de formarea și conducerea Guvernului, precum și de rezultatele guvernării țării?" În toate cazurile, prezența la urnă pentru exercitarea dreptului de vot a fost destul de mare.

Astfel, la alegerile parlamentare din 25 februarie 1990 au participat 2359813 alegători sau 83,43 procente²⁰⁸, la alegerea Președintelui Republicii Moldova din 8 decembrie 1991 – 1988384 alegători sau 83,96 procente²⁰⁹, la alegerile parlamentare din 27 februarie 1994 – 1869090 alegători sau 79,31 procente²¹⁰, la alegerile Președintelui Republicii Moldova din toamna anului 1996 – 1698568 alegători sau 70,11 procente²¹¹, la alegerile parlamentare din 22 martie 1998 – 1680470 alegători sau 69,12 procente²¹², la alegerile parlamentare din 25 februarie 2001 – 1606703 alegători sau 67,5 procente²¹³.

Participarea activă a electoratului la vot denotă un interes sporit din partea populației față de politica țării și un nivel înalt al culturii politice democratice. Acest fapt este esențial. Neregulile, anularea unui anumit număr de buletine de vot și alte disfuncționalități induse birocratic, inclusiv tentativele de încălcare a legii – fără a fi lipsite de importanță – nu au reușit să compromită sau să degradeze fondul și conținutul acestui principiu al democrației. Faptul că fiecare cetățean care a dorit să voteze, a putut, neîngrădit, să o facă, ne confirmă că, din

²⁰⁸ "Moldova Socialistă", 1990, 1 martie.

²⁰⁹ "Făclia", 1991, 13 decembrie.

²¹⁰ *Electorala '94. Documente și cifre. Ediție a Comisiei Electorale Centrale.* - Chișinău, 1994, p.136.

²¹¹ "Moldova Suverană", 1996, 3 decembrie.

²¹² *Electorala '98. Documente și cifre. Ediție a Comisiei Electorale Centrale.* - Chișinău, 1998, p.68.

²¹³ "Moldova Suverană", 2001, 6 martie.

acest punct de vedere, climatul favorabil democrației este deja un bun câștigat și asumat.

De altfel, la alegerile Parlamentului Republicii Moldova din 25 februarie 2001 Partidul Comuniștilor a obținut o victorie deosebită (50,2% din voturi) comuniștii deținând 71 de mandate în Legislativ²¹⁴. Rezultatele alegerilor parlamentare au demonstrat că, votând pentru comuniști, electoratul i-a condamnat pe cei care de atâția ani l-au înșelat.

Menționăm însă că nu toți alegătorii se prezintă la urnele de vot, în primul rând o mare parte din tineretul țării. Astfel, la alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001 nu și-au dat votul 30,4% din alegători. S-a înregistrat o participare pasivă la alegeri a studenților, adică a viitorilor specialiști. Acest fapt denotă că în comportamentul civic al studenților nu a fost conștientizată una din maximile democrației, că participarea la alegeri este prima posibilitate de influență asupra puterii politice.

Pe timpurile primei democrații din lume, din Grecia antică, exista o lege înțeleaptă care obliga cetățenii atenieni să ia o atitudine politică și să acționeze de partea oricărei partide, dar să acționeze. Când era vorba de viața politică, nimeni nu avea dreptul să nu participe la ea – exemplu foarte bun de urmat pentru alegătorii din Moldova.

La 15 februarie 2001 ziarul “Moldova Suverană” a publicat materialul: “Concurenții electorali au invadat Chișinăul cu postere publicitare”²¹⁵. În material se subliniază că poliția municipiului Chișinău a întocmit de la începutul campaniei electorale pentru alegerea Parlamentului Republicii Moldova din 25 februarie 2001 46 de procese-verbale împotriva persoanelor care au “afișat postere electorale în locuri interzise”. Însă pentru asemenea încălcări legislația în vigoare prevede o amendă în mărime de numai zece salarii minime. Cu toate că Președintele țării a chemat toți concurenții electorali să participe în mod civilizat la campania electorală, totuși chiar de la începuturile ei cutiile poștale din casele de locuit erau pline cu foi volante propagandistice și alte materiale care defăimau, în cel mai murdar mod, concurenții la alegeri – exemplu ce demonstrează elocvent cultura politică a unor lideri de partide politice.

Alegerile prezidențiale și parlamentare din Republica Moldova au scos în relief faptul că în cultura politică a electoratului mai persistă tradiționalismul, atașat unor valori socialist-egalitariste, înspăimântat de greutățile – inevitabile – care ar însoți

²¹⁴ *Ibidem*, 14 martie.

²¹⁵ *Ibidem*, 15 februarie

realele reforme economice. Alegerile au demonstrat încă o dată că în Republica Moldova cultura politică n-a devenit încă o cultură civică, o formă a culturii în general. Cetățeanul este dominat și dirijat în continuare de ideologia unei elite guvernante foarte birocratizate, care face eforturi pentru a nu permite autonomizarea acestuia. Toate partidele politice, fie ele democratice sau declarativ democratice, caută să influențeze masele, să le formeze o imagine despre realitate așa cum o văd ele (adică partidele politice).

O mutație serioasă în mentalitatea individului încă nu s-a produs. Cultura politică a societății noastre este încă departe de a accepta principiul compromisului ca bază a discursului politic. Toate acestea influențează negativ asupra desfășurării proceselor democratice din republică. Primii pași pe care ar trebui să-i facă elitele partidelor politice ar trebui îndreptați spre crearea unei imagini obiective a electoratului asupra realității social-politice. Pentru a menține stabilitatea și a soluționa eficient diversele probleme ale societății, partidele ar trebui să promoveze o politică de compromis, și nu una de excludere. Aceasta ar genera unele schimbări și în gândirea membrilor societății, ar contribui la crearea unei culturi politice democratice.

Lupta politică între partide trebuie dusă într-un mod civilizat, iar scopul suprem al participanților la ea să fie nu tendința de a răsturna cu orice preț puterea politică existentă, ci grija pentru asigurarea unei vieți civilizate concetățenilor.

Totodată este necesară o evoluție spre omogenitate în societate în ceea ce privește atitudinea față de valorile democratice ale statului de drept. Este necesară reducerea nivelului de conflictualitate și violență politică, folosirea procedurilor civile de soluționare a tensiunilor ce apar în societate.

Finalmente subliniem că în Republica Moldova există totuși o anumită cultură politică care are în substanță atât elemente conservatoare, cât și inovatoare, iar populația țării este aptă, dispusă și interesată să-și structureze o cultură politică de factură democratică.

CULTURA POLITICĂ ÎN SOCIETĂȚILE POSTCOMUNISTE: REALITĂȚI ȘI PERSPECTIVE

Pantelimon VARZARI
Chișinău, Republica Moldova
Institutul de Studii Politice și Relații Internaționale,
Catedra Relații Internaționale și Științe Politice
doctor-conferențiar
Șef-catedră

Silviu TĂBÎRȚĂ
Chișinău, Republica Moldova
Institutul Muncii al Confederației Generale a Sindicatelor
cercetător științific

Cultura politică este un produs firesc al dezvoltării istorice. Omul conștient tinde să formeze cultura sa, inclusiv cea politică, în concordanță cu anumite idealuri. Rezultatele activităților premergătoare ale generațiilor constituie o parte integrantă a culturii politice.

Cultura politică, fiind un factor important al procesului civilizațional general, constituie un element primordial al sistemului politic al societății. Nivelul dezvoltării culturii politice dezvăluie calitatea și eficacitatea funcționării acestui sistem. Cultura politică este cea care explică izvoarele, caracterul și particularitățile sistemului politic concret, regimul politic existent în societate, conștiința politică și comportamentul grupurilor sociale, dinamica și direcția proceselor politice care derulează într-o comunitate umană.

Cultura politică formează atitudinea individului, colectivului, clasei, societății în ansamblul ei față de viața politică, față de conținutul, esența, caracterul și scopurile politicii, față de evenimentele sociale și politice, legi, mecanisme, forme și mijloace ale funcționării și îndeplinirii politicii, față de activitatea puterii politice și liderilor ei. Fiind oglinda ce reflectă experiența colectivă, individuală, istorică și social-politică actuală, cultura politică asigură continuitatea normelor și modelelor determinate și a formelor comportamentului politic. Ea creează un carcas normativ al procesului politic, determină autoguvernarea activității politice a participanților acestui proces. Așadar, cultura politică influențează neînterupt caracterul și metodele constituirii, funcționării, modificării și schimbării

sistemului politic, direcționarea intereselor politice, a standardelor și antrenarea cetățenilor în procesul politic.

În societățile postcomuniste problemele formării culturii politice în procesul devenirii societății democratice se află în centrul atenției politicianilor și cercetătorilor științifici. În aceste societăți cultura politică trebuie să devină un factor important al dezvoltării și dinamizării vieții politice, în care trebuie să se formeze cele mai fine mecanisme psihologice ale acțiunii politice și să se concentreze dispoziții sociale stabile. În noile state independente noua cultură politică va deschide perspective mari pentru prognozarea politică, elaborarea cursului politic, adoptarea și realizarea deciziilor politice de guvernare eficientă. Evidența nivelului maturității, caracterului și conținutului culturii politice va permite politicianilor să prognozeze atitudinea populației față de deciziile adoptate, pronosticând anumite acțiuni ce ar asigura elaborarea deciziilor adecvate și realizarea lor efectivă. De aceea conținutul culturii politice a unei societăți în tranziție, reflectând competența politică a cetățenilor, grupurilor sociale și a comportamentului lor politic, are o mare influență asupra formării și funcționării instituțiilor de stat și politice, atribuie semnificații definitorii proceselor politice din societate, determină caracterul interacțiunii dintre stat și societate civilă.

În literatura științifică fenomenul culturii politicii este privit drept un set de orientări cu o finalitate în politică (partide, constituție, istoria unui stat). Aceste orientări reprezintă niște predispoziții determinate de diferiți factori - tradiții, memorie colectivă, istorie, emoții, norme etc. În ultimii ani s-au cristalizat două accepțiuni ale termenului de cultură politică. Prima este aceea care asociază cultura politică cu cunoașterea ideilor, doctrinelor, programelor diferitelor partide politice, a relațiilor dintre instituții politice și structurile sistemului politic, interacțiunii dintre diferiți subiecți politici. Apartenența cetățeanului la o cultură politică sau alta se poate reliefa prin mai multe modalități, inclusiv prin adeziunea unui individ la o formațiune politică, la o programă sau platformă politică.

A doua accepțiune a termenului de cultură politică se referă la aspectul afectiv-emoțional și valoric al culturii politice. Cetățeanul aflat, spre exemplu, în fața urnelor de vot optează pentru un partid sau altul mai curînd pe un fond apreciativ și necritic, determinat fiind, în primul rînd, de trăirile sale, de memoria colectivă a comunității căreia îi aparține, de opinia cristalizată în grupuri formale și neformale pe care le susține și de diferiți factori emoționali. Cercetătoarea canadiană G.M.Patric, analizînd definițiile culturii politice, optează pentru următoarea caracterizare a conceptului cercetat: cultura politică se referă la un tip particular de standarde autoritare, care definesc cadrul de conduită acceptabil pentru

actorii dinăuntru oricărui sistem politic; ea constă dintr-o constelație de credințe și idei privind structura autorității, norme (reguli și legi), valori (scopuri și obiective) și simboluri încorporate într-o constituție formală ori cuprinse într-un set de moravuri și deprinderi informale²¹⁶.

Cultura politică include în sine acele elemente și fenomene ale conștiinței politice și sociale, ale culturii spirituale a unei sau altei societăți care sînt legate de instituțiile și procesele politice și au o influență determinantă asupra modelelor formării, funcționării și dezvoltării instituțiilor politice, acordă eficiență și direcție procesului politic în întregime și comportamentului politic al maselor. Așa cum o cultură determină și prescrie anumite norme de comportament în diferite sfere ale vieții sociale, cultura politică determină și prescrie un anumit sistem de conduite (obiceiuri, tradiții, instituții etc.) ale membrilor societății în raport cu viața lor politică (partide, constituție, stat etc.), precum și regulile „jocului” în sfera politică.

Un loc nu mai puțin important în cultura politică îl ocupă ideologia²¹⁷, deoarece problemele acesteia nu se separă de problemele ce se referă la autoritate, putere și relații de putere. Ea este chemată să acorde importanță relațiilor instituționale între cetățeni, să explice realitățile politice în condițiile concret istorice. Ideologia este un element constitutiv al politicii, dar nu este alternativa ei. Ideologia explică categoriile și noțiunile, cu ajutorul cărora se justifică sau se resping instituțiile politice, acțiunile politice, cursul politic etc., dar ea nu poate înlocui cultura politică²¹⁸.

Ideologia, fiind un ansamblu de idei, reprezentări, mituri elaborate de formațiunile politice în vederea orientării comportamentului individului și grupurilor sociale în problemele fundamentale ale dezvoltării societății (forma și modul de guvernare, natura și conținutul sistemului politic, vectorul și obiectivele dezvoltării societății, valorile demne de urmat etc.), reprezintă un set coerent de idei care ghidează acțiunea politică a cetățenilor. Ea asigură perceperea valorică, exprimarea intereselor politice de grup și individuale, deprinderea de a analiza pro-

²¹⁶ Citat după Josanu I. *Cultura politică: abordare de concept*. // „Arena politicii”, 1996, nr.5, p.7.

²¹⁷ Despre dimensiunile fenomenului ideologic vezi mai detaliat: Varzari P., Tănase R. *Unele considerații privind fenomenul ideologic*. // *Revista de filosofie și drept*, 2000, nr.1, p.15-26.

²¹⁸ Гаджиев К. *Политическая культура: концептуальный аспект*. // *Политические исследования*, 1991, № 6, с.77.

ceșe social-politice prin prisma intereselor și scopurilor politice determinate de individ. În așa fel, ideologia este o parte componentă a realității, a existenței politice și spirituale a societății contemporane.

Vom reține că procesul trecerii de la un regim politic totalitar la unul democratic, formarea unei culturi politice pluraliste, democratice este complicat și contradictoriu. Schimbările în cultura politică a societăților postcomuniste presupun modificări esențiale ale mentalității omului, depășirea stereotipurilor ideologice vechi, familiarizarea membrilor societății cu valori noi și înlăturarea celor vechi, însușirea cunoștințelor politice necesare pentru realizarea principiilor, normelor și valorilor democratice.

Cultura politică a societății de tranziție poate fi reprezentată ca o interacțiune reciprocă a orientărilor valorilor vechi și noi, cu predominarea stabilă a standardelor comportamentului politic a culturii politice dependente²¹⁹. Această constatare reiese din faptul că procesele restructurării în conștiință a orientărilor valorice și standardelor comportamentului politic, ce se deosebesc de o mare inerțitate și conservatism, au loc prin mecanismele schimbării generațiilor. Odată cu dezvoltarea relațiilor de piață se modifică și sursele și mijloacele formării culturii politice. Aceasta din urmă devine mai diferențiată din punct de vedere al exponenților (subiecților) și metodelor de exprimare. Concomitent procesul formării culturii politice devine mai diversificat și complicat, deoarece în economia de tranziție are loc o polarizare adâncă a societății (în oameni mai bogați și oameni mai săraci), mobilitatea socială a populației (mișcarea pe verticală și orizontală a scărilor sociale ierarhice) și alte fenomene economice și sociale, ceea ce creează mari dificultăți în dialogul social al puterii și societății.

În cultura politică a societății posttotalitare pot fi evidențiate câteva straturi neomogene de elemente, care pot fi caracterizate și grupate în dependență de anumite criterii. Aceste criterii și grupurile corespunzătoare lor, în opinia cercetătorului rus K.Gadjiev, sînt următoarele:

În primul rînd, pluristructuralitatea – îmbinarea elementelor tradiționale (etatism, totalitarism, personificare, anarhism, colectivism, solidarism, mesia-

²¹⁹ Gabriel A. Almond și Sidney Verba în studiul lor fundamental de analiză comparată „*The Civic Culture*” evidențiază și examinează trei forme ideale de orientare politică (parohială, de supunere și de participare) și trei tipuri de cultură politică (parohială, dependentă și participativă). Vezi mai detaliat: Almond G. A., Verba S. *Cultura Civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*. – București, 1996; Almond G. A., Verba S. *Tipuri de cultură politică*. // „*Arena politică*”, 1996, nr.5, p.3-6.

nism), sovietice (idealism, vojdism, egalitarism) și moderniste (individualism, drepturile și libertățile omului, libera concurență).

În al doilea rînd, eterogenitatea – existența diferitelor subculturi etnice, religioase, confesionale etc.

În al treilea rînd, caracter fragmentar – fluctuații, nedeterminare, o ruptură de orientări și obiective.

În al patrulea rînd, starea de conflict – lipsa consensului social, împărțirea socialului în cîteva direcții: societatea și puterea, poporul și intelectualitatea, trecutul, prezentul și viitorul²²⁰.

Unii cercetători din spațiul exsovietic afirmă pe bună dreptate că cultura politică a statelor Europei de Est, care traversează aceleași procese ale reformelor economice și politice, se caracterizează prin următoarele particularități:

- un nivel minimal al convingerii populației în posibilitatea sistemului politic de a reforma cardinal societatea;

- un nivel redus al încrederii cetățenilor față de instituțiile și organele de stat;

- acceptarea ideii pieței libere cu toate incertitudinile de implementare a ei;

- o confuzie puternică în reflectarea și interpretarea unor termeni ca democrație, pluralism politic, separarea puterilor etc;

- alegerea politică a alegătorului este determinată nu de motivele politice clare și însușiri conceptuale, dar de considerente individuale (simpatie – antipatie), psihologice (agresivitate – spirit pașnic) și, pur și simplu, din întâmplare²²¹.

Odată cu proclamarea independenței, Republica Moldova a pornit pe o cale nouă de transformări de mare anvergură care cuprind toate subsistemele societății. Unul din acestea este cultura politică a societății, care influențează direcțiile, caracterul și conținutul dezvoltării sistemului politic cu toate componentele lui caracteristice. Mai mulți cercetători sînt de acord cu faptul că societatea noastră la etapa actuală se caracterizează printr-o cultură politică fragmentară și conflictuală atît în aspectul deosebirilor dintre purtătorii ei, cît și în ceea ce privește modalitățile de exprimare și funcționare a ei. Pentru o astfel de cultură e specifică starea de sciziune, lipsa unui acord între exponenții diferitelor subculturi referitoare la valorile fundamentale, idealurile și scopurile urmărite,

²²⁰ Гаджиев К. Размышления о политической культуре современной России. // *Мировая экономика и международные отношения*, 1996. №.2, с.27.

²²¹ Лавриненко В. Н. Политология. – Москва, 1999, с.361.

structura și regimul politic existent în societate etc. Concomitent acest tip de cultură politică se caracterizează și prin izolare socială, prin lipsa încrederii între diferite grupuri și categorii sociale, între elite și mase. Aceste și alte particularități ale culturii politice reflectă diverse stări evidente de conflict și de mari tensiuni sociale care generează instabilitate politică în societate²²².

Altfel spus, în societatea moldovenească predomină astăzi o cultură politică fragmentară și conflictuală din punct de vedere al exponenților (indivizi, grupuri sociale, subculturi politice etc.) și al modalităților de exprimare al acestora (limbajul politic, comportamentul lor politic etc.). Cultura politică a societății noastre este neomogenă și segmentară, deoarece diverse interese ale diferitelor comunități sociale generează consolidarea mai multor modele de cultură politică, numite și subculturi, care se deosebesc esențial una de alta. În cadrul culturii politice în republică depistăm subculturi ale elitelor și maselor, aceste modele semnificând diferențe în orientările clasei politice în comparație cu cele aparținând cetățenilor. Clasei politice îi aparține o cultură politică elitară, puterea fiind luată în calitate de valoare politică, iar omul constituind doar un mijloc de atingere a scopurilor propuse. Cultura maselor, la rândul ei, poate fi constituită din numeroase subculturi bazate pe anumite criterii (etnolingvistice, socio-economice, regionale, de vârstă etc.). Concomitent vom observa că cultura politică a elitelor se deosebește de cea a maselor prin stereotipuri de gândire, mentalitate și limbaj politic.

Cultura politică a societății moldovenești este o sinteză a diverselor valori politice, (noi și vechi) orientări și standarde (moderne și tradiționale) ale activității politice. Aici cultura politică, la unele pături sociale, continuă să se bazeze pe forme de viață și de conștiință colectivă. O parte a populației continuă să împărtășească idei paternaliste, neluând în considerație faptul că statul nu poate și nu trebuie să intervină în toate domeniile vieții publice. De aceea trebuie conștientizat faptul că succesele reformării societății necesită transformarea pe etape a conștiinței individului, a comportamentului lui social. În caz contrar orice schimbări fie că vor fi respinse de către o mare parte a populației, fie că vor căpăta forme negative.

Cultura politică a diverselor grupuri sociale depinde de faptul cum se reflectă sistemul politic în mentalitățile oamenilor, de pasiunile și afectele lor politice, de experiența pe care individul o posedă în domeniul vieții publice, de

²²² Frunțașu P., Rusnac Gh. *Republica Moldova pe calea democratizării (aspecte ale procesului de constituire a unui nou sistem politic)*. – Chișinău, 1999, p.76.

capacitățile persoanei de a aprecia la justa valoare fenomenele și evenimentele politice, toate acestea fiind și manifestări ale culturii politice. Nimeni nu mai pune la îndoială faptul că participarea la practica politică (mitinguri, demonstrații, greve etc.) este unicul indice în formarea unei culturi politice democratice. De aceea unii cercetători arată că pentru constituirea adevărată a unei culturi politice pluraliste și deci democratice mai este necesară și asimilarea cunoștințelor politice ce depind de informarea corectă a populației, de instruirea politică adecvată a ei, de socializarea politică a individului, de promovarea consecventă a unui sistem de valori general-umane, de formarea unor convingeri politice și de derularea coerentă a reformelor democratice și economice în societatea de tranziție.

Se știe că cunoștințele politice, de rînd cu valorile politice și concepțiile politice, constituie conștiința politică - component inseparabil al culturii politice al societății. Cunoștințele politice sunt, de fapt, cunoștințe despre sfera politică a societății, despre diversele ideologii politice, despre instituțiile legitime și procedurile legale, cu ajutorul cărora se asigură participarea cetățenilor la procesul politic. Dacă ne referim la societatea noastră, observăm că nivelul cunoștințelor politice a scăzut, ceea ce se explică prin sărăcia majorității populației, preocupată de problemele cotidiene. Ca urmare a avansării crizei social-economice, a lipsei mijloacelor financiare și materiale, în societatea noastră scade nivelul de informare a populației. Populația este „alimentată” masiv de cunoștințe politice doar în perioada campaniilor electorale (locale și parlamentare), inclusiv de mass-media și afișele electorale. Sigur că nivelul redus de informare a populației (adecvat sau neadecvat este deja o altă problemă), crizele economice profunde, confruntările politice (adesea sterile) ce au loc în societate provoacă apariția unor fenomene politice negative, cum ar fi alienarea (pierderea de către cetățeni a abilității de a participa efectiv la procesul politic și de a influența rezultatele lor), apatia (starea de indiferență din partea cetățenilor față de problemele politice), absenteismul (reținere din partea alegătorilor la exercitarea dreptului său de vot), indiferență totală și apolitism.

Practica vieții social-politice a societății noastre arată că modificările în cultura politică a societății se produc foarte lent. Deciziile clasei politice a republicii, orientate spre încurajarea culturii politice participative a cetățenilor, rămîn practic suspendate. Totodată, aceste decizii, deseori corelînd cu standardele culturii politice vechi și cu comportamentul politic al populației dominat de acestea, nu sînt însoțite de acțiuni coerente, cel puțin informaționale, menite să submineze standardele comportamentul vechi, depășite. Această necorespondență și

discordanță stă la baza apariției crizelor și tensiunilor social-politice care s-au manifestat îndeosebi în anii 90 ai secolului trecut.

Este deja cunoscut faptul că populația nu posedă o experiență democratică suficientă în viață politică. Populația nu avea de unde să aibă o experiență politică, deoarece sistemul politic precedent (de tip comunist) nu prevedea o astfel de dimensiune. Experiența politică, alcătuind un component important al culturii politice, fixează istoria dezvoltării relațiilor politice în diferite forme (în tradiții și obiceiuri politice, în monumente istorice și ideologii politice), care se însușesc în procesul socializării politice a individului. Pluralismul politic actual a scos în evidență și mai mult problema constituirii culturii politice democratice de tip nou și a selectării riguroase a pretendenților de a se include în clasă politică. În acest sens se poate sesiza o contradicție între necesitatea societății de a antrena la maximum întregul electorat al țării în formarea structurilor puterii de stat la toate nivelurile și lipsa condițiilor optime pentru realizarea obiectivului dat. Cultura politică, inclusiv cultura electorală, este tocmai factorul menit să anihileze manipularea politică a cetățenilor de către putere, cât și de către formațiunile politice și politicienii demagogi. Dezvoltarea culturii politice, reflectând competența politică și juridică a cetățenilor, poate avea o influență majoră asupra formării și funcționării instituțiilor politice și de stat, atribuind proceselor politice o semnificație deosebită, deoarece ele determină caracterul interacțiunii dintre stat și societatea civilă.

Actualmente, la etapa unor refaceri radicale pe plan politic, juridic, economic, social și psihologic, societatea moldovenească se confruntă cu dificultăți în asimilarea noilor valori democratice, în însușirea normelor și principiilor democratice de funcționare a societății. Aici e cazul să ne referim la unele efecte paradoxale ale reformelor promovate de clasa politică care provoacă aprecieri negative la majoritatea populației. Pe de o parte, societatea noastră poartă în conștiință povara experienței de viață în condițiile sistemului politic de tip sovietic, dar în care nivelul de trai al cetățenilor, siguranța socială, ocrotirea sănătății, asigurarea cu locuri de muncă era mai înaltă și garantată de stat. Pe de altă parte, societatea moldovenească are în fața ei modele occidentale avansate de organizare democratică a vieții politice și economice în condițiile pluralismului politic și economic. În plus, țara noastră dispune de propria sa experiență acumulată într-o perioadă în care societatea, acceptând conștient sistemul democratic, depune eforturi în scopul implementării și consolidării valorilor acestui sistem. Dar tot în această perioadă nivelul de trai al populației a scăzut esențial, provocând

astfel apariția unor atitudini și stări critice din partea cetățenilor față de sistemul valorilor democratice²²³.

O deosebită importanță în acest sens îl capătă factorul economic. Natura transformărilor economice începute în Republica Moldova este amplă și, totodată, contradictorie. Criza economică ce s-a declanșat la începutul anilor '90 ai sec. XX este un fenomen multidimensional, fiind, în primul rând, expresia destrămării latente și neuniforme a vechiului sistem totalitar de organizare economică a societății. Acceptând tranziția la un nou model economic, noi nu am fost în stare să o abordăm în toată complexitatea ei, devenind ostatici unor atitudini simpliste și superficiale față de reformarea radicală a economiei și sferei sociale. Ieșirea din situația dificilă în care s-a pomenit societatea noastră poate fi depășită cu condiția unei abordări obiective, complexe, critice, oneste și curajoase a realității, numind lucrurile pe nume și oferind soluții adecvate și realiste. Prin urmare, stabilitatea politică nu poate fi obținută fără niște acțiuni vizibile în direcția creșterii indicatorilor economici și deci a bunăstării materiale a populației, fără crearea unui sistem puternic al protecției sociale a cetățenilor, fără o legislație solidă cu caracter economic și, nu în ultimul rând, fără prezența unei clase de mijloc numeroase, care constituie baza socială durabilă și politică stabilă a oricărei societăți democratice.

În republica noastră putem observa că populația în atitudinea sa față de structurile de putere, față de liderii naționali manifestă diverse orientări valorice. Majoritatea populației a pierdut încrederea în autoritățile puterii de stat, în democrație, reforme și economie de piață, iar această neîncredere a cetățenilor continuă să se mențină în prezent paralel cu menținerea crizei economice și sociale. Totodată, cetățenii republicii demonstrează o lipsă de neîncredere și în personalitățile politice. Despre aceste aspecte ale vieții sociale și politice mărturisesc toate sondajele de opinie efectuate în țară în ultimii ani²²⁴.

Lipsa în societatea moldovenească a multor valori politice fundamentale și general-umane care ar fi acceptate de majoritatea populației, precum și ineficiența unui sistem al socializării politice care ar reproduce și ar remodela adecvat aceste valori, creează greutate în calea transformărilor democratice. În primul

²²³ A se vedea: Lucinschi P. *Poporul nostru aparține cu adevărat familiei europene.* // "Moldova Suverană", 1999, 26 iunie.

²²⁴ Vezi, spre exemplu: *Opinia populației despre partidele politice.* // "Moldova Suverană", 2001, 10 ianuarie; Guzun I. *Consolidarea orientării democratice.* // "Săptămîna", 2001, 2 martie etc.

rînd, dependența procesului formării culturii politice de bunăstarea materială a cetățenilor face procesul politic adesea imprevizibil și nu creează condiții prielnice pentru dialogul social între societate și putere. În al doilea rînd, formarea stihinică și neordonată a cunoștințelor, orientărilor și convingerilor politice la diferiți subiecți ai socializării, care presupun deja modele de excludere reciprocă a comportamentului politic, reține atingerea unității și coeziunii în societate referitor la valorile fundamentale imanente unei societăți democratice. Fără prezența valorilor general-umane acceptate de majoritatea societății, puterea nu este în stare să creeze și să susțină la populație credința în legitimitatea sa proprie. În așa fel, regimul politic se dovedește a fi incapabil să realizeze integrarea valorilor diferitelor grupuri sociale în jurul anumitor obiective majore de interes național și să mobilizeze populația la realizarea lor.

Cele prezentate mai sus denotă faptul că cultura politică a societății noastre actuale se formează în procesul intercalării și sintezei diferitelor norme și tradiții, valori și viziuni, orientări și convingeri politice, care, fiind exprimate în diferite simboluri, generează diverse atitudini, adesea opuse, față de politică și un comportament politic necorespunzător al membrilor societății. Acest fapt, în ultima instanță, se răsfrînge negativ asupra derulării adecvate a transformărilor democratice. În același timp, promovarea nesistemică a reformelor economico-sociale, sărăcia în masă și reducerea bruscă a locului și rolului statului în viața social-economică a țării contribuie la micșorarea interesului cetățenilor față de politică, la scăderea participării lor în viața politică a societății. Conștientizarea necesității de a participa activ la procesul politic, competența, sporirea responsabilității, înțelegerea justă a scopurilor majore ale transformărilor democratice depinde, desigur, nu numai de activitatea instituțiilor de stat, ci și de funcționarea instituțiilor societății civile, cum ar fi sindicatele, grupurile de interes, organizațiile neguvernamentale (ONG-urile).

Practica social-politică curentă a societății moldovenești demonstrează că majoritatea cetățenilor întâmpină anumite greutăți în determinarea pozițiilor politice și se orientează dificil în sistemele de partide, în ideologia lor, în activitatea acestora îndeosebi în perioada campaniilor electorale. Formarea unui model optimal al culturii politice e legată nemijlocit de particularitățile mentalității individului, de perceperea justă a realității obiective. La baza culturii politice în societățile democratice apusene se află "eul" (ego) atomar, prin urmare și conștiința individuală, lumea valorică a persoanei. În acest sens, probabil, trebuie conștientizat faptul că succesele reformării societății moldovenești necesită modificarea treptată, graduală a conștiinței individului. În caz contrar, orice schim-

bare radicală întreprinsă în societate va fi respinsă de majoritatea populației. După cum demonstrează experiența statelor occidentale, în proiectele de modernizare a societății clasele guvernante luau neapărat în considerație gradul de ideologizare a conștiinței de masă, modul în care era înțeleasă echitatea socială și alte orientări valorice de bază. Ideologia modernizării acestor state se fonda atât pe realizările gândirii politice universale, cât și pe tradițiile culturi politice ale unui popor, pe moștenirea lui culturală, ținându-se cont și de particularitățile mentalității națiunii.

Cele relatate mai sus dau posibilitatea să afirmăm că în statele postcomuniste este necesară implementarea unei culturi a toleranței, demontarea stereotipurilor distructive vechi, cultivarea necesității existenței unei diversități etnice, ceea ce ar contribui la sporirea culturii politice neconflictuale. Se cere, de asemenea, realizarea unor programe ce urmăresc păstrarea și dezvoltarea tradițiilor și culturilor naționale, crearea unor centre multinaționale de cultură, răspândirea cunoștințelor cât mai veridice și complete despre cultură, tradițiile și obiceiurile cetățenilor ce aparțin la diferite etnii, stimularea interesului pentru cultura altor etnii, îndeosebi în cazul generațiilor tinere.

Cercetătorii din Vest consideră în unanimitate că afirmarea și stabilitatea sistemelor politice democratice este direct legată de sporirea locului și rolului clasei de mijloc în viața societății, predominarea ei numerică față de stratul superior și pătura inferioară a populației. Dezvoltarea clasei de mijloc este determinată de ponderea ei în viața economică și politică a societății. Ea este considerată purtătorul și promotorul valorilor general-umane și servește drept bază a stabilității societății contemporane, generând progres și dinamism. Fiind unul din subiecții de bază ai culturii politice democratice, stratul de mijloc dispune de mari posibilități intelectuale pentru crearea, consolidarea și susținerea unui regim democratic autentic.

Societatea moldovenească, suprasaturată de diferite instabilități, are nevoie de o clasă de mijloc puternică și dinamică care ar deveni sprijinul și baza promovării reformelor democratice și economice. Această clasă este cointereseată în susținerea reformării societății de tranziție din mai multe motive. Din punct de vedere economic, pătura intermediară susține reformele, deoarece ea dorește să ocupe un loc important în relațiile de piață, în sistemul economic și în viața economică a țării. Din punct de vedere politic, stratul de mijloc sprijină reformele, fiindcă el pretinde să dețină (mai devreme sau mai târziu) o parte din puterea politică a țării. În legătură cu reliefarea marilor interese ale clasei de mijloc vom afirma că ea, ocupînd poziții prioritare în toate domeniile de acti-

vității ale societății, poate influența decisiv asupra proceselor de transformare profundă a economiei naționale și determina în viitorul apropiat vectorul politicii economice și sociale. Iată de ce susținerea multilaterală a clasei de mijloc din partea statului va contribui neapărat la constituirea și afirmarea unei culturi politice democratice, pluraliste și consensuale în societatea noastră.

În opinia noastră, la formarea unei culturi politice democratice pot contribui următoarele acțiuni și activități ale societății civile și instituțiilor de stat:

- anihilarea deficiențelor caracteristice fenomenului culturii politice care favorizează manipularea și provocările politice din partea unor subiecți politici în scopul modificării comportamentului politic al populației;
- creșterea nivelului de cultură generală și moralitate a societății, cu deschidere spre valorile culturale și spirituale universale;
- asimilarea unor noi metode de gândire și comportament, corespunzătoare principiilor generale ale economiei de piață și dezvoltării umane durabile;
- dinamizarea vieții sociale pentru a răspunde adecvat la imperativele timpului: democratizare, legalitate, moralitate, responsabilitate, inițiativă, disciplină etc;
- dezvoltarea culturii naționale cu integrarea ei în spațiul pan-european și universal;
- educația continuă a populației în spiritul valorilor democratice, dezvoltarea potențialului spiritual al inițiativei civice;
- sporirea tendinței cetățenilor spre unitate și coeziune în chestiunea funcționării și posibilităților reale ale sistemului politic actual al țării;
- reducerea nivelului de conflictualitate, ce presupune schimbarea atitudinii unei părți a populației față de interesele altei părți, față de violență politică și anomie;
- angajarea activă a societății civile în procesul de informare și conștientizare socială a valorilor democratice și a priorității dezvoltării umane durabile;
- sporirea eficienței procedurilor democratice de soluționare a tensiunilor sociale, economice și politice apărute.

O cultură politică democratică înaltă înseamnă mai întâi de toate respectarea și executarea riguroasă a normelor și principiilor democratice, a regulilor „jocului” politic, precum și a legilor într-un stat de drept. În afara legalității nu există democrație, așa cum, de altfel, nici legalitatea nu poate exista realmente fără democrație.

În același context vom sublinia în special faptul că formarea unui nivel înalt al culturii politice în societatea moldovenească depinde, în cea mai mare măsură,

de strategia și deci de vectorul dezvoltării țării în viitorul apropiat. Sîntem de acord cu autorii care sugerează ideea că pînă la sfîrșitul anilor '90 ai sec. XX elitele politice moldovenești n-au elaborat și promovat consecvent o formulă politică, un model național propriu de dezvoltare a țării care ar consolida și integra societatea în numele unui proiect acceptat de clasa politică și cetățeni. La rîndul nostru, opinăm că anume lipsa unui astfel de concept a provocat învrăjbirea dintre oameni, tensiuni politice și separatismul politic. Iată de ce elaborarea și promovarea coerentă a unui model (proiect) de dezvoltare durabilă a societății, bazat pe anumite priorități naționale, principii reformatoare fundamentale, norme și proceduri democratice ar condiționa depășirea crizei economico-socială în care s-a pomenit țara noastră și trecerea ei pe făgașul dezvoltării sustenabile.

În societatea noastră cultura politică democratică abia se formează, însă ea nu poate să se consolideze fără să se sprijine pe normele și valorile ce sînt înrădăcinate în societatea noastră. În societățile occidentale cultura politică s-a format treptat, incluzînd în sine orientările vechi și completîndu-le cu altele noi, care treptat se contopesc cu primele, formînd astfel un aliaj, și asigurînd în acest mod continuitatea dezvoltării societății.

Stabilitatea politică a societății moldovenești și dezvoltarea ei pe o cale durabilă va fi posibilă numai cu condiția ca cultura politică democratică să capete noi dimensiuni de dezvoltare și să devină o trăsătură definitorie pentru toți cetățenii, indiferent de starea socială și convingerile lor politice. Însă aici vom menționa faptul că reformarea societății noastre și dinamizarea proceselor politice trebuie corelate cu transformarea culturii politice fragmentare și neconsensuale prezente în societate într-o cultură nouă, democratică, pluralistă, consensuală, bazată pe deziderate și opțiuni comune ale populației și pe dialogul social al diverselor subculturi politice. În cultura politică subdezvoltată a societății actuale se reflectă gradul redus de maturitate al instituțiilor politice, al instituțiilor societății civile și al sistemului politic în ansamblu. Cu alte cuvinte, stabilitatea societății noastre și normalizarea vieții sociale și politice pot fi obținute nu numai în baza unei politici social-economice eficiente promovată de structurile puterii de stat, dar și prin maturizarea întregului sistem politic al societății, prin formarea unei societăți civile dezvoltate cu o cultură politică autentică.

Concluzionînd, vom spune că cultura politică definită și activă reprezintă factorul-cheie care condiționează viabilitatea unei democrații și care eficientizează funcționarea instituțiilor de stat și structurilor societății civile. Nu poate exista democrație în afara unei culturi politice democratice. Acesta este criteriul principal pentru a reliefa și a decide caracterul democratic al unui sistem politic.

OBIECTUL COMPONENTEI DE INFRAȚIUNE A TÂLHĂRIEI

Emilia VISTERNICEANU
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie
Lector

Cel mai mare pericol social dintre infracțiunile contra proprietății îl prezintă tâlhăria în scopul sustragerii avutului proprietarului (art. 121 Codul Penal al Republicii Moldova), întrucât această infracțiune atentează la două obiecte nemijlocite – relația socială de proprietate și cea care apără viața sau sănătatea persoanei.

În literatura de specialitate se afirmă că tâlhăria în virtutea particularităților care o deosebesc de celelalte sustrageri (obiectul de atentare, momentul consumării infracțiunii) trebuie atribuită la infracțiunile contra persoanei ori la cele contra securității publice.

Se aduc următoarele argumente: infracțiunile care au mai multe obiecte nemijlocite de atentare sunt incluse într-un capitol sau altul al codului penal în dependență de faptul care obiect nemijlocit este principal și care facultativ. Tâlhăria se consideră consumată din momentul comiterii atacului însoțit de violență periculoasă pentru viața sau sănătatea persoanei ori de amenințarea cu aplicarea unei asemenea violențe în privința persoanei atacate și, deci, nu are importanță a fost atins scopul de a sustrage avutul proprietarului sau nu. De aceea, obiect nemijlocit principal este relația socială care apără viața sau sănătatea persoanei supuse atacului. Iar relațiile sociale de proprietate pot și să nu fie încălcate, deci ele trebuie considerate ca obiect nemijlocit facultativ.²²⁵

Unii autori nu acceptă acest punct de vedere și totodată consideră că obiect nemijlocit principal al tâlhăriei nu-i este nici proprietatea.²²⁶

²²⁵ Гугучия М.Б. Ответственность за разбой по действующему уголовному законодательству. - Сухуми, 1968, с.37.

²²⁶ Пинаев А.А. Уголовно правовая борьба с хищениями. - Харьков, 1975, с.40; Соотк Л. Преступления против социалистического имущества. - Тарту, 1983, с.31.

Ei consideră că obiectul nemijlocit de bază al tâlhăriei este securitatea publică, motivând prin faptul că „esența infracțiunii date, este determinată, înainte de toate de metoda acțiunii, deoarece fiecare caz de atac tâlhăresc, chiar și atunci când dauna adusă persoanei sau proprietății a fost neesențială perturbă condițiile normale ale activității de muncă și odihnă ale cetățenilor, duce la lipsa de siguranță a acestora în ocrotirea cuvenită a ordinii publice, periclitează calmul social, deși, acest obiect este întotdeauna lezat în urma tâlhăriei.

În ce privește autorul A.G.Santalov, consideră că, „potrivit orientării motivelor și scopurilor sale, tâlhăria se deosebește esențial de exemplu, de huliganism, săvârșit cu aplicarea armei”²²⁷.

În primul rând observăm în toate opiniile exprimate se atrage atenția asupra obiectului de atentare, lipsind de importanță latura subiectivă a infracțiunii, căci de aceasta în mare măsură depinde calificarea faptelor social periculoase, mai ales a celor cu componentă formală sau redusă, scopul cupidant în cazul tâlhăriei poate și să nu fie atins, dar asta nu-i dovada că infracțiunea dată a atentat la viață și sănătatea unei persoane din alte scopuri.

Atacarea unei persoane este doar o metodă de extragere a avutului proprietarului. Faptul considerării tâlhăriei ca componentă formal-redușă rezultă din pericolul social sporit pe care-l prezintă metoda dobândirii avutului proprietarului – aplicând violența periculoasă pentru viața sau sănătatea persoanei atacate sau amenințând cu aplicarea unei asemenea violențe.

În cadrul tâlhăriei coincid din punct de vedere juridic mai multe acțiuni socialmente periculoase: atacul asupra persoanei, dobândirea bunurilor.

Ele toate sunt cuprinse de o intenție unică a vinovatului, care și condiționează pericolul social sporit al componenței date.

Întrucât tâlhăria atentează la viața sau sănătatea persoanei, ea constă dintr-un astfel de atac asupra victimei care-i cauzează un prejudiciu sănătății acestuia sau cauzează o stare de pericol pentru viața sau sănătatea victimei. Dacă o persoană care a fost supusă unui atac tâlhăresc a fost intenționat lipsită de viață, acțiunile vinovatului vor fi calificate nu doar în baza art. 121 Codul Penal al Republicii Moldova ci în cumul cu punctul I art. 88 Codul Penal al Republicii Moldova. Dacă acțiunile vinovatului au fost îndreptate la lipsirea victimei de viață, dar ele s-au exprimat doar în cauzarea de leziuni corporale grave, atunci calificarea se va face în baza art. 121 Codul Penal și art. 15, art. 88 punctul 1 Codul Penal al Republicii Moldova.

²²⁷ Brînză S.M. *Infracțiuni contra proprietății*. - Chișinău, 1999, p.129.

Dacă e să ne oprim la elucidarea obiectului de atentare, în cadrul tâlhăriei, în literatura de specialitate sunt poziții diferite în dependență de faptul la care capitol le atribuie fiecare dintre autori.

Astfel V.D.Menșaghin, P.I.Fainițkii, D.M.Talberg susțin că tâlhăria ar trebui inclusă în capitolul „Infracțiuni contra persoanei” efectuând simpla comparare între jaf și tâlhărie, elucidând-o pe cea cu un pericol social mai sporit.

A.A.Filimonova și B.S.Nikiforov privesc tâlhăria, în primul rând ca un atac cu scop de a sustrage. M.M.Isaev, este adeptul opiniei că componența dată are numai un singur obiect de atentare, care este nu personalitatea victimei, ci averea acestuia, din care considerente trebuie inclusă în capitolul „Infracțiuni contra proprietății”.²²⁸ Toți cei care atribuie tâlhăria la infracțiunile contra proprietății consideră că obiectul nemijlocit de bază îl formează relațiile sociale care apără proprietatea.

Atentarea la proprietatea privată generează nemijlocit și nu atentat asupra victimei, personalității acestuia în formă de violență periculoasă pentru viața sau sănătatea persoanei, care e supusă atacului, ori de amenințarea cu aplicarea unei asemenea violențe în rezultat provocând leziuni corporale grave, mai puțin grave sau ușoare. De aceea există tâlhărie numai atunci când vinovatul concomitent atentează asupra acestor două obiecte.²²⁹

Autoarea G.A.Krigr adaugă că în acest caz unul din obiecte este principal iar al doilea secundar (facultativ). Privitor la ultimul, menționez că opiniile se dispersează. Primul grup de autori îl privesc ca: relații sociale referitoare la persoană. Al doilea grup atribuie la obiectul facultativ – relațiile sociale referitoare la sănătatea persoanei. Conform celei de-a treia opinii, obiectul nemijlocit suplimentar pe lângă relațiile sociale referitoare la sănătatea persoanei atribuie și cele referitoare la viața acesteia.²³⁰ Autorii ruși referitor la această problemă se exprimă în felul următor: dat fiind faptul că ei evidențiază tipurile obiectului nemijlocit în cadrul infracțiunilor cu două obiecte de atentare (tâlhăria) ca cel de bază și adăugător, acesta include la rândul său, încă două varietăți ca: obiect adăugător, obligatoriu și facultativ; atribuie unul ca fiind nemijlocit de bază și

²²⁸ Гельфер М.А. Преступление против личной собственности и граждан. Особая часть. – Москва, 1987, с.25.

²²⁹ Владимиров В.А. Преступление против личной собственности граждан. – Москва, 1962, с.29.

²³⁰ Brânză S.M. Infracțiuni contra proprietății. – Chișinău, 1999, p.126.

altul adăugător. Atribuirea unuia calității de bază și altuia de adăugător se face nu de importanța valorii ocrotite de lege, dar de legătura lui cu obiectul de grup.²³¹

Potrivit opiniei domnului S. Brînză obiectul facultativ este alternativ, adică: în cazul aplicării violenței fizice periculoase pentru viața sau sănătatea victimei, acesta este format din relațiile sociale referitoare la sănătatea persoanei; în cazul amenințării aplicării unei asemenea violențe – din relațiile sociale referitoare la securitatea vieții sau sănătății persoanei.²³²

După toate cele anterior spuse, vreau să concluzionez mai întâi prin explicarea sensului obiectului facultativ – relația socială căreia i se poate aduce atingeri doar poate și să nu fie lezată. Dar luând în considerație pericolul social sporit pe care îl comportă tâlhăria prin atacul său care întotdeauna cuprinde cauzarea oricărui tip de daună sănătății, deoarece fără pricinuirea sau amenințarea pricinuirii daunei sănătății nu există tâlhărie. Atunci pentru claritate menționez că:

Obiecte nemijlocit de bază sunt:

1. *relația socială care apără proprietatea și*

2. *relațiile sociale care apără viața și sănătatea persoanei.*

Astfel urmează a se încadra relațiile sociale căror li se aduc atingeri deoarece pentru a fi atras vinovatul la răspundere penală urmează ca el să fie atentat anume asupra acestor două valori, în caz contrar tâlhăria ca componentă de infracțiune cu două obiecte de atentare nu va exista. Infracțiunea dată face parte din categoria componentei lor de infracțiune formal reduse, fiind consumată din momentul începerii atacului.

Ca **obiect material** al tâlhăriei se prezintă acele bunuri în legătură cu care se săvârșește infracțiunea. În cadrul infracțiunilor contra proprietății bunurile trebuie să aibă capacitatea de a fi de folos pentru persoană. Rezultă deci, că drept obiect material se prezintă: haine, bijuterii, bani etc.

B.S.Nikiforov menționează că: „ca obiect material de sustragere poate fi numai averea străină”.

Bun ce aparține altei persoane – acesta-i un bun ce nu-i aparține vinovatului cu drept de proprietate și nu dispune de dreptul de a-i hotărâ soarta nici într-un mod.²³³

²³¹ Наумов А.В. Российское уголовное право. Особая часть. – Москва, 1997, с.151,155.

²³² Brînză S.M. *Infracțiuni contra proprietății*. - Chișinău, 1999, p.129.

²³³ Никифоров Б.С. *Уголовно правовая охрана личной собственности в СССР*. / Академия Наук СССР. – Москва, 1954, с.29.

M.M.Isaev „nu poate fi sustras bunul ce-ți aparține. Dacă cineva a dat unei alte persoane bunul său, dar apoi samovolnic l-a luat în cazul dat nu-i o infracțiune de sustragere, dar un act de samovolnicie”. Același lucru ne menționează și autorul M.D.Gugucia.²³⁴

În literatura de specialitate se duc discuții privitor la recunoașterea ca obiect material al tâlhăriei, sustragerea documentelor ce dau dreptul asupra unor bunuri.

Astfel, de exemplu, autorul D.N.Rosenberg menționează că „documentele pot fi obiect al infracțiunilor contra proprietății numai atunci când ele oferă dreptul asupra unor bunuri”.²³⁵

Observăm că autorul citat mai sus face o mică specificare a documentelor, adică numai când acestea oferă un drept asupra proprietății, și cu această ocazie vreau să indic că opiniile specialiștilor la acest capitol, se dispersează.

T.L.Sergeeva, N.D.Nikifirov, D.S.Nikiforov consideră că documentele în aceste cazuri se prezintă a fi nu obiectul material al sustragerii, dar mijlocul de săvârșirea unei așa infracțiuni. De aceea obținerea unor astfel de documente autorii o privesc ca o pregătire la sustragere, dar prezentarea lor cu scopul obținerii valorilor corespunzătoare – ca tentativă de sustragere.²³⁶ N.S.Gagarin consideră că așa categorie de documente sunt atât obiect material cât și metodă de săvârșire a unei astfel de infracțiuni. De exemplu: la sustragerea cecului pentru păstrarea bagajului trebuie calificat ca pregătire la săvârșirea infracțiunii, însă prezentarea cecului pentru a obține bunul – ca tentativă.

În cadrul tâlhăriei însăși faptul sustragerii unor așa documente de la victimă, trebuie calificat ca infracțiune consumată. De altfel când componența dată urmează a fi recunoscută ca consumată numai atunci, când vinovatul ar obține conform documentului sustras bunurile, ceea ce vine în contradicție cu legea”.²³⁷

G.L.Kruger scrie: „cu toate că în cazul atacului tâlhăresc anumite documente nu-și pierd din importanță, rămânând a fi mijloace de luare ilegală gratuită a unor bunuri și după cum legislatorul recunoaște tâlhăria ca fiind consumată din momentul aplicării violenței periculoase pentru viața sau sănătatea persoanei, nu

²³⁴ Гугучия М.Б. Ответственность за разбой по действующему уголовному законодательству. - Сухуми, 1968, с.26-27.

²³⁵ Гагарин Н.С. Квалификация некоторых преступлений против социалистической и личной собственности. - Алма-Ата, 1973, с.27-28.

²³⁶ Гагарин Н.С. Квалификация некоторых преступлений против социалистической и личной собственности. - Алма-Ата, 1973, с.26-27.

²³⁷ Ibidem, с.29.

are însemnătate ce anume va sustrage făptuitorul prin intermediul procedeelor violente: bunuri sau documente ce conferă dreptul asupra acestora și deci nu poate fi vorba de o pregătire la infracțiune”.²³⁸

Opinia combatantă pe care de altfel o împărtășim și noi este a d-lui S.Brânză: „Nu putem fi de acord cu această părere, întrucât obiectul material (special) un obiect generic, altul decât proprietatea și anume ordinea de administrare.

De aceea sustragerea documentelor, însoțită de violență periculoasă pentru viață sau sănătatea persoanei sau amenințarea cu aplicarea unei asemenea violențe, cu scop ca ulterior, în baza acestor documente să fie obținute bunuri (exemplu: înșelăciune), va fi calificată în cumul ca:

- sustragere de documente (art. 208 Codul Penal al Republicii Moldova);
- infracțiune contra persoanei în funcție de gravitatea violenței;
- pregătire de escrocherie (art. 15; 122 Codul Penal al Republicii Moldova).

Personal aș dori să mă refer la alte tipuri de documente ca de exemplu: acțiuni, obligațiuni, cecuri (emise de instituțiile bancare), tichet de călătorie, cec de bagaje, bilete de loterie etc. Dacă e să le privim dintr-o parte apoi acestea sunt și ele dovada existenței unui drept asupra carorva bunuri.

Referitor la aceasta consider în felul următor, că: cecurile de bagaje, tichet de călătorie, bilete de loterie, formează obiectul material al tâlhăriei, dacă ele au fost sustrate cu aplicarea violenței periculoase pentru viața sau sănătatea persoanei sau cu amenințarea aplicării unei asemenea violențe; deoarece în cazul dat infractorul dorește să se folosească de un bun sau de o prestare de serviciu deja achitat de cineva străin (victimă).

În ce privește hârtiile de valoare și cecurile (emise de instituțiile bancare), aici vreau să specific – că acestea pot forma obiectul material al tâlhăriei doar în cazul când acestea fac parte din categoria „la purtător”.

Iată de ce atribui acestea la obiectul material, fiindcă prin sustragerea lor, infractorul liber se poate folosi de ele. Exemplu: prin atac tâlhăresc s-a sustras cecul bancar „la purtător” după care imediat, făptașul deținându-l, a intrat în instituția bancară și a obținut suma de bani indicat în el. Adică, în mod liber, fără careva formalitate de verificare a personalității acesteia, el obține suma de bani.

Altfel vor sta lucrurile la celelalte categorii de hârtii de valoare, care prin sustragerea lor se va califica prin cumul menționat de autorul S.Brânză.

²³⁸ Кригер Г.Л. Ответственность за разбой. // Советская Юстиция, 1962, №11, с.27.

În fine, vreau să mă opresc la o altă problemă, asupra căreia se duc discuții și anume tipurile de documente nepatrimoniale: carnet de student, diplome etc. Unii totuși le atribuie la infracțiuni contra proprietății.

N.S.Gagarin consideră totuși că documentele ce atestă unele drepturi personale nu pot forma obiectul material al furtului, jafului, tâlhăriei. Obținerea unor documente cu caracter nepatrimonial, chiar și dacă au fost obținute în mod violent, nu constituie tâlhărie, deoarece acțiunile vinovatului nu atenuează la unul din obiectele acestei infracțiuni – asupra proprietății private.²³⁹

Punctul 29 Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr. 5 din 6 iulie 1992 indică: „în cazul sustragerii pașapoartelor sau altor documente importante ale cetățenilor, când intenția a fost îndreptată spre sustragerea bunurilor materiale (Exemplu: a sustras o valiză în care pe lângă alte obiecte a fost și pașaportul victimei) cele săvârșite urmează să fie încadrate drept o infracțiune împotriva proprietății și nu necesită o încadrare suplimentară în baza al. 3 art. 208 Codul Penal. Dacă însă intenția a fost îndreptată special asupra sustragerii acestor documente și infractorul totodată sustrage bunuri materiale ale victimei, toate cele săvârșite trebuie să fie încadrate în baza al. 3 art. 208 Codul Penal și în dependență de scopul și metoda sustragerii acestor bunuri corespunzător articolului ce prevede „infracțiunile contra proprietății”.

²³⁹ Гагарин Н.С. Квалификация некоторых преступлений против социалистической собственности. - Алма-Ата, 1973, с.30-31.

TÂLHĂRIA SĂVÂRȘITĂ ÎN URMA ÎNȚELEGERII DE CĂTRE UN GRUP DE PERSOANE

Emilia VISTERNICEANU
Republica Moldova, Chișinău
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea Relații Internaționale,
Științe Politice și Administrative
Catedra Politologie
Lector

Sergiu BRÎNZĂ
Republica Moldova
Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Drept
Șef-catedră Drept penal și criminologie
Doctor, conferențiar

Practica în lupta contra criminalității denotă faptul, că cele mai periculoase infracțiuni, inclusiv și tâlhăria, de regulă se comit nu de o singură persoană, dar poartă un caracter de grup. Infracțiunile comise de un grup, legislația în vigoare le recunoaște ca o circumstanță agravantă. Faptul recunoașterii circumstanței analizate în calitate de agravantă se justifică prin aceea că la săvârșirea sustragerii în comun de către câteva persoane, între care există o înțelegere prealabilă la comiterea faptei social periculoase, are loc cumulara eforturilor infractorice, ce sunt îndreptate la atingerea unui și aceluiași rezultat criminal.²⁴⁰

Prin sumarea faptelor sale infractorice, participanții grupului din posibilitatea să comită asemenea sustrageri, care nu pot fi, în genere, săvârșite fără participarea altor persoane ori săvârșirea cărora de către o singură persoană comportă mari dificultăți. În afara acestui fapt, comiterea „reușită” a primei sustrageri poate genera la membrii grupului sentimentului de invulnerabilitate. O astfel de convingere poate conduce la consolidarea raporturilor dintre membrii grupu-

²⁴⁰ Кригер Г.Л. Ответственность за разбой. – Москва, 1962, с.44.

lui infractoric, la elaborarea și realizarea planurilor cu o perspectivă mai îndepărtată privitoare la activitatea infracțională.²⁴¹

Acționând împreună coparticipanții oferă unul altuia susținerea în pregătirea și săvârșirea infracțiunii, ajutorul reciproc la mistificarea activității sale infracționale.²⁴²

În cadrul tâlhăriei, comis de câteva persoane, victimei în cele mai dese cazuri i se pare zădarnică și imposibilă rezistența pe care dorește să o aplice. Violența în asemenea cazuri i se pare a fi atât de reală și de neânlăturat, că, de regulă, se dezice de orice încercare de a se opune.²⁴³

Legislația stabilește răspundere penală pentru săvârșirea tâlhăriei în grup, dar nu tălmăcește această noțiune, de aceea urmează a apela la doctrină.

În literatura juridică, de regulă, se consideră că „grupul înțeles în prealabil” nu este altceva decât „un grup organizat”.

Astfel M.A.Gelfer menționează că grupul de persoane trebuie să comporte un caracter organizat, că înțelegerea prealabilă ce a avut loc între coparticipanți trebuie să denote faptul că ei s-au organizat pentru săvârșirea infracțiunii.²⁴⁴

Autorii V.A.Vladimirov și Iu.I.Leapunov indică 2 criterii de recunoaștere a sustragerii ca fiind agravat:

- 1) comiterea infracțiunii de către două sau mai multe persoane;
- 2) existența între aceste persoane a înțelegerii prealabile privitoare la săvârșirea în comun a faptei social periculoase.²⁴⁵

1) La cel dintâi criteriu se referă că grupul de persoane reprezintă o asociere a cel puțin două persoane, care participă simultan la fapta antisocială.

Conform Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție din 06.07.1992 nr.5 „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea averii proprietarului” p.18 menționează „că sustragerea săvârșită în urma înțelegerii prealabile de către un grup de persoane, trebuie considerată săvârșirea faptelor la care au participat două sau mai multe persoane, care s-au înțeles în prealabil de-

²⁴¹ Brânză S.M. *Infracțiuni contra proprietății*. – Chișinău, 1999, p.220.

²⁴² Гагарин Н.С. *Квалификация некоторых преступлений против социалистической и личной собственности*. – Алма-Ата, 1973, с.84.

²⁴³ Кригер Г.Л. *Ответственность за разбой*. – Москва, 1962, с.45.

²⁴⁴ Гельфер М.А. *Преступление против личной собственности граждан. 1 особая часть*. – Москва, 1987, с.9.

²⁴⁵ Владимиров В.А. *Квалификация похищения личного имущества*. / *Юридическая литература*. – Москва, 1974, с.172-173.

spre săvârșirea în comun a infracțiunii și care au participat nemijlocit la realizarea ei”.

Astfel vor fi calificate și faptele persoanelor care fac parte din grupul infractoric, dar cărora cu toate că nu au participat nemijlocit la sustragerea averii, însă până la săvârșirea sustragerii, în procesul înțelegerii prealabile între participanții grupului, le-au fost repartizate în comun acord rolurile (de exemplu, unii stau la pândă, alții amenință cu aplicarea violenței, fie percheziționează victima, fie prin acțiunile concludente demonstrează victimei că rezistența nu are nici un rost etc.).²⁴⁶

Aici apare problema conformității, specificul acestuia constă, cum este cunoscut, în aceea că toți participanții la infracțiune acționează împreună, fiind ghidați de scopuri comune și fiind reuniți prin unitatea locului, timpului și faptelor.

G.L.Kruger consideră că toți cei ce au participat la comiterea faptei social periculoase trebuie considerați ca autori, deoarece în cadrul tâlhăriei ca autor trebuie să se considere nemijlocit și acea persoană care spre exemplu ținea victima, cel ce căuta prin buzunarele pătimasei sau chiar și acel ce nu făcea nimic stând în fața victimei demonstrând că rezistența va fi zadarnică.²⁴⁷ Coautorul se poate exprima în mai multe planuri, ca de exemplu: fiecare coautor îndeplinește integral latura obiectivă a infracțiunii sau fiecăruia îi revine să îndeplinească o parte a laturii obiective, etc.

Observăm, cu toate că unul dintre coautori poate avea un rol dominant, iar ceilalți - auxiliar, toți ei împreună sunt coautori, dacă fiecare dintre ei și-a adus aportul la săvârșirea nemijlocită a laturii obiective a sustragerii.

În practica judiciară apar unele situații când în grupul înțeles în prealabil dintre toți membrii incluși aici numai unul are vârsta cerută de lege pentru a fi atras la răspundere penală.

În Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr. 5 din 06.07.1992 „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea averii proprietarului” se explică că „faptele participanților la sustragere, săvârșite în urma înțelegerii prealabile a unui grup de persoane, trebuie calificate ca infracțiune săvârșită în grup, indiferent de faptul, dacă ceilalți participanți nu au fost trași la răspundere penală conform art. 10 Codul Penal sau din alte temeiuri prevăzute de lege”.

²⁴⁶ Brânză S.M. *Infracțiuni contra proprietății*. - Chișinău, 1999, p.222.

²⁴⁷ Кригер Г.Л. *Ответственность за разбой*. - Москва, 1962, с.48.

2) Cel de-al doilea criteriu calitativ, adică existența între persoanele respective a înțelegerii prealabile referitoare la săvârșirea în comun a infracțiunii.

Prin înțelegere prealabilă trebuie de înțeles acordul cu privire la săvârșirea în comun a sustragerii de către două sau mai multe persoane, acordul cu privire la săvârșirea în comun a sustragerii de către două sau mai multe persoane, acord încheiat până la săvârșirea nemijlocit a infracțiunii date. Deci, înțelegerea prealabilă trebuie să ia naștere înainte de a comite fapta social periculoasă sau, chiar, și cu puțin timp înainte de a ataca victima, de exemplu:

Cîțiva infractori întâlniți întâmplător pe o stradă văd o persoană care deține careva bunuri la ea și doar prin simpla mișcare de cap, semn de a acționa în comun va fi recunoscută ca tâlhărie, adică nu este altceva decât o înțelegere tacită, prin prezența legăturii subiective.

Nu poate fi vorba de agravanta dată dacă înțelegerea cu privire la săvârșirea infracțiunii a apărut în procesul atacului nemijlocit sau dacă infractorii acționează în rezultatul coinciderii fortuite a intențiilor acestor persoane.

Conținutul înțelegerii se poate referi la acordul cu privire la obiectul material al sustragerii presupuse, cu privire la metodele de comitere a acesteia, căile de desfacere a valorilor sustrate și procedeele de tănuire a sustragerii. Înțelegerea prealabilă poate include, de asemenea, rolurile între participanții grupului infractoric.²⁴⁸

Atacul tâlhăresc, de regulă, nu necesită o înțelegere prealabilă amănunțită, este destul o înțelegere în linii generale.

Practica arată că într-un număr limitat de atacuri tâlhărești vinovații din timp determină victima; dar și-n aceste cazuri înțelegerea prealabilă se prezintă a fi nedetaliată, deoarece este greu de presupus dacă victima va opune rezistență, și care va fi intensitatea ei.

Încă mai dificil este de presupus o înțelegere prealabilă detaliată a coparticipanților în acele cazuri când intenția de a acționa împreună apare spontan în legătură cu circumstanțele favorabile care s-au creat. Toate aceste particularități într-o oarecare măsură limitează posibilitatea evidențierii în grupuri tâlhărești a caracterului organizat.²⁴⁹

De aceea, în fiecare caz în parte este necesar de stabilit cu ce scop este folosită violența. Dacă vinovatul, aplică violența, urmărind scopul de a se ascunde, aici avem cumul a două infracțiuni:

²⁴⁸ Brânză S.M. *Infracțiuni contra proprietății*. - Chișinău, 1999, p.226-227.

²⁴⁹ Крузер Г.Л. *Ответственность за разбой*. - Москва, 1962, с.47.

- tentativă la furt și cauzarea de leziuni, dacă vinovatul, aplicând violența și-a pus scopul prin careva metode să obțină bunul străin.²⁵⁰
—

²⁵⁰ Гугучия М.Б. *Ответственность за разбой по действующему законодательству.*
— Сухуми, 1968, сс.55,57.